

KOPPÁNY ZSOLT
A HÓHÉRSÁG ESZKALÁCIÓJA

**Publicisztikák, esszék, kritikák
(2001-2002)**

*A balettkép, a kiállításmegnyitó és a reprodukciók kivételével
a borítón és a belíveken a szerző felvételei láthatóak.*

Az író fotóját Makovics János készítette

Copyright: Koppány Zsolt, 2002

Budapest, 2002

TARTALOM

TÉVEDÉSEK SZOMORÚJÁTÉKA

Európai álm
BUDAPEST - négy tételben
Pilinszky utca?
Mentsünk Major Ottót!
Tévedések szomorújátéka
Az örök Mandarin
Méltányosságot! avagy a makulátlan halálosztók

AMIKOR AZ ISTEN TOLLBAMOND

Akit megölt a gáz
A dráma költészete
Az identifikáció metafizikája
A szeretet metafizikájának ambivalenciája
Evokáció a tudatalattiból
A hóhérság eszkalációja
Az ámokfutó álmai
Végnapjaim története
„A szeretet sohasem késő”
„... az ajtófélfán ott az Isten”
Amikor az Isten tollbamond
Kultikum és fénylő magasság
A művészet szakralitása
Költő, elegáns öltönyben
Nagyon egyedül
Ember, aki nem a „net”-en szörfözik
Csak az hóhér aki akaszt?
Egy krisztusarc dichotómiája
Pajtamelegből a szabadba
Sár, vér, verejték

TÉVEDÉSEK SZOMORÚJÁTÉKA



Európai álom

1.

Ember-e vajon mindenki, ki két lábon jár, gondolkodik - cogito ergo sum -, bár tettei megelőzik gondolatát, mely legtöbbször a mit főzök holnap ebédre - sivársága. Ember-e, aki nem válaszol levélre? Küldeményre? Nem reagál se jóra, se rosszra, hallgat, mélységes csöndben lapul, vagy egyszerűen így könnyebb, így egyszerűbb. Majd csak rájön az a másik, a szenzibilisebb, a megszorított és megalázott, hogy felejtse el anakronisztikus kíváncsalmait. Hogy ne saját magából induljon ki, hanem az általános trendből, a XXI. századi létforma gyöngye lezserségéből, az úgymint meghalunk, akkor addig éljünk nagyon jól, feszültségmentesen, kerüljünk mindent, ami vitatnivaló, ami egyedi, és ritka mint a gyöngy.

Ember-e hát mindenki? Vagy létezik az állat és az ember között egyfajta mutáns változat, megcsúfolván az evolúciót? Ez itt a kérdés. És még ki sem léptünk Magyarországról.

Magyar író nagyon jól emlékszik még a Lányra. Egy munkahelyen rótták a széles lépcsőfokokat, volt, amikor egymásnak adták a hatalmas rézkilincseket, félmondatokat röpítettek egymás felé, és fölbukkantak az ebédlőben is, néha egy asztalnál, néha átköszönve a túloldalra. A megboldogult Pallas Lap- és Könyvkiadóban majd' naponta találkoztak. A New York-palota azóta is feketén és siváran áll őrt a Nagykörúton, omló vakolatát csirkeháló védi a „halálugrástól”; kávéháza is üresen ásít, várja, hogy a Nyugat nagyjai újra eljöjjenek és kulcsát a Dunába dobják, ne lehessen bezárni soha. A Lány már akkor sztár volt. Csak a fogalom még nem volt oly terebélyes, mint manapság. Nem is mondták róla. Csak tudtuk. Már akkor teljesen természetes volt, hogy Richard Burton fogadja vagy Gregory Peck. Ő maradt aki volt. Természetes, szép, mosolyos. Olyan volt, mint a Párizs lángjai című balettben az Álmodozó lány. Noha itt minden valóságos volt, saját szemünkkel láttuk, mégis olyan érzésünk lehetett, mintha valami derengésben fürödnénk, mert ez a sztár egyszerűbb volt valamennyiünkénél. Sztár. Ki tudja mit jelent valójában? Csillagot. De mi a csillag? Olyan égitest, mely hőt bocsát ki - önmagából. Ilyetén aztán téves az a fogalom, hogy Esthajnalcsillag, mert az a Vénusz, melyet épp központi csillagunk, a Nap világít meg, biztosítván túlvilági ragyogását. A sztár tehát valamit kibocsát magából. Nyilván nem hőt, hanem energiát, valamit, ami Istentől ered. A sokat szidott Csiszár Jenő, az ismert rádiós egyszer azt mondta, hogy a mi sztárjaink annyit érnek, hogy a Lajtán túl, már a nickelsdorfi cukorgyár portása értetlenül állna nevük felsorolása hallatán.

A Lány, noha nem tartja magát sztárnak, őt sem nevezte eleddig senki annak, mégis - kisugároz. Ezért olyan vonzó. Szimpatikus. Némelykor egyenesen lenyűgöző. Talán azért is, mert kislány maradt. A felnőtt lét mindenféle álságossága és bemaszatólódása nélkül. Hittem. Rosszul.

Magyar író gondolt egyet és levelet írt a Lánynak. Hogy milyen régen találkoztak. Túl a tucat megjelent könyvön. Adna belőlük. Fél tucatot legalább. Meg hát ott voltak a híres, Kossuth-díjas balettművész esküvőjén a Szent István Bazilikában, aztán a bulin, a Fészekben. Mert magyar író felesége szintén balettművész, a Kossuth-díjas volt évfolyamtársa. Ennek okán. Is. Szóval dumcsizhatnának egy kicsit. Meg aztán hátha tudna segíteni. Mert elkel a segítség. A feleség reménytelen helyzete. Fúrása-faragása. Kicsinálása. A Lány, a nyilvánosság első vonalában. Médiumok. Talán ha kikürtölné az igazságot. A valódit. Vagy a véltet. Levelét beküldte a tévébe. Egy hónap után aztán a telefonhoz nyúlt. A hölgy nincs állományban. Hoppá! Akkor a levelet nyilvánvalóan nem kapta kézhez. Éjszakai telefonos műsorát magyar író azonnal fölhívta. Nem. Nem jöhet a telefonhoz. Hogyan is képzelet. Ő, aki világnagyságokkal

érintkezett, ugyan csak magyarokkal, de mégis. És nem a szomszédból jött, nem akar tanácsot kérni, csak annyit: megkapta-e levelét, vagy sem. Megadta telefonszámát. Majd a műsor után. Hívják már vissza. De semmi. Újabb levél. Frusztrált, kisfiús allűrökkel és valódi visszamaradottsággal az evolúcióban, nem hagyja annyiban. Pedig kár a szóért. Tudja, de remél. Magyar íróban egy csöpp magyar nincs. Minden génje, idege, gyökere német. Magyar író azonban sohasem nyilatkozott arról, hogy kettős identitása van. Nem is nagyon érti ezt az izét. Magyar író az magyar író és kész. De miért megy kilátástalan helyzetek elé? Mert a német vére európaibb, mint magyar? Mert nagyon keresztény? Mert a magyar nem nagyon az? Sportnemzet vagyunk. Szinte valamennyi olimpián ott vagyunk a tíz legeredményesebben szereplő nemzet közt. De sportos nép-e a magyar? Ugyan. Hát valahogy így van ez a hittel is. Hiába a töméntelen nagy szent, boldog, tiszteletreméltó. Magyar író tökéletes naivitással írta újabb levelét. Leírt benne mindent. Hová veszett az úrinőség? De levele végén, európai gesztusként odaírta: minden szelíd támadása csak akkor érvényes, ha a Lány megkapta első levelét. Ha nem, tekintse az egészet semmisnek. Válasz - semmi. Telefon a műsorba. Na, ennek már volt hatása. Másnap, telefon-üzenetrögzítőjén ott az asszisztens (sic!) hangja, mely szerint nincs mit mondanunk egymásnak. Mert nem ismerjük egymást. És másnap még levél is jött. Nem haragos, de nem is simogató. Kioktató inkább. Utolsó mondata a sajnálkozásé. „... hogy ilyen - tőlem független - indulatba hozta magát.” Hát kitől, ha nem tőle függ ez az egész?

Magyar író hiszteroid alkat. Kisfiús dühében fölhívta a műsort. És bekapcsolták. Próbálta körülírni. Honnan is ismerik egymást. De nem lehet. Nevek el ne hangozzanak! Hagyjuk az egészet. Abban kell hát maradni, hogy újabb levelet ír, melyben tisztába teszi ezt az egész félreértés-halmazt. A Lány bólint. Úgy legyen. Magyar író ismét gépébe fűzi a papírt és megír mindent. Szépen, okosan, európai módon. Vagy ahogyan azt régen csinálták. Amikor még a kommunizmus súlyos vegyszere nem mosta át az emberi agyakat. Azt a keveset, ami még megvolt egyáltalán.

Válasz? Semmi. Ilyenkor azért normális ember abba hagyja. De magyar író nem normális. Amennyiben a normalitás a mai Magyarországon a közönyt, a belenyugvást, a legyintést és a hitetlenséget jelenti. Újból hívja a műsort. Gyanútlanul ismét bekapcsolják. És akkor magyar író beszélni kezd alapvető emberi normákról. Etikáról. Erkölcscről. Hogy ha valakinek telefonál, ha tetszik ha nem, az hívja vissza. Ha épp nincs otthon. A Lány közbevág: ön mindig visszahív? Igen! Természetesen. És válaszol minden levélre, még ha pocskondiázzák, akkor is. Európa! Az Istenért! És hite sem engedi, hogy másképp cselekedjék. Lány újra: miféle vallás? Hát a katolikus. Ami, jegyzi meg magyar író annyit tesz, mint egyetemes. És abba minden, de minden belefér. Nagy nyugatos-újholdas írókra, költőkre hivatkozik. Lány szeme kerekedik. Nyugatosok? Gondolta, ki lehet ez az ember? Hát én volnék, nyögi ki magyar író és elárulja nevét. Nyilvánosságra hozza. A Lány azonnal közbevág. Mi már telefonáltunk, levelet írtunk és megkérem, nekem többet ne írjon levelet! Magyar író kapkodja a levegőt, próbálkozik, hogy igen, de a legutóbb abban maradtunk... Kattant a telefon, jön a következő, akit elhagyott az ura, ez igen, ez érdekes, nem holmi nyavalygás, tisztító szándék. Ez kell nekünk. Eljen a haza! Magyar író fölkiabál Cenzúra! De vajon az-e? Ha az ember nem mondhatja ki, nem kiálthatja világgá, a rendszerváltozás után 12 évvel, hogy bocsánat, de félreértés történt, nem ő a cukros bácsi, csak szeretne valamit kimondani. De. Ez bizony cenzúra. Rémséges, sötét időkre emlékeztet.

2.

Magyar író, aki senkinek sem elkötelezettje, a baloldal éppúgy hidegen hagyja mint a jobb, gondolkodása Krisztusban gyökerezik. Az meg milyen oldal? Isteni. De ez túlságosan blaszfém. Mindegy is, a lényeg, hogy bizony (a jobboldal most csukja be a szemét) olvassa az Élet és Irodalom című nagy hagyományú, ámbar mára inkább (ballib.) politikai, mint irodalmi hetilapot. Hogy tájékozott legyen. Kiállítás, koncertek, balett, média. És akkor rátalál egy sorra, mely fölkelte ágyából, hajnali három óra. És visszhang-cikket ír. Mert nagyon megbántották. Nem őt. Az érzékenységét. A vallását. A hitét gyalázták. Egy olyan mondattal, aminek még értelme sem sok. Ártatlan színekritika. A szerző bevezetőt írt, s fősorolja, mennyi de mennyi közhely van a világon, hogy ma már minden csupa sztereotípiá. És valóban. Sőt! Krisztus óta aligha mondta ki valami eget rengetőt még a legnagyobb szellemek is. Szent Ágostontól Aquinói Szent Tamáson át Chardin-ig és tovább. Egyszer csak kiugrik egy mondat a sorok közül, vigyázzba áll, majd pihenjt vezényel önmagának és lezseren billegetni kezdi magát. „Pál apostol Szeretethimnusa például már konfekció-halottbúcsúztatónak is banális...” Mi ez az új undok jópofizás? Persze azonnal megbocsátok, mert kultúrám kontextusába ez illik bele. 2002. február 22. Ebben a számban egy ilyen mondat. De én már a konfekciót sem értem igazán. Ruhák jutnak eszembe. Halottbúcsúztató meg nincs a Szeretet Himnuszában. Fölmérések szerint a magyar lakosság - főleg a tanuló ifjúság - körében a szövegértés-értelmezés katasztrofális. Zs. A. (ki lehet ő? Kritikus, szerző, publicista? Nem tudom. De annyi bizonyos, hogy valakinek a valakije. Bevett gyakorlat ez hazánkban. Elég emlékeznünk 2002. év Kossuth-díjainak kiosztására. Erdélyi író érdemtelenül. Kormányközeli fia...), az írás abszolválója által lesajnált „szöveg” mely ugyanolyan, bár metafizikai értelemben vett axióma, mint a relativitás elmélete. És hát, bármennyire is gyomorforogató ez egyeseknek, nem Pál ő. Hanem Szent. Tegyük ki ezt a szócskát. Ha már. Kontextusról beszéltem. Visszhangcikkemből idézném az utolsó sorokat: „És mekkora állat volt ez a Bergman nevű, ma már nyilván poros, banális, nyálas svéd, aki éppen ebből a „halottbúcsúztatóból” vette két filmjének a címét és parafrázeálja művé: Tükör által homályosan; Színről színre.” Magyar író még idéz az írásból. „Az életigazságnak tehát nem a bölcsessége számít, hanem a *kulturális kontextusa* (kiemelés tőlem, K. Zs.)” Középiskolás fok. Van, akinek több. Nekem kevesebb. Egy azonban biztos. Szent Pál apostol hangyányival nagyobb gondolkodó még napjainkban is kisugárzó, több mint 2000 éves mennyei szellemével, mint teszem azt Zs. A. Persze, sajtószabadság van. Zs. A. azt ír amit akar, és amit tud. Ennyit tud. Magyar írónak meg joga van korbácsot ragadva kiüzetni a kufárokat, akik a szellem diplomában köpködni merészelnek.

Az Élet és Irodalom megígérte, hogy a visszhangot leközli. Teltek a hetek. Választások. Ugye megértem. Fontosabb dolgok is vannak földön és égen. Megértem. Hát persze. És hát a cím. A baromság eszkalációja. Ez olyan, de olyan durva. Megértem. Baromság helyett legyen blaszfémia! Jó. Jön a következő számban. Aztán a rá következőben. Nem jött le soha. A választások előtt kínos lett volna. Utána meg már minek? Magyar író most már üvölt: cenzúra!!! És elküldi a Magyar Nemzetnek. Ott sem kell. Ó, itt nem cenzúráról van szó. Idézni kellene az egész ÉS-beli írást, hogy a Nemzet olvasói értsék is, miről van szó. De minek? Mikor ez az egyetlen mondat a lényeg? Nem és nem. Meg különben is. Egy lap azt közli, ami saját lapbéli írásaira reflektál, (ráadásul ez még csak nem is igaz!)

A megnyugodni képtelen magyar író föladja. Pihen. Rácsodálkozik. Inkább szomorú, mint ideges. Odabújik Krisztus melegéhez. Abban reménykedik, hogy vannak még emberek, kik mint antitesteket a vér, hordozzák ember alkotta fogalmainkat, mint az etika, erkölcs, hűség, barátság, irgalmas szamaritánusság. De mint a vért, nem lehet átpumpálni ezen „banalítások” hiátusában élők keringési rendszerébe, hogy az ott lapuló pusztító (?) „vírust” semlegesítse. Európai álom a mai magyar valóságban. Összeszikkázik.

BUDAPEST - négy tételben

Budapest legenda. Kultikum. Legyőzhetetlen. Ha romokban is hever majd az idők végén, irodalmi művek, szobrok, építészeti tervrajzok, festmények és a kollektív emlékezet őrizni, ápolni fogja ezt az egyszeri csodát, ezt a színes kelmét, melyet az Isten ráterített a budai hegyekre, dombokra, a szél meg átlibbentette Pestre, s e lepel alatt álmodunk mi, mindannyian, budapestiek. Pest. Óbolgár szó. Annyit tesz: kemence. Melegség. Befogadás. Forró lehelet. Buda hidege itt melegszik föl. Itt szárítkozik. Hogyan is imádkozott Kosztolányi szép töredékben? „Budapest! / Itt éltem én! Lelkek közt! Csupa lélek! / Csupa test! / Kávéház! Mámor! Lángokban leszálló / csuda-est! / Csak az gyűlölködhet, aki tompa, pudvás, / buta, rest! / Rímet reád még! Színt, mely életemre / odafest! / Ha meghalok, mondjátok síromnál: / Budapest.” Csupa felkiáltójel, csupa invokáció. Csak az utolsó szó után a pont. A végső nyughely. Ott, a Fiumei úton, a Nemzeti Sírkertben.

1. Budapest, a Duna gyöngye

című ragyogó, felülmúlhatatlan album is tele felkiáltójellel. Fotói ragyognak. A múlt jelenné magasztosul. Itt aztán semmi restség. Semmi pudvaság. A Helikon Kiadó páratlan vállalkozása túlnő az annak idején „kötelezően” elkapkodott Budapest anno... című csodaalbumon. Miért? Mert tele van élettél. Emberek a hőésésben. Házak, gangok. Arcok. Megtört tekintetek. Nagyurak. Súlyos kristálycsilláron bokájuknál akasztott gyönyörű lányok lógnak, mint vágásra kiszemelt jércék. Pedig csak az Arizona mulató „élő” csillárját inkarnálják. Rozsnyai úr is valahol az egekben. Alfonso is. Aki itt volt parkett-táncos. Mikor erre járt a walesi herceg. Aki lemondott az angol trónról. Mert az amerikai polgári származású lányt választotta feleségül. Micsoda gyönyörrel hímzett pazarlás! És mégis. Így volt jó. Így lett szép. Így vigasztal bennünket ma is. Hogy sokszor hallgassunk a szívre. Budapest szív. Nemcsak az ország szíve. A miénk is. Akik itt élünk. Élünk. És meghalunk. Meghaltunk. Fekszünk valamelyik roppant méretű temetőben. És máris egy apró hiátus a könyvből. Nincsenek temetők. Pedig szépek. Nyílt szoborparkok. Belépő sincs. És megannyi nagyság a hantok alatt. Kellett volna pár fotó. Meg a templomok. Azok is hiányoznak. Budapest tele templomokkal. Katolikus (római és görög), református, evangélikus és zsidó. Egymást majdhogynem érintve. És semmi csatározás. Semmi kirekesztés. Te odamégy, én ide. Két ortodox zsidó férfi az egyik képen. De hol maradt Európa legnagyobb zsinagógája? Amely még azzal is büszkélkedhet, hogy a New York-i után a világ második legnagyobbja. Zsidó templom. Eksztatikus belsővel. Budapest a két háború közt. Amikor még nem kellett ujjal mutogatni rájuk. És nincs a Rózsák teréről Steindl Imre csodás ívű Szent Erzsébet temploma sem. Hol a szent szobra örökdió a templom előtt. Főlirata pedig jelez, hogyan, miként lesz valakiből keresztény. „Királyi dísz az alázat övével örökre fölcseréltem.” Aztán a polgárok főhajtása, könyörgése, imája: „Szent Erzsébet szegények anyja, véd a legnagyobb szegényt, magyar hazánkat”. Hiányzik nekem a Hild-Ybl építette, szerényen csak Lipótvárosi Plébániatemplom. Ami ma a legfontosabb budapesti egyházi központ, székesegyház, a Szent István Bazilika. Melynek timpanonján Krisztus igéje világít: „Ego sum via veritas et vita!” Én vagyok az út az igazság és az élet. Hiátus, vagy sem, az előző írója, az író Zeke Gyula pontosan érzékelteti. Minden budapesti részletről külön albumnyi fotóanyag áll rendelkezésre, tehát több kötetnyi lehetne a földkerekség talán legszebb városának múltja. A Jalsovszky Katalin-Tomsics Emőke összeállította könyv a szerkesztés mintapéldánya. Az összeválogatott „válogatott” szöveg és képanyag egymást erősítve egyszerűen rabul ejti azt, akinek még jelent valamit ez a város. Mely kozmopolita, de nagyon magyar. 1956-ra gondoljunk csak. Itt dőlt el dől el minden. De

Budapest nem Magyarország. Ahogy Párizs nem Franciaország, Berlin nem Németország, London nem Anglia, New York pedig nem az Egyesült Államok. De mint cseppben a tenger, ott van mindegyikben a francia, az angol, az amerikai, a német és a magyar. Budapest úgy emelkedik a nacionalizmus fölé, mint maga Jézus Krisztus a zsidó nép fölé. Mindenkit szolgál. Legyen az zsidó, cigány, sváb, tót, román, horvát, szerb, bolgár, szlovák vagy szász, tudja, hogy egyik vagyunk. Budapest hatalmas keverés. Befogadó. Volt, amikor kitaszított. De ami Belfastban, Londonderryben történt és történik, az itt, Budapesten elképzelhetetlen. Pedig, ugye, az ott, a legnyugatibb nyugat. Mi pedig... nos, Budapest a legkeletibb nyugat. Ahol még a legádázabb hódító, az Oszmán Birodalom emlékeit is vigyázzák. Gül Baba sírja. A törökfürdők. Közös kincs. Itt, egyszerre, együtt láthatóak Budapesten. És Zeke még azt is megjegyzi, hogy Nagy-Budapest vagyis a volt előközségek és az egyetlen város Újpest is mennyi kincset hordozott-hordoz. (Hogy aztán ez az egyesítés hogyan történt, azt egy másik fejezetben próbáljuk kitárgyalni.)

Vaksötétség. Csak a hó világít, meg a gyér utcai fény. Mégis ragyog. 1930-as évek. Lépcsőkön kalapos ember baktat. Vadas Ernő fölvétele megrázó művészi fotó. Beller Rezső fölvételén 1930 májusából a földszinti lakás ablakában könyöklő prózaköltő Krúdy Gyula beszélget egy hentesformájú emberrel. Óbuda. Templom u. 15. Hol van Óbuda? Miféle atomizált lakótelep kígyózik a Flórián téren, a Vörösvári úton? Mutatóba egy-két régi ház. A Kádár-kor nemcsak embereket gyilkoltatott. Házakat is. Egész városrészeket. A Népszínházból Nemzeti magasztosult palota az egyik fölvételen kivilágítva hirdeti a színház örökkévalóságát. Ma? Pusztaság. A Blaha. Szemetes, csöves. Hajléktalan. A színház valóban él. Csak a Nemzeti halott. Hiába az új.

Szép Ernő a nagy magyar költő könyökére támaszkodva, öltönyben, kalappal a fején heverészik a Margitszigeten. Talán épp arra gondol, lehet-e überolni korai sorait: „Mint magányos lovast az este, / Elér a bánat engemet, / Gyereksírás jön fel szívemből, / Könnyűim csöpp csengői csengenek. / Apám után szeretnék futni, / Ki a városba vezetett, / S míg a boltok közt báméskodtam, / Elengedte egyszer a kezemet.” Szép Ernő, aki akkor még nem is gondolt arra, hogy egyszer azt mondja magáról, hogy „Szép Ernő voltam...” És überolt. Írt egy verset, melyet a magukat fennhéjázva kereszténynek nevező költők soha. A Karácsony fölfénylő, igazi értelmét. „Mákos kalácsot majszol / A legkódusabb pára / A csillagok lejönnek / Karácsony éjszakára / Arany jóság hull nesztelen / Csak oda nem esik fény / Az ócska keresztfára / Csak Jézus nem kap semmit / csak Jézus mindig árva / Csak Jézus mindig meztelen.” Ugye így van? Még éjféle misén is? Tegyük a kezünket a szívünkre. És figyeljünk. Órá.

Zekével ellentétben szerintem Vadas Ernő szakrálissá fokozta művészfotóját. Talán nem is a Nap ragyog és világít meg kisebb kört ott, a Cukor utcában. Talán a Szép Ernő-i ócska keresztfájáról, melyre soha nem esik fény, szóval onnan vetül le az isteni tekintet. Mert Krisztusnak nincs szüksége fényre. Ő maga a fény. És azt, ott, akkor, a harmincas években ráragyogtatta az egymás kezét szorongató három alakra. Asszony és két gyermek. A túldali gyalogosokat is súrolja a fény. A Mennysors egy darabkája csillan a pesti flaszteren. A Belváros kellős közepén. Hogy higgyük az örök életet. Mert ha nem, abba beleőrülünk. Mert elmúlunk mindannyian, mint az album összes szereplője, a koldusok és királyfik, csodás nők és a megtört asszonyok.

Képen Karinthy, kávéházi asztalnál, zseniális agyát talán még nem nyomorgatta a daganat, arca mégis komor. Kosztolányi majdnem egész oldalas képen, ahogy telefonál. „/ ... / és szötte álmát, mint színes fonált: / homlokán feltündökölt a jegy, / hogy milliók közt az egyetlenegy.” A költő arcán semmi jel. Pedig: „Kések között, végzet a vállamon, / téged dalolok, még nyomorékul is, / száj nélkül is, szájamban sebbel, / emberi nagyság.” A fénykép 1936-ból való. Még abban az évben távozott, felesége szavaival „a titáni Dide”.

Eötvös Gyula kamerája a Keleti Pályaudvarra irányít. Az épület homályban, az előtérben azonban „parasztlányka”. Mellette hatalmas batyú, azon fonott kosár. A lány balkézrel, állát támasztva föl húzott térdére könyököl. Gyönyörű, mint a nagyságos úrékhoz érkező cseléd. Akár Édes Anna is lehetne. De nekem a felejthetetlen Bara Margit sejlik, a Bakaruhában című filmből, amikor elhagyja az úri házat, mert megalázták, mert érzelmei beláthatatlan mélységekből törtek elő, ami nem tűrheti a szégyent. E megejtő kép mindent elmond a két háború közötti Budapest átlagemberének életéről.

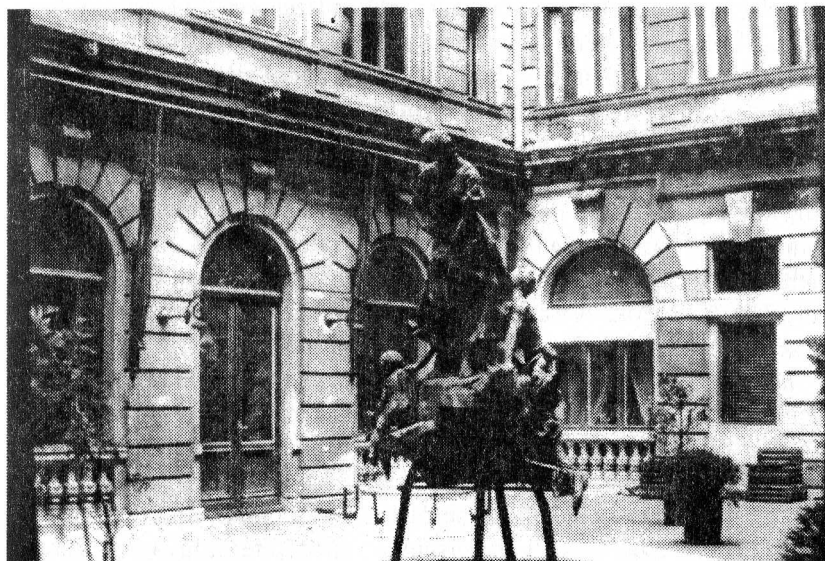
És a legfájóbb hiány. Ami persze nem a könyv hibája, hanem a háború utáni újjáépítés soha meg nem bocsátható lányos zavara. Ki emlékszik még Európa legszebb függőhídjára a régi Erzsébet-hidra? Csipkéivel, csúcsaival, álomszép nyílásaival? Mint minden budapesti hidat, ezt is fölrobbantották a Budára húzódón németek. A pesti pillér épségben megmaradt. A budait nem láttam még fotón sem. Talán csak megcsavarodott. Nem lehetett volna újraönteni? Az akkori, sokkal modernebb technikával? Dehogynem. Csak nem akaródzott. Hagyjon valami kéznymot a kommunizmus is e meggyötört, bűnös városon. Mely minden bűnével együtt igenis szent. Még az a szerencse, hogy Sávoly Pál hídja, az új Erzsébet-híd, kecsességével nem került és soha nem kerülhet avulási listára. Még akkor sem, ha eredeti lámpáit állandóan cserélgetik. Gyöngy-e Budapest? Ha Ceylon szigete körül, a Csendes-óceánban leledző kagylók izzadmánya az igazgyöngy, akkor igen. Mindannyiunk verejtéke hozta létre a várost, és nemcsak az 1873-as egyesítés óta, de régről, még Krisztus előtről, folyamatosan napjainkig. Művészek, munkások, tudósok, komédiások, politikusok, tanárok, orvosok, nők és férfiak, lelkek és szívek, izmok és agyak. A város - él. Virágzik. Arca még mindig sebes. De gyógyulófélben.

Következő fejezetünk előtt eszünkbe jut az utánozhatatlan pesti vicc, és amit megidézünk, a rendszerváltás évére nyúlik vissza. A Hivatalt föl hívja az ember. - Kádár elvtárral szeretnék beszélni. - Mire a telefonkezelő. - De kérem! Kádár elvtárs meghalt! - Így megy ez másnap is. Harmadnap már eléggé ideges a telefonos ahhoz, hogy rákérdezzen. - De könyörgöm, miért kérdezi állandóan? - Mire a delikvens - Mert olyan jó hallani!

A legenda úgy szól, hogy Budapesten, egészen a második világháború végéig, illetve az 1948-as fordulatig, mintegy négyszáz kávéház működött. Gazdasági kukacoskodók megnyugtatására, szinte valamennyi rentábilisan! Ma így kiálthatnánk föl: - Olyan jó hallani!

2. „Budapest Nagykávéház”

Persze hátrébb az agarakkal. Maradjunk szépen csöndben. Mert csak mutatóba maradt egy-két kávéház, s azok sem úgy funkcionálnak, mint szenzációs elődeik. A fölújított - és sajnos, meg kell, hogy jegyezzük, kissé modernizált - Centrál Kávéházban már nem szerkesztik többé az Újhódot, nincs a Magyarok című folyóiratnak sem törzsasztala. A kávéház már nem írók találkahelye, ahol rögvést eldől, érdemes-e tovább folytatni, mondjuk az Ódát; novellák, regényrészletek cseréltek gazdát, s mire a művek eljutottak a szerkesztőségekbe, már nem nagyon kellett attól tartani, hogy visszautasításban lesz része az ifjú tehetségeknek. A szűrő pontosan működött. Mesterek várták a tanítványokat, törzskávéházaikban, ahol festőkkel is összefuthatott az ember, például a Japánban, ahol József Attila és Derkovits ülhetett egy asztalhoz, Nagy Lajos, a Budapest Nagykávéház írója meg hazafelé alig bírt megszabadulni a vitatkozó, elveit pillanatra sem föladó, de bájos József Attilától. A Japán ma az írók Boltja, könyvek a kávéház helyén. Ez még csak hagyján. De hová tűntek a többiek?



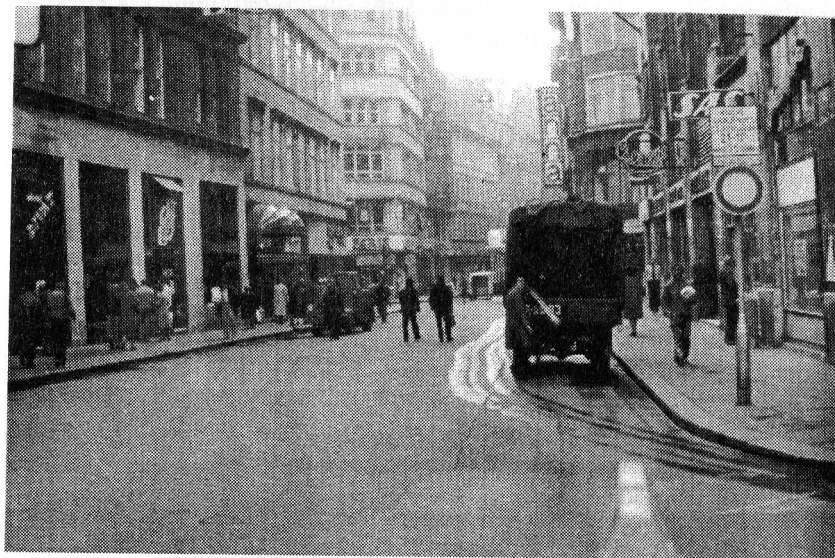
Az Ernst Múzeum 2001. november 25-2002. január 6-ig tartó kávéházi kiállítása szívet szorongató. Tárlókban csészék, fémtárgyak, gyufatartós hamutálak, szalvétatartók, és minden, amitől egy kávéház kávéházzá nemesült. Biliárdasztal is természetesen, mert a magukból mindent kiíró, agyondohányzott, megfáradt költők, írók elszórakozhattak így is. Meg a kártya. Újságtartók a fogasokon, a legfrissebb hazai és külföldi lapokkal. A Krupp-művek kanalai, fémtárgyai. Alpacca. Minden csupa nettség. Csupa elegancia. Mintha a főúr odalépne hozzánk. És mi csak úgy odavetnénk: - Írja a többihez Sándor úr! És eszünkbe jut a Révész-féle zseniális Karinthy-film, az Utazás a koponyám körül. A jelenet, melyből kiderült, a főurakat sem kellett féltetni. A Latinovits Zoltán által megformált író már Stockholmban. A műtét sikerült! Jönnek a hírek. A Pécsi Sándor játszotta főpincér, aki az író kiutazása előtt kettétépte a százhuszonnyolc pengőnyi tartozását igazoló számlát, a pozitív hírek hallatán szépen, nagy türelemmel összeillesztgeti a számla két felét, arra gondolván, hogy százhuszonnyolc pengő, az mégiscsak csinos kis összeg! Édes, magával ragadó jelenet. Nem önzés ez, inkább ironia. Ha a szerkesztő úr volt oly szíves, és fölgyógyult mindannyiunk öröme, akkor fizessen. És Karinthy bizonyára fizetett is. Mert akkor, a kávéházak korszakában az adott szó sokkal több volt, mint ma a leírt, közjegyző által ellenjegyzett papíros. Mert az erkölcs akkor még nem volt szemölcs. Pedig Ady hogy ostorozta! Mit tenne ma? Naiv kérdés. Ady már nem ülhetne be kedvenc Három hollójába, az Andrassy út és a Hajós utca sarkán. Pedig kávéház ma is, Eckermann a neve, ittragadt, lelkes német fiatalember alakította ki, persze mai design szerint. Goethe egykori társalkodója méltán adta nevét ehhez a kávézóhoz. Igen. Ez a legjobb szó a mai helyekre. Kávézók. A kávéház, a régi, az úri és az átlagos, elsüllyedt, mint az Atlantisz. Talán ha ismét föltámad a New York. De gyanítható, hogy oda író nem teszi be a lábát. Mert kinézik, ha egy csésze kávé mellett ül óraszám. Meg aztán meg sem tudná fizetni. Itt tartunk. A kiállítás rendezői kiadtak egy kötetet is, benne az eddigi legalaposabb kávéház-történelem, kávéház-elmélet, a kávéházi karikatúráktól és egyéb képzőművészeti alkotásoktól kezdve a cigányzenéig, belső terektől a kávéházak színélváltásáig, és az átépítésekig, a 90-es években. Hatalmas tudást birtokol ez a katalógussá degradált pompás könyv. Mindent megtudunk, amit kell, amit tudunk érdemes.

A kiállításon remekművek a falakon. Rippl-Rónai, Schönberger Armand, és a még ma is élő (Párizsban) nagy festő, Csernus Tibor híres képe három szerkesztőről. Szédelgünk a márványasztalok között. Kávéillat. Igen. Lehet inni is! Eredeti kávékból. Nevek, melyekről még sohasem hallottam. Megkóstolnám, de cigaretta nélkül... hát nem az igazi. És drága. Pedig a mai viszonyok közt nem az. Mégis. Mikor 1999 szilveszterén megnyílt a Centrál, egy kávé 120 forintba került. Ma 250, ha azóta nem emelték. Ekkora azért nem volt az infláció! A remekművű német csészéken fölirat jelezte, hogy CENTRÁL. Ma jellegtelen csészék, a fölirat pedig csupán a kistányéron.

A kiállításról kilépve, hónunk alatt a vaskos katalógussal, fáj a légvétel is. Hol a Bucszinszky? Hol a Simplon? A Bodó, a Luxor, a Hadik, a Gellért, a Philadelphia? Miért számolta föl ezt a hatalmas tradíciót a diktatúra? Miért volt a New York hosszú ideig sportszerraktár? Úgy érezzük, olyan ez, mint Albánia. Mely büszkén jelentette, hogy a világ első ateista országa. Tirana templomai világi, méghozzá alantasan világi célokat szolgáltak. A művészek templomai, a kávéházak nem támadnak föl soha többé. Nincs rá igény - hangoztatják az újkapitalizmus „hozzáértői”. De ki mondta ezt? Akinek a szíve helyén valami megnevezhetetlen anyagú kolonc kolompol. A kávészívűek szomjúhozzák a múltat. És ez nem Horthyzás. Nem puszta nosztalgia. A megrabolt templomok, körben a posztkommunista országokban újra megtelnek hívőkkel. Nekik megadatott a remény. Csak az Istent kell újra és szakadatlan magukhoz hívni. De a kávéházat ki hívja vissza? Istenben reménykedjünk... No, meg a katalógust készítő és a kiállítást rendező Magyar Kávéház Alapítványban. És ők kibeen reménykedhetnek? Pénz és Isten. Több, mint paradoxon. (Nincs igény? A kiállítást a nagy érdeklődésre tekintettel meghosszabbították!)

3. És a házaink újjászülettek

Na, nem az összes, nem is úgy, ahogy azt föltétlenül szeretnénk, mi, budapestiek. De valóban szeretnénk-e, hogy a város megújuljon, hogy olyan legyen, mint archív képeken, hol gyönyörű kertek ragyogtak, hol senki nem vetemedett arra, festett falat firkáljon, bár még nem voltak ily korszerű festékszórók, de nem emiatt; tisztelték a várost. Tisztelték az épített környezetet. „Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még / Üveges szemmel aludtak a boltok, / S lomhán söpörtek a vad kővidék / Felvert porában az álmos vicék, / Mint lassú dzsinnek, rosszkedvű koboldok.” Mintha Tóth Árpádnak ez a féktelenül szárnyaló impresszionista verse, a Körúti hajnal nem úgy indulna első versszakában, mint ahogyan azt föntebb jeleztem. De hol vannak ma az álmos vicék? Kik söprik a járdát, kik mossák le a kirakatokat napra nap, mint ahogyan az Bécsben például természetes? Még a kirakatok belseje is csupa por. Csak néhol csillog. A pénz miatt. Ha nem volna, matt lenne és szennyes, szürke az is. „Csak a színek víg pacsirtái zengtek: / Egy kirakatban lila dalra kelt / egy nyakkendő; de aztán tompa, telt / Hangon a harangok is felmerengtek.” Most ne csak a virtuóz színesztéziát vizslassuk. Dalra kél-e ma egy nyakkendő? És ha igen, észre veszi-e valaki is? Már a harangok hangjai is belefulladásra utcazajba.



De legalább a házak! Gyönyörű, budapesti házak. Neoreneszánszok, eklektikusak, barokkot utánczó és klasszicisták. Ti szépüljete meg. Akkor talán nem jön a falfirkáló. Talán elszégyelli magát. Mert minden fényes, minden tisztaságtól illatos. És házaink újjászülettek. Már amelyik. Nemesen szép katalógus a megszüpült házakról. A Fővárosi Önkormányzat Főpolgármesteri Hivatalának Települési Értékvédelmi Ügyosztálya adta ki. Benne magyar és angol nyelveken a megújult tömbök. Így nézett ki a tatarozás előtt, és így néz ki ma. Mintha nem is ugyanaz a ház lenne. Pedig még így, ütött-kopott, háborús sebektől csúfítva is a szívünk csücske volt valamennyi budapesti régi, és klasszikusan modern épület. Belelapozva ebbe a könyvbe, ordít a különbség. Vajon meddig marad így? Vajon vigyázunk-e rá végre mindannyian? Hogy ne legyen mindegy, hogyan és hol élünk. Ebben a pár évtizedben. Mely úgy rohan át rajtunk, mint egy F-16-os vadászgép. Az Ügyosztály hozzálátott. Pályázatok. Pénzek. Milliókra tessenek gondolni. Vissza nem térítendő, illetve kamatmentes támogatások. És a házak megújulhatnak. Valamennyi. Talán. Remény.

E sorok írója, akinek szerencséje, hogy olyan vidéken lakhat, hol természet és épített környezet teljes szimbiózisban él. Buda. A Feneketlen-tó nádkoszorúja. Hatalmas park. Önzetlen német ember, Frankfurtból, aki padokat, a tájhoz illő lámpákat szereltetett. A sétálóutak díszburkolata. A Villányi út másik oldalán meg a Ciszterci Gimnázium, mellette a Szent Imre templom. Az éjszakában a műemlékegyüttes sárga ragyogás. Díszkivilágítása turistacsalogató. S köztük, immár végleges helyén a nagy kultúrpolitikus, Gróf Klebelsberg Kuno szobra magasodik, két mellékalakkal. Tenispályák. A Gellért-hegy alja. Nyári estéken vízillat, akác-favirágzás mézlevegője. És itt, a Fadrusz utca és a Villányi út sarkán megújult a ház. Kívül. 2001-ben a tető és a kémények is. Jelzálog a lakásokon. De ki az, aki el akarna menni innét? Ebből a meseházból? Ugyan belül még romos. Majd arra is sor kerül. De homlokzata visszakapta eredeti díszzeit. Némi szecesszió, de zömében eklektika. Kétudvaros, jótékonyan hűvös ház.

És ami a legszebb az egészben, hogy nem csak, és kizárólag a belső pesti és budai kerületekben újulnak meg legszebb házaink, hanem a peremvárosokban is. Nem tudom, mi a helyzet az egyházakkal. Oda is elkelve a forintokból. Bár Krisztushoz közelebb állt a tű fokán átbújó teve, mint a pompa; de most, az új évezred küszöbén az Istent végképp elhagyni látszó magyar társadalom talán kedvet kapna belépni az újjávarázsolt templomokba, legyen az zsidó, keresztény, vagy egyéb kiségyházi épület. Mert az új, a megújított mindig vonzó. S akkor talán ott ragadnak. Visszatalál a nyáj a pásztorhoz. A szekularizáció szűnőben. De még ez is kevés. Ott a Latinovits Zoltán álma, a Rumbach Sebestyén utcában. Színházat szeretett volna idevarázsolni még az „átkosban”. Garassal, Cserhalmival. De a Párt! Amely képződmény azt hitte magáról, hogy ő az Egész. Pedig a szó latin eredetű és annyit tesz, mint rész. De ez is épp elég volt, hogy a színházból ne legyen semmi. Még csak az hiányzott volna! Latinovits-csal az élén. De mi van ma? A mesebeli hangulatot árasztó zsinagóga kívül megújult. Úgy emlékszem, belül is. Akkor meg? Sötétben járván arra, az épület kísérteties. Ablakai vakok. Mellékbejáratai bedeszkázva. A háború réme sejlett föl, amikor a gettóban tízezreket zsúfoltak össze. Megrezzentem. Nos, ide is kellene pénz. Meg az akarat. Persze minderről nyilván nem az albumot is kiadó Ügyosztály tehet. Nekik, csak koszorú jár. Kedves, érzékeny, mindenről tudó vezető asszonya eltökélten folytatja a munkát. És látja a végét. Pedig az alagút hosszú, mint a japán Seikan. Mely a leghosszabb a világon!

4. Magyarország vízfeje, avagy rendszerváltás Budapesten

Ez nem könyvcím. Csak egy kis értekezés. Hogy elmaradt. Már mint a rendszerváltás. Vegyük például a közigazgatást. És itt térünk vissza a Nagy-Budapest szindrómához. Ki mondta, hogy a régi-régi tervekben így akarták egyesíteni a fővárossal a mai peremkerületeket? Melyek önálló arculattal rendelkeztek? Eklatáns példája Újpest? Biztos, hogy régen így akarták? Hogy legyen egy olyan város, kváziegységes, melyet kollázsszerűen ragasztanak a már meglévő 14 kerülethez? Hogy legyen egy olyan város, ahol csak egyetlen példát említve, 20 Kossuth utca, tér, vagy Kossuth falva utca létezik. Hát biztosan nem ezt akarták. Mert ez abszurdum. Nem tudom, miben gondolkoztak. 1990-ben lehetőség lett volna az 1950-ben a Kommunista Párt utasítására készült új közigazgatást rehabilitálni. Leválasztani a városról ezeket a ragasztott községeket, kisvárosokat és Újpestet. És elővárosokká tenni őket. Akkor nem folyna tíz éven át a költségvetési vitában, hogy melyik kerület kap több pénzt, melyik csúszik még lejjebb. Mert az elővárosok megtarthatnák jövedelmük nagy részét és valamennyit befizettek volna a közösbe. Budapestnek nem lenne, csak így egyszerűen - polgármestere. Minden fő nélkül. Mert így volt ez anno a két háború közt is. Ugyanis a 14 kerület egységes várost alkotott. A kerületek élén nem Polgármesteri Hivatalok, hanem Elöljáróságok álltak. Feladatuk a házassági, születési és halálozási anyakönyvezés volt, lakásügyek, melyekhez ekkora apparátusra, mint a mai Hivatalok, nem volt szükségük. Ez megvalósulhatott volna a rendszerváltás pillanatában is. Az elővárosoknak természetesen lehetett volna Polgármesteri Hivataluk, mert ők Nagy-Budapesten belül önálló egységekként működhetek volna. S lám, hányszor hallottuk: Újpest megyei jogú város lehetne, ha kilépne Budapest közigazgatási határainak öleléséből. Csepel ugyanezt kérte népszavazáson. Csakhogy az emberek megijedtek. Többe kerül majd a telefon és a tömegközlekedés. Igen ám, de elővárosokként minden maradt volna a régiben. Csak az újraelosztásnál nem lennének késhegyre menő viták. De mit tegyünk: a politikai érdek és szüklátókörűség soha nem volt a józan ész lovas szobra. Újpest nem sértődött volna meg, ha elveszik tőle a „büszke” negyedik kerület címet, amelyet úgyis úgy aggattak rájuk 1950-ben. Pusztán azért, hogy a Belvárost büntessék. Mert, ugye, aki belvárosi, vagyis negyedik kerületi lakó volt, vagy hivatalnok, vagy bárki, az az úri osztályhoz tartozott, adjuk hát a kerület számozását a kitüntetett új peremvárosnak. Ma, a Belvárosnak (Kiskörút, Deák Ferenc utca, Duna által határolt terület) nincs önálló számozása, mert csatolták az ötödik kerület, vagyis a Lipótváros déli részéhez. Az északi részt és az Újlipótvárost nemes gesztussal Angyalföldhöz, vagyis a XIII. kerülethez integrálták. Csupa ostoba döntés, melyeket korrigálni lehetett volna!

De ha már így maradt, s nyilván így is fog tovább élni ez a város, miért nem lehet a csepeli HÉV-et gyorsvillamosra cserélni? Hogy néz az ki, hogy a kerület főútján hatalmas vonat szerelvény zakatol keresztül? A 2-es villamos miért nem mehet a Jászai Mari tértől Csepelig? Mi az akadály? Nem beszélve a Nemzeti Színházról, amely mellett a száz tonnás HÉV fog dübörögni, behörögve az előadásokba. A 2-es villamos viszont a Soroksári úton halad, tehát nem zavar, a Kvassay Jenő útnál pedig Csepel felé kanyarodhatna. Ha már így él tovább ez a város, miért nem lehet az összeolvasztott volt negyedik és ötödik (déli) kerület a Belváros? A történelmi Belvárost külön lehetne jelölni, akár felirattal, akár a térképeken másfajta színezéssel. A Lipótváros nem vész el, hiszen ott nyúlik hosszan a Vígszínház mögött. Higgyük el, nem blaszfémia, amit most írunk. Ha már egy városrész neve Lipót, akkor a rendszerváltáskor legfontosabb útvonalát vissza kellett volna keresztelni Lipót körúttá. Szent István ugyanis a két háború közötti keresztény kurzus terméke. Akkor Szent István-városnak nevezték a területet, mely később visszakapta a hagyományosan Habsburg-neveket őrző városrész eredeti nevét. Csak a Körút maradt Szent István tér. Lám Szent Imre-város is megszűnt Budán, a

Szent Imre herceg útjából ismét Villányi út lett, Nagyboldogasszony útjából pedig ismét Ménesi. Senki keresztény érzékenységét nem sértette.

És tényleg! Mi közünk nekünk Roosevelthez? Ahhoz az amerikai elnökhöz, aki a Vendetta című film tanúsága szerint (megtörtént esetet dolgozott föl a film, a New Orleans-ba emigrált olaszok ellenei pogromról), igencsak jó dolognak tartotta a lincselést? Nos, semmi. A téren ott áll Gróf Széchenyi István és Deák Ferenc szobra. Meg a legnagyobb magyar által alapított Magyar Tudományos Akadémia. És az általa építtetett Lánchíd. Akkor meg? Miért nem Gróf Széchenyi István tér áll ott Roosevelt helyett? S ha már. Itt a téren lézengünk. A Belügy-minisztérium Alpár Ignác tervezte palotájából miért nem lehet szálloda? Hogy a lebombázott-lebontott egyedülálló pesti szállodasor, kiegészülve a Thonet-házzal ismét régi fényében tündököljön? A „spenót” ház megújul. De miért luxusirodák lesznek itt? Miért nem szálloda? Miért nem lehetett ilyen kikötésekkel eladni? Csupa költői kérdés. Mert ez a kerület kompetenciája, amaz meg a fővárosé. De még az állam is tulajdonos néhol. Íme az egységes város tébolya. A Hauer Cukrászda romokban. A Dohány utcai volt Hungária-fürdő még áll. De meddig? A New York-palota még mindig fekete álmát alussza. A Royal Nagyszálloda lassan föltápáskodik. Az egybeépített házak közül kiszedték a fölösleget, a Royal újra „három” lesz. Évtizednyi kóma után ébrednek egy-két palota. Igaza volt a Fidesznek. Az Erzsébet térre (igazából ez a Bajcsy-Zsilinszky út páros oldala, és nem maga a tér!) tervezett „nemzeti-kocka” méltatlan lett volna erre a helyre. De Siklós Mária már fölépült Nemzeti Színházát miért nem lehetett ide építeni? Merthogy a térség, amúgy is zsúfolt. Jó. Akkor miért nem épülhetett vissza a színház a Blaha Lujza térre, eltüntetve ezt a térnek nevezett szégyenfoltot? Mióta ígérik a tulajdonosok, hogy azt a förtelmet, mely a Corvin Áruházat borítja, le fogják szedni, s a híres áruház régi pompájában várja majd vásárlóit. Miért üres még mindig a volt Divatcsarnok, a Párizsi Nagyáruházban? Fenséges Lotz-termével, mely akár önálló kávéházként működhetne? Miért?



Álmok egy városról. Ábrándok. Vörösmarty. Ahogy festett egekbe nézünk. Rendszerváltás, mely nem volt az. Minden a régi, csak köntöse más. Néhol csillogó flitter. Néhol szakadtan hagyott szövedék.

Álmok Gróf Andrássy Gyula lovas szobráról, melyet újraönthetnének, vagy Görgeyhez hasonló módon „újraalkothatnának”. Ott állhatna az Andrássy út torkolatában, a betemetett Erzsébet téri gödör sarkán. Valamikor ott állt a Parlament közelében, ahol ma József Attila ül és kezében lógatja kalapját. Most a róla elnevezett, Világörökség-út tövében állhatna őrt. A volt Bajcsy-szobor helyén, a Deák Ferenc utcánál meg Erzsébet királyné szobra tekinthetne a túloldalra. Ahogyan annak idején a gróf és a királyné egymásra néztek. De senki illetékes,

kinek megdobbantaná szívét ez az ötlet. Defibrillátorral sem lehet követ életre kelteni, ha szív helyett nyugszik a mellkasokban.

Nyugalmat csak az Isten adhat. Például az egyetlen, magyarországi alapítású szerzetesrend, Boldog Özsébé, a pálosok Sziklakápolnája. Ilyen nincs az egész világon! Barlangtemplom. A barlangszáj fölött ismét ott magasodik a hatalmas kereszt. Kő Pál Szent István-szobra minden naiv bájjával ott vigyázza a bejáratot. Ez adja a reményt, hogy Budapest mely színek, illatok, ízek végtelen kavalkádja, mégiscsak keresztény és magyar.

Mindezt többszörösen aláhúzhatná egy lassan háromszáz éve tolódó utcanév-változtatás. Mert a múltat végképp eltörölni - ez lehet csak a célunk. Haydn remekműve bemutatójának tiszteletére Budán elneveztek egy hosszú utat, persze németül, a teremtésről, mivel a mű, ez a három énekesre, vegyes karra és zenekarra írott oratórium ezt a nevet viselte. Aztán lefordították magyarra - rosszul. Azóta az út neve Alkotás. Aki nem ismeri az út történetét, bevillanhat a kommunizmus. Alkotni persze most is tudunk, mi emberek. De teremteni, csak az Isten képes.

(2002 tavaszán)

Pilinszky utca?

„A lét dadog, / csak a törvény a tiszta beszéd.” Igen. Én meg hebrencs módon nem akarom tudomásul venni, hogy József Attilának igaza van. Ha egyszer jogállamban élünk és a törvény úgy szól, hogy személy halála után utcát csak huszonöt év múlva lehet elnevezni fővárosunkban, akkor miért-e küzdelem? Lassan húsz éve? Miért ez az átkozott kitartás, békétlenség?



Mert világnagyságú költőről van szó. Mert Pilinszky János a XX. század. Adyhoz, József Attilához mérhető költője. Mert világviszonylatban is ott van a legnagyobbak közt. Az idén, a Kongresszusi Központban tartott Könyvfesztiválon megjelent a világ legtöbb nyelvére lefordított Tomas Tranströmer, a svédek kiválósága, én meg megkérdeztem, mint Pilinszky egyik fordítóját, hogy az évtizedek távolából kopott-e valamit a magyar költő fénye? Mire Tranströmer a fejét ingatta. Nem. Sőt! Mindig talál benne valami újat, valami síron túlról szólót, valami transzcendenst. Megnyugodtam. Csak itt, nálunk nem látják így. Mondjuk Ráday Mihály. Meg a főpolgármester. Törvény az törvény. Nincs pardon. Nincs kivétel. Ha egyszer huszonöt év, akkor annyi. Márpedig akkor 2006-ig várhatunk, ücsöröghetünk, aztán valamelyik szép, szürke lakótelepünkön kaphat utcát. Hát nem! Nem nyugodhatunk bele! A törvény ugyanis azért született még a nyolcvanas években, hogy az elhunyt kommunistáról ne lehessen azonnal utcát elnevezni! Tudom, mert ott voltam a bölcsőnél. Mint a Budapesti Városvédő Egyesület alapító tagja. 1991-ben már a szovjet csapatok is elhagyták hazánkat. A nép nem gyerek. Arról nevez el utcát, akiről akar. Hacsak az az utca nem védett. Márpedig a mai ELTE Bölcsészkar melletti utca nem élvez semmiféle védettséget. Pesti Barnabás. Kinek teste a Munkásmozgalmi Panteonban pihen. Igen ám, de mint megtudtam, kommunista és kommunista közt is van különbség. Pesti nem moszkovita gazember volt. Hanem hős. Mint Ságvári. Fürst. Sallai. Remek. De hogy lehetséges az, hogy a többiek neve eltűnt a házfalaktól? Miféle logikátlanság ez?

Kapaszkodjon meg az olvasó! Még javában dült a „létező”, amikor javaslatomra az akkori Fővárosi Tanács vezetése engedélyezte (sic!), hogy Pilinszky utcanévet kapjon. És pont a Városvédő húzta keresztül! Azzal, hogy a terézvárosi Hegedű utca, az valamiféle utcabokrot képez a Zeneakadémia körül. És később leesett a tantusz. Túl későn. Hát milyen hangszerek ezek: Lenin, Majakovszkij, Akácfa, Kertész, Szófia? Nem beszélve arról, hogy a két kis utcát a háború előtt Bálvány illetve Érsek utcának hívták... és ugye a klerikális reakciós nevek, az ötvenes évek legelején! Szóval csatát vesztem, de háborút nem. Inkább belehalok. A volt

Piarista Főgimnázium oldalában méltó a Pilinszky utcatábla. Mert itt járt be diákként napra nap. Az ötödik kerületi Polgármesteri Hivatal majdnem beadta a derekát. De kisebb hatalomátvétel után kisebbségben maradtak a polgári erők. Az SZDSZ-es vezető hallani sem akar arról, hogy a hős antifasiszta lekerüljön a falról. Miért? Pilinszky nem volt antifasiszta? Keresztény létére egyetlenként a világon, kozmikus magasságba emelte a holokausztot. Kell ennél több? Kell ennél fontosabb? Megáll az ész. „Csatavesztés a földeken.” Így a költő egyik sora. A legszelídebb, legártatlanabb magyar költő. Vajon a többi, tényleg a népért küzdő kommunista, köztük Pesti Barnabás miért nem kaphat utcanévet valamelyik nagy lakótelepünkön? Miben és miért többek Pilinszkyénél, 11 évvel a rendszerváltozás után? Miféle keresztény-polgári lét ez? Ugyan már. Nem várhatunk még öt évet. Aki tud, segítsen. Ezt az az ember mondja, akinek volt szerencséje 1997-ben fölolvadni laudációját a Ráday Kollégiumban abból az alkalomból, hogy Pilinszky Jánosnak ítelték posztumusz a Magyar Örökség Díjat. Azt hittem, ez elég lesz. De be kell látnom, hogy ha ma maga Jézus Krisztus hunyna el nálunk (de csak nálunk, a Szűzanya országában) akkor Neki is be kellene várni azt a fránya huszonöt évet. Mert „szabál az szabál.” Hát ne így legyen. Ezt a törvényt pedig fölösleges megtartani. Legyen erőnk a megsemmisítésére.

Mentsünk Major Ottót!

Díjat kapni, pénzzel megpúpozva, nem mondom, jó érzés. És mégis. Mindennek ellenére. Én mégsem vagyok elégedett. Öreg költő barátom csak a fejét csóválta. - Azért ez még mindig jobb, mint egy seggberúgás!

Persze. Csakhogy. Itt díj, pénz mellé egy plusz seggberúgás... Súlyozni persze lehet. Az összeg három jegyű. Írónak, akinek átlagos havi jövedelme alig haladja meg, és igen ritkán a tizenötezer forintot, és állása sincs, akkor az összeg óriási. A megtiszteltetés hatalmas. És mégis elkeseredett. Mert nem bír semmiféle mellébeszélést. Mert belerokkant már egész negyvenhét évének összes nyomorúságába, megaláztatásába, megszorítottságába. Legyőzték és kész. Győzelmei, ha voltak, pürrosziak. Pedig, mint névtelen senki kiverkedett nála nagyobbaknak komoly díjakat, kitüntetést. Nem is tehetett másként. Így van bekódolva.

Neki is kiverkedtek valamit? Mellékes. De - alig. Mindegy. Rossz keresztény. Csapnivaló. Férfinak is gyenge. Jelleme katasztrofális. Mert akkor dumálhatna, ha a pénzt nem gyúrte volna zsebébe. De így?

Mégis megteszi, de nem önmagáért. Major Ottóért kiált. Invokál. Mindig is így tett. Pedig ereje fogytán.

A történet még a hetvenes évek közepére nyúlik, amikor is a Nyugat harmadik nemzedékének egyik legnagyobb költőjéhez, mint amolyan tanoncféle, föl járt tanulni, a tanulhatatlant. Hajnal Annához. Másfél évig csupán. Mert Anna meghalt. De előtte tett egy gesztust, magától értetődőt, amilyeneket manapság nem tesznek, pedig hozzátartozik a polgári léthez. Rábízott valakire. Hogy viselje költői, írói gondomat. Major Ottó akkor az Új Tükör című kulturális hetilap irodalmi rovatvezetője volt. Nagy örömmel fogadott. Aztán bevonultam, 24 hónap a Néphadseregben. Közben jöttek a versek, később novellák, kötetnyi anyag ebben az egy lapban. Major Ottó - félve mondom ki, de talán odaírtól is megbocsát -, a barátom lett. Közös beszélgetés-esszénk bekerült az ő könyvébe is, az enyémbé is. Háromszor terjesztett föl József Attila-díjra. 1998-tól a C. E. T. szerkesztőbizottságának tagja lettem és a periodika állandó recenzense. A C. E. T.-esteken sokszor találkoztunk. Könyveiről rajtam kívül nemigen írtak mások. A barátok. Csöndben voltak, mint a hal. Major Ottó korábbi infarktusról mesélt. Én még ilyen derűt nem láttam emberen. Örült neki. Mert új távlatok nyíltak előtte. Új ismerősök, új emberségek. A betegség folyamányaként megismerkedett egy másfajta dimenzióval. De gondolkodott is. Mi lesz, ha meghal? Mi lesz lakásával, ott, a Szalag utcában? Mi lesz könyvtárával, és egyáltalán. Kellene valami díjat alapítani - mondta. Helyesltem. Amolyan írói „becsületrendet”. Amilyen nálunk még nem volt. Hogy a pasas, vagy a nő, túl a tehetségen, becsületes is legyen. Mert, mint az köztudomású, a kettő nem mindig jár egy cipőben. De mielőtt alapítványt tett volna, mielőtt közjegyző elé vitte volna, hogy lakása fiatal írók otthona legyen, addigra a sokadik infarktus leterítette. 1999. március 10-én magam olvastam föl nekrológomat az Óbudai temető ravatalozójában. Utánam Hubay Miklós következett. Volt zsidó munkaszolgálatos barátai nem győztek ölelgetni. Köszönjük, uram, hogy ezt megtette. Csak néztem. Nem bírom a hálát. Aztán jött a C. E. T., melyben megszületett az emlékszám, magam szerkesztettem, írtam bele előszót, az életműből szemezgettem, legjobb soraiból tettem közzé, hogy akik nem ismerték, nosza rajta, most pótolhatják. Díj, az lesz, közölte velem a sebtében fölállt kuratórium egyik tagja, az író barátja É. építész. A másik kuratóriumi tag R. a költő, a nagy újholdas. Pompás - gondoltam. Major Ottó tovább él. A díjban. A díjazottak lelkében. Abban az évben még nem lehetett kiadni. Mert úgy döntöttek - helyesen -, hogy minden év április negyedikén, az író születésnapján adják ki, egyszerre két művésznek. És ettől a pillanattól kezdődött valamiféle fanyalgás. Becsületrend.

A franciák már lelőtték. Én meg érveltem: Chirac elnök meggorrolna ránk? Miután kukkot sem ért magyarul? De jó. Legyen akkor a neve: becsület-díj. Jó ötlet, mondták. Aztán mégsem az lett. Egyik sem. Hanem valami olyan nyakatekert és idomtalan mondat, melyre még legyinteni sem érdemes. A díj neve: Major Ottó emlékére alapított művészeti díj. De ha maga az író alapította, noha nem tehetné halála okán hivatalossá, akkor ki az a titokzatos másik alapító? Csak nem a két kurátor? De. Aztán kiderült: én és egy festőművésznő vagyunk az első díjazottak. Akkor még nem tudtam a díj végleges nevét, nem tudtam semmit. Hol adják át? Hát az írószövetségben - érveltem. Az nem jó. Akkor legyen a MÚOSZ-székháza. Az sem jó. Végül a díjátadás előtt két nappal jött távirat, hogy a Molnár utcában, az Idegennyelvű Könyvtár adott helyet ennek az intim, bensőséges díjátadásnak. Akkor már kiabáltam. Befelé. Hogy egy díjat szét kell kürtölni! Hadd tudja mindenki, hogy ki volt Major Ottó, és hogy kik a díjazottak. É. építésznek örömmel mondtam, hogy a Magyar 1 Magyar Szalon című műsora boldogan kijön. Mert becsület-díj, olyan még nem volt. Várták a választ. É. építész egy hét múlva közölte velem, hogy szó sem lehet róla! Nyilvánvaló, R. költő hathatós támogatását élvezve. Akkor egy héttel korábban miért örült annyira? Hát akkor még más volt a helyzet. A tévének magyarázkodnom kellett. Akkor jöjjön a nyomtatott sajtó. Az sem kell! Hajthatatlan voltam. És jött a sajtó. Magyar Nemzet; újságíró és fotóriporter. Korábban emléklapetterveket kaptam az építésztől. Díszoklevél is lesz. Én meg kértem: hadd legyen az enyém Ottó eredeti Újhold-folyama. Nem lett az enyém. Helyette Új hold-évkönyveket kaptam, meg rengeteg verseskötetet, melyeket alig bírtam az utcára visszacipelni. A díszoklevél, még csak nem is kalligrafált betűkkel írt A/4-es, nyomtatópapír. Tok, tartó nélkül. Plakett - sehol. Pénz borítékban. Fotózás. Pogácsa. Mosolyok. Részemről - döbbenet. A másnapi Nemzetben alig találtam rá a kis interjúra. Fotó - sehol. Megkaptam őket. „Örööm, mint hulló tárgyakat a föld.” Ennyi.

A későbbiekben még volt néhány renyhe kísérletem. De mindhiába. Nagyon fájt, hogy nem is én voltam az első jelölt, de még csak nem is Kárpáti Éva, hanem a kuratóriumi tag. Így állt az általam sohasem látott végrendeletben. Az Újhold-példányok azóta sem nyomják polcomat. Idén aztán írtam É. építésznek. Hogyan is állnak a dolgok. Miért a makacs csönd? Miért, hogy senki nem tudhatja meg, hogy a díj él és létezik? A válasz reménytelenül hivatalos volt. Színes fénymásolt fotó, mely bizonyítja, hogy a Major Ottó hagyatéka lerendezve. Egy terézvárosi gyermekkönyvtárban. És ki lett a díjazott 2001. április 4-én? A könyvtáros, Kucska Zsuzsanna. Művészeti díjról van szó. Nem mintha nem érdemelné meg. De mégis. Csókolom a kezét. Hallottam, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum nem tartott igényt (sic!) a hagyatékra! De hogyan került át minden Budáról, Pestre? Jól van ez így? Egy gyermekkönyvtárba? Nem hiszem. Nem akarom hinni. Talán a Szabó Ervin Könyvtár központja fogadja a Wenckheim-palotában.

De ki lett 2002. díjazottja? Ha valaki tudja, jelentkezzen és kürtölje világgá. „Nem mondhatom el senkinek...” mondjuk el hát mindenkinek! Mentsünk Major Ottót. Mert ebben a súlyos amnéziában szenvedő hazában, a Major Ottónál jóval nagyobb kaliberű művészeket is kitorölték az emlékezetből. Csak a nyilvánosság segíthet. És a díj megismerése, szétkiabálása. Sajtóvisszhangja. Különben Major Ottó tényleg meghal. Így csak várakozik. A föltámadás csak a sokunknál erősebb, igaz hívőknek lehet reménység.

2002. április 15.

Tévedések szomorújátéka

Századvég-zárás. Ezredvég. Új század. Új ezred. Összegzések. Ki volt például az évszázad sportolója? Az ember tágra nyílt szemmel mered a tévére, fény, pompa, kacagás, nagy buli, most osztják ki a jól megérdemelt jutalmakat. Valamennyi sportágot számba véve. De hol van az öttusa? Hol van minden idők legnagyobb öttusázója a magyar Balczó András? Hát hol az öttusa... csacska kérdés. Miután maga a NOB is minden igyekezetével törölné az olimpiai játékok műsoráról. Talán kicsi a reklámfelülete. Meg olyan ezoterikus. Vagy mifene. Szóval Balczó nem az évszázad sportolója. Jön az ökölvívás. Muhammad Ali. És tényleg. Ki ha nem Ő? Csakhogy Koko félelmetes villogása óta tudjuk, hogy a profi és az amatőr boksztól közti különbség, mint ide Lacháza. Ali profi volt, Papp Laci magyar ökölvívó, háromszoros olimpiai bajnok bokszoló pedig amatőr. Igaz, volt profi Európa-bajnok is. Nem ocsú, meg búza. De valahogy szét kellett volna választani a kettőt. Nem tették. Papp Laci sem lett az évszázad sportolója. Foci. Na, ha most nem... Hát nem. Pelé. Nincs is kedvünk vitatkozni. Csakhogy Puskás Öcsi a futottak még kategóriájában sem az előkelők közt. És a gyomor liftezni kezd. Majd az úszás! Ott már nincs mese! Ott már nem lehet blöffölni. Hinné. A marha, elfogult (?) magyar. Idős ausztrál hölgy. Mert négyszer volt olimpiai bajnok! Bezony ám! És Egerszegi Krisztina? Aki három olimpián ötször nyert összesen? Az kutya? Vagy az más? Véletlen? Egerszegi Krisztina sem lett az évszázad sportolója. A vívásra már nem is figyeltem. Gerevich Aladárra. De bizonyos, hogy ő is kevés abban a nagy villogó-csillogó buliban. Pitiáner nép vagyunk? Úgy látszik. Ja, hogy a népességhez mérten innen jött a legtöbb Nobel-díjas? Na és, akkor mi van? Csupa véletlen! A konstellációk, ugyebár. Meg aztán a magyar nép köszönőviszonyban sincs a sporttal. Akkor meg honnan termelődnek a világra szóló eredmények? Szóval hagyjuk Ibolykát.

Az ember aztán újra nekiül, mert most meg az évszázad legjobb labdarúgóit tüntetik ki, meg a legjobb csapatokat. Lássuk. Maradona a híradások szerint egyszerűen lenégeri Pelét. Pláne, ha nem ő, vagyis Maradona lesz a befutó. A FIFA bedob egy biciklicselt, és kihoz kettőt. Az egyik szerintük a legjobb, a másik meg az internetes szavazók szerint. Pelé az abszolút győztes, Maradona meg az internetes első. Legyen. De nézzük a helyezetteket! A FIFA szerint második: Alfredo di Stefano. Harmadik: Diego Armando Maradona. Negyedik: Franz Beckenbauer. Ötödik: Johan Cruyff. És megint sehol Puskás Öcsi. Aki olyan híres, hogy az Andok közel hétezer magasában magyar forgatócsoport megkérdezett egy perui, inka-beütésű embert, mit tud Magyarországról. Megszólalt: „Puskás”. És akkor sehol. Hol van Albert? Varga Zoli? De Cruyff ilyen mértékű ledegradálása a hozzá nem értés csimborasszója. Az internetes szavazás még édesebb. Első Maradona. Itt Pelé már csak a második. És láss csodát olvasó, Eusebio az „európai Pelé”, följött a harmadik helyre. A negyedik helyezett kész csoda. Roberto Baggio. Aki szépen fölévágta a sorsdöntő tizenegyest az olasz-brazil világbajnoki döntőn, s így Braziliát a negyedik világbajnoki címhez juttatta! Persze, hogy minden szubjektív! De lehet-e szubjektív a klubcsapatok ranglistája? Lehet. Már Egerszegi Krisztinánál jeleztük az ad absurdumot. Még jó, hogy a Real Madrid az első! Avval a hét BEK- illetve Bajnoki Ligája győzelemmel! Hol az AC Milan öt BEK-elsőségével? A Liverpool s az Ajax négy-négy győzelmével? A Bayern München meg mit keres a harmadik helyen? Vagy hogyan számolták ki a sorrendet? Bajnokságokat, kupákat, mindent összevetve? Ugye, szubjektív. Mert lehet valaki nagyon sokszor hazai bajnok, de hol van az a BEK és a Libertadores győzelmekhez képest? Még jó, hogy a Santos és a Penarol beszorult a középmezőnybe. Csodálkozunk? Csodálkozunk? Nézzünk csak itthon széjjel... Ki adja, ki kapja a díjakat? Igazságot persze ne keressünk. Hagyatkozunk inkább a metafizikára. Lineker elhíresült szentenciájára gondolok: a focit 22 ember játssza, és mindig a németek győznek... Van benne valami. De az igazságtartalma kb. olyan, mint az évszázad sportolójának adományozott díjaké.

Az örök Mandarin¹

Fülöp Viktor balett művész tengermélye

A vízvezeték-szerelő, aki a Kossuth-díjas, Kiváló Művészt, a Finn Fehér Rózsa lovagrend tagját, minden idők legnagyobb magyar balett művészt mustrálgatta, hogy vajon mit akarhat, netán gúnyt űz belőle: de nem. A római arcél picikét rándult és csak annyit mondott, ide nekem a tábori satut, a menetvágót és bele fog tanulni. Miért volt-e mozdulat? Mert ez a gigászi ember röstellt malmozni. Tétlenül ülni a félhomályban. Nosztalgiazni. Két gyermekének arcába belenézni. Jó szerelő lett. Aztán olyan szinten kezdett bele a hímzésbe, meg a varrásba, mint a régi tűfogatók. A hivatalosak, akik kiebrudalták a Magyar Állami Operaházból, még csak a fejüket sem csóválták. Talán még az is lehet: nem gondoltak semmire... Ők, a meghívottak. A kiválasztott azonban tovább lépdelt meredektől terhes útján. Nem lehetett meghajlítani. Csak törni. Mások, vagy önmaga által. Mesélik, kibírhatatlan volt. Művészi igénye már-már kozmikus. Mint József Attiláé, Adyé, Latinovitsé. És még sokaké (és bizony milyen kévéseké) azok közül, akik kinőtték önmagukat és arra készülődtek, hogy belenőjenek az univerzumba. Pedig egyikük sem volt különb. De Kosztolányival szólva: különböző.

Mint a legelhivatottabb interpretátorok, csak: szolgált. Az alkotót. A koreográfiát. Ahogy belépett az Operaház színpadára, mintha vezényszóra - gombóc szorongatott ezernyi torkot. Hatalom volt a kezében. S ez a hatalom, az Isten személyes jelenléte összedugásra készítette az írástudók megannyi fejét. Mint Spartacus függött a kereszten, emberi kínzattatású arcán eksztatikus fájdalom. De mi lesz, ha legördül a függöny? Szem előtt zajlott le a mindennapos föltámadás. Tenni kellett valamit, mert minden darab csak órála szólt. Girej kán volt vagy Mandarin, Herceg a Diótörőben, Baltaváry a Bihari nótájában, Albert a Gisellében, vagy Simone A rosszul őrzött lányban, vulkántűz perzselte meg a színpadot. A társak meg, a meghívottak sohasem lettek választottak, tehát vesszen a megszállott!

Ha akarta, ha nem, korpa közé keveredett, de fölfalni csak a rák volt képes. Igazgyöngyként a korpa közt is az maradt. De ki hallotta széles e hazában, hogy gyöngy maradhatott a valódi GYÖNGY? Markó Iván hívta meg végül, Szamurájnak. Győr jobban izzott mint valaha. Aztán itt is vége lett. A választott keskeny kapu ajtófélfái összenőttek.

Tarisznyája tömve volt, járhatta volna a világot, mint Makarova, Alicia Markova, Danilova, Nureyev, Barisnyikov vagy éppen Margot Fonteyn. De ő magyar volt. Keresztény magyar. Aki nem megy sehová. Aki belehal a hazába. Itthon azonban, miért is ő lett volna az a bizonyos próféta? Meg aztán a rendszerváltás után azon morfondírozott, vajon meg tudja-e venni lakását kegyes államától...

Taníthatott volna idehaza is. A Balettintézetben. Művészetre, alázatra, tartásra, hitre. Nem kellett. Mert még fölmutatott volna valamit. Talán magát az Oltáriszentséget!?

¹ Az író laudációja, mely 2001. december 22-én, az Országos Széchényi Könyvtár dísztermében, Hegyesi Aranka balettművész, koreográfus interpretálásában hangzott el abból az alkalomból, hogy a Magyarorszáért Alapítvány Fülöp Viktornak posztumusz a Magyar Örökség-díj kitüntető címet adományozta.



És aggódott, mert fölbukkantak új kiválasztottak, viszont a meghívottak ott tolongtak még mindig az asztal körül. Távoztak közben és jöttek régi-újak, a módszer, a titokzatos kontinuum maradt. Nemes hagyománnyá érett, s növekszik tovább, mint a kiszabadult, ellenőrizhetetlen onkogének.

Ő pedig? 1997-ben rábízta magát az égiekre. Tudta, úgy is az van és lesz, amit leírtak, valamikor az idők előtt. Most mosolyog. Arca árkaiban szétfut a derű. Hetvenhét éves. Él.

Méltányosságot! avagy a makulátlan halálosztók



I.

1996.06. 01. - 2002. 09. 11.

Eufemizálnom kellene a címet. Hogy nem is gyilkosok ők. Meg ingük is fehér. A vér látványától elájulnak. A hóhérság pedig állami, vagy éppen maffiabéli föladat. Mégsem teszem. Nincs felejtés. Nincs enyhítés. Mellébeszélés. Mert legalább igazi gyilkosok lennének. Akik közlőből lőnek. Szívbe. Agyba. De nem. Évtizedekig naponta szűrnak. Apró tüket. Bele a zsigerekbe. A széttárt kezű nyakkendősök. Habosgallériúk. Nők. Férfiak. Országos nagyságok és kicsiségek. Hogy hát ez van!

Makulátlanok valamennyien. Csak a dolgukat végzik. Baromira körültekintőek. Jogilag nincs aki hozzányúljon. Mert, ugye, jogállam. De jure. Csak ezt értjük. De facto? Az micsoda? Méltányosság? Na, ez meg szinte dühítő. Mert ilyen szó nincs. Volt. Valamikor. Szóban ígérgettek? Uram. Kérte volna írásban! Kérte. De akkor sem. Keresztény haza. Katolikus értékrend. De már csak a filmekből jól ismert Don Corleonék és Don Vincenzók tehetnének valamit. Akkor egyből kinyílnának a szemek. A fülek meg, mint a macskáké. Etika? Erkölc? Emberi találmányok. De emberek-e a történetben szereplők? Szívükre tették-e egyszer is jobbukat?

A történet. Mely egy 2002-ben 46 éves nőről, aki sosem volt „nő”, végeláthatatlan, pürroszi „veszteségeiről” szól. Egy kislányról, aki óvodás naivitással szemléli a világot. És aki az ország minden bizonnyal legmuzikálisabb koreográfusa.

Helyette, olykor mellette e sorok írója küzd. Föl nem adja ő sem. Idegei lezabáltak róla minimum tíz kilót. Ölni készül. Pedig nem ütött soha. Legföljebb vissza. Azt is bánta, meggyóna, de meg nem nyugodott soha. Frusztrált kislány. Esküvői meghívójára azt akarta írni, hogy „Egy végképp betört állat hátán / egy végképp betört állat lovagol”. Pilinszky kétsorosa aztán levetődött, és megragadt a tudat mélyén. És inkarnálódott. Életét kétszer kellett megmenteni. Ez a törékeny lány fél kézzel kapaszkodott a gang rácsán, alatta négy emeletnyi mélység. A megmentő ereje ilyenkor minimum megduplázódik. Fölkapta mint egy galambot. Keze véres lett. Fölvágott csukló. Felületi metszés. Tarkója alá nyúlt. Másik keze is véres lett. Tarkóját is

vágta ez az elgyötört gyermek. Két évre rá, noha az író lusta fajta, s délelőtt tizenegy tájban ébred, most mégis föl pattan, ugrik. Még nem volt reggel hat. Valami fölébresztette. Nem ez a dübörgő rettenet. Ablaktörő viharokra sem ébredt föl soha. Akkor ki szólított? Talán. Remélhető. A benne lévő Isten. A lány, ez a balettművész, balettmester, koreográfus, aki vérével táncolt, írta darabjait. Vér a vizeletben. A vesetájékon azonnal liluló hurka. Lefürösztés, reggeli. Nyolckor az Országos Traumatológiai Intézetben. Az orvos nem hisz a szemének. Hogy csak úgy bejött. Ruhái nejlonszákban. Az ember azt hitte, hogy felesége, kishúga, szerelme, pajtija halott. Pedig csak azért az a sürgős vetkőztetés, ha mégis baj lenne, mondjuk életmentő műtét, ne kelljen vacakolni. Két bordája tört csak. Hosszanti irányban.

Aztán jött az ez idáig utolsó, 1999 nyarán. Ismét a hajnali ébresztő. Pedig most nem volt puffanás. Csak valami furcsa, megfejthetetlen megérzés. Hogy kelj föl és járj. A macska sunyoló fülei. Orra a magasban. A bejárati ajtó előtt feküdt. Pontosan öt óra volt. Ilyenkor a mi a teendő? Behúzni. A testet, mely elhagyatva ólomnehéz. Pedig csak ötven kiló. Karjai mint a gumi. Életjel - semmi. Aztán nyöszörgés. Mentők. Tíz perc sem telik. Szerencsére a szemetesláda őrzi a gyógyszeres dobozok gyűrt maradványait. Százszoros toxin. Előkerül az ellenanyag. Véna sehol. Apró tűszúrások az alkaron, jelezvén a lázas keresést. Végre megvan! Infúzió. - Az Erzsébetbe visszük - szól vissza a mentős. Hat nap lebegés. Öntudatlanság, de nem kóma. Pajtása mit tehet? Asszonya apró zokniját igazgatja a jéghideg lábfejen. Ami most nem áll spiccre, nem forog rajta a légies test grand tourokat. Depresszió. Súlyos. Csodálkozónak. Holott nyilvánvaló. Egy zsigeri művészt kizsigereltek. Azóta is csak alszik, hogy kerülje a fényt, a valóságot, de még álmaiban is alkot. Dögöljön meg! Szól a mai jól bevált szlogen. Még Isten is tanácstalan.

Az ember meg? Aki még hallott etikáról, erkölcsről, fuldoklik. A 2000-től datálódó, rétesztára nyúlt levelezés nem a művésznő ötlete volt. Az Operaház szakszervezete ajánlotta, hogy vonja kérdőre a balett-igazgatót, az ígéretekben mi valósult meg. Kiderül természetesen, hogy az égvilágon semmi. Helyette a jól bevált védekezési módszer került előtérbe: a támadás. A hazudozás. És az amnéziának olyan foka, amely már patológiás jelleget ölt, vagyis kezelendő. De nem így áll-e az egész ország? A felejtés rögeszmésen beleivódott a nemzetbe. Sok-sok Saul nem emlékszik, hogy Pál volt-e, vagy Saul. 98%-uk az utóbbi maradt, noha úgy tudjuk róluk, úgy vannak a köztudatban, hogy Paulussá nemesültek. A rendszerváltás meg nem hozott eredményt. Az úriemberség nyoma is kiirtódott. Azonban. Tekintsünk egy kicsit visszább. Szakály György (Kossuth-díjas, Kiváló Művész, Hegyesi Aranka volt évfolyamtársa) regnálása idejére. Hegyesi Arankát 1990-ben Keveházi Gábor, az akkori balett-igazgató nevezte ki címzetes magántáncossá. Szakály György trónralépésével a művésznő irgalmatlan lecsúszása megkezdődött. Visszavették valamennyi fontos szerepét, és egyetlen új bemutatóban sem kapott még csak nyúl farknyi szerepet sem. Valamikor a nyolcvanas évek közepén a tüzes, a szép, a felejthetetlen Szemes Mari színművész, aki csakis Hegyesi Arankáért ment az Operába, az előadás előtti csöndben fölállt és a páholyban egyenes derékkal ülő, akkori balett-igazgató Orosz Adélnak amolyan Anna Magnanisán fölkiabálta: - Az Arankát jöttem megnézni! - Orosz Adél feje visszahúzódott, csak a túloldalról lehetett látni. A nézők persze azonnal a híres színészt nézték tátott szájjal, nem tudván, ki is az az Aranka, pedig ő volt a címszereplő. Még a VIT-ről ismerték egymást. Szemes Mari és Orosz Adél. De várni kellett. Mert Orosz Adél nem nevezte ki Hegyesi Arankát címzetessé... Még ha hallotta volna Szakály ezt a jelenetet valami pletykából, akkor sem hatódott volna meg. A bemutatók meg a koreográfusokra vonatkoznak, kérdezze őket! Ez is csak részben igaz. Mert a balett-igazgatónak nagyon is van beleszólása a szereposztásba! Önálló Hegyesi-koreográfiáról pedig hallani sem akart. Betelt a pohár. A művésznő kiharcolt egy megállapodást! Az 1996-os EXPO tiszteletére magyar koreográfusok estje. Ez már valami! És Szakály aláírta! Hegyesi Aranka mellett még két koreográfus. Bartók Concertója meg maga az égi magasság. Csakhogy. Az

EXPO szocialista-SZDSZ nyomásra elmaradt. Így aztán az est, szintén. Mint a mellékletekből kitűnik, Szakály elhárította magától a felelősséget. A művésznőnek meg: se pénz, se posztó. Sírógörcsök. Depresszió. Akkor fizessenek! A dokumentumok igazolják, nem akarta az állam által eltartott Operaház, hogy egy huncut vasat is adjon a semmiért. De semmi-e fölkészülni, hónapokat rászánni erre az irgalmatlan zenére? Végül Szinetár Miklós főigazgató tett egy gesztust, holott az új balett-igazgató, Harangozó Gyula tajtékzott. Egyetlen fillért sem! 25.000 forintból még 20% adóelőleget is levontak. Ha a darab mégis bemutatódik, elmaradt EXPO ellenére, akkor, ugye, kicsit több pénz járt volna. Persze ez a költői kérdések tartománya.

És a dupla trouvaille! Harangozó elárulta egy óvatlan pillanatban: Hegyesi Aranka neve föl sem merült a magyar koreográfusok estjén! Pedig neki volt egyedül megállapodása... Igaz, intettek a jogászok, a megállapodás nem szerződés! És mi történt Szakállal? Harangozó őt is kirúgta! Három évfolyamtárs, aki azért visszakerült idővel; a harmadikból, a muzikális, valódi koreográfus - Hegyesi Arankából pedig olyan halott, aki él még. Szakály, aki sohasem volt koreográfus - erre születni kell -, mai napig vígan koreografál. Azt sem lehetett lenyelni, hogy Hegyesi Aranka, aki „nem a mi kutyánk kölke”, megrendítő művészi erővel táncolt, s tette ugyanezt a varázslatot a koreográfiáiban is. Ugye, ez már sok...

Hegyesi Aranka, aki nagyon is óvatos az emberi viszonylatok terén, eredendő, naiv báját mégsem tudta-tudja kiirtani magából. Szinte futott Harangozó Gyulához, hogy itt vagyok, remélem, koreografálhatok végre, ha kell hát ingyen, éjt-nappallá téve, ide nekem az orosz-lánt is. A válasz: te vagy az első, akit lapátra teszünk. Így is lett. Meg még vagy húszat. Azok azonban munkaügyi bírósághoz fordultak és nyertek. A művésznő meg egyedülként, mivel a balett-igazgató megígérte neki, hogy Chopin: g-moll Balladájára készíthet koreográfiát, nem mert lépni. Nehogy bosszút álljon a volt évfolyamtárs. Bosszút állt. Ingyenes, jótékonysági esteken sem engedélyezi, hogy Hegyesi Aranka bármelyik darabját bemutassák. Annak az embernek a koreográfiáját, aki abszolválta minden idők második legnagyobb sikerű musicaljét. Webber: József és a színes szélesvásznú álomkabát című művét a Madách Színházban. Aki három osztályt vitt vizsgára (prózaosztályt!) a Színház- és Filmművészeti Főiskolán (ma egyetem). Akinek három darabja is ment az Opera falai közt, igaz, nem repertoárként, hanem a Fodor Antal alapította Kamara-balett bemutatóin. Akiről a szakmai sajtó 1981 és 1989 között számtalan kritikákat írt, amelyekből kiviláglott, hogy az estek unalmasak, amatőrök, kivéve Hegyesi Arankát. Megelőzve Keveházi Gábort, Pártay Lillát, László Pétert, Eck Imrét de még Béjart híres asszisztensét, Dobrievichet is! Markó Ivánnal említették egy szinten. A kritikusok tánc történeteszek, főiskolai tanárok, a szakma legelismertebb képviselői.

De hát a döbbenet nem is ez a nyilvánvaló leradírozása. Hanem a kirúgás pillanata, illetve másnapja, amikor az ember kénytelen volt bemenni, hogy védje asszonyát. Harangozó a hátán ült, lezsersége a legrosszabb amerikai filmek főnökeit idézte, hajthatatlan volt. (A koreográfiát később ígérte, mikor a művésznő leszámolt a munkaügyön, s arcán végtelen öröm táncolt, hogy van valaki, aki nem jelenti fel...) Nos, meg kellett jegyezni, vajon ki viszi el a balhét, ha a művésznő mondjuk kiveti magát az ablakon, mert nem bírja tovább? Mire Harangozó fölállt, s közölte, ő elviszi a balhét. Majd kinyitotta az ablakot és így szólt: bárki kiugorhat, ezzel bizony őt nem lehet zsarolni (sic!). A tanú, a balett-iroda titkára meg akár meg is esküdne, hogy nem így történt. Válaszlevelükben úgy állították be, hogy maga a művésznő fenyegetőzött, zsarolt, hogy kiugrik az ablakon, ha nem koreografálhat! Főlemlegették, hogy tudtukon kívül, engedély nélkül vidéken balett-igazgatói állást vállalt. Csakhogy. Kirúgása után fölmentették a munkaviszony alól, vagyis oda megy, ahová akar. Ezt maga az Operaház jogtanácsosa is elismerte. És nem igazgató volt, csak egyszerű balett mester. A művésznő persze válaszolt erre az aljas és elferdített, hazugságokkal megtömött levélre. De hiába. A válasz sohasem érkezett meg.

A cinizmus nem eurokonform. A hazudozás úgyszintén. Már a dátumból következtetni lehet: kétszer kellett a balett-igazgató részére a válaszlevelet kézbesíteni. Az első levél, bár ajánlottan történt a kézbesítése, állítólag nem érkezett meg. A művésznő várt. Amolyan bugyuta, magyar, törvénytisztelő asszonyként. Hogy a harminc nap. Azután szólt csak. És akkor személyesen vitte be. Ne tette volna. Mert válasz nem érkezett. Pedig úgy tudta: harminc napon belül törvényileg köteles a hivatalos személy illetve intézmény, hogy válaszra méltassa. Egy művészt. Aki nem arról írt, hogy a buszon nem adták át a helyet, hanem, hogy a balett-igazgató sorait szóról-szóra annullálja. Sikerral tette, még mellékelte is két dokumentumot, de ez sem győzte meg ezt a gögös embert. Persze nyilvánvaló. A levél, úgy ahogy volt, fölbontatlanul a balett-iroda szemeteskosarában landolt.

Miért? Nincs válasz. A nincstre, a semmire nem is lehet válasz. A fölényességnek ilyen fokára ritkán jut az ember. Genetikai torzulás? A balett-igazgató édesapja a magyar nemzeti balett megteremtője volt. Édesanyja kiváló táncművész és még kiválóbb betanító balett mester. Sajnos, szintén csak - volt. Mit szólnának vajon? És ha meg is szólalnának, ide üzennének odaátról, használna valamit? Ugyan. Genetikai ok kizárva. Isten is. Nincs ok. Hegyesi Aranka volt címzetes magántáncos folytatta levelezését. Megpróbált kapaszkodókat keresni. Sztár-ügyvédet keresett föl, de. Hát persze! De jure - nincs mit tenni. És ha magnót vittek volna? Ha a szavak, az öngyilkosságra való fölbujtás burkolt ám célzatos mondatait megőrizte volna a magnószalag? Nos, a sztárügyvéd óva intett, visszamenőleg is. Mert a szándék is fontos. Még hogy magnóval a zsebben? A balett-igazgató személyiségi jogait súlyosan sértette volna. Hegyesi Aranka balettművész-koreográfusnak nincsenek jogai. Már személyisége is alig-alig.

Az a bizonyos 2000. év elejétől történő levelezés aztán kiterjedt az Országos Szakszervezetre, az Ombudsmanra, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumára, a Parlament Kulturális Bizottságára. 2002 tavaszán a kör bezárult. Csak széttárt karok, megjátszott sajnálkozások. Gyóriványi Ráth György főzeneigazgató és Dr. Locsmándi Miklós főigazgató sem tehet semmit. Pedig ők a munkaadók. A művésznő csak annyit kért: üljenek le együtt, a balett-igazgató, valaki illetékes az Operából, és ő maga, Hegyesi Aranka. És ott, békésen, árulja el a balett-igazgató, miért végezte ki őt. Miért tette tönkre egzisztenciálisan, morálisan, művészileg. Hallani sem akartak erről a találkozóóról! A művésznő fölhívta telefonon a balett-igazgatót (lakásán), aki morcos volt, de hirtelen hangot váltott, és közölte, rendben. Na hiszen... És lám, egy derűs pénteki napon a művésznő és férje, berendeltetett a nagy szentély balett-irodájába. Pontba délre. Meg is érkeztek, ahogy illik, öt perccel előbb. Leültek az előtérben. Vigyori arcok, akik örültek, hogy úgy a művésznőt, mint férjét már régen látták, uszkve hat éve, nem rontották itt a levegőt, nem nyitottak vitát, a művésznő fizetése is beleolvadhatott a többiek gázsijába. Hegyesi Aranka azért bekukkantott. - Kérem, üljenek le az előtérben, még nincs dél! - a rikácsolásnak is csak nagy jóindulattal nevezhető titkárnői hang kérlelhetetlen volt. Pedig az igazgatói szobában senki. Megint kiülni, megint a vigyorgó pofák közé-mellé-fölé bámulni; de nyílt az ajtó és a jogtanácsos lépett be, mögötte fiatal nő. Na, akkor már mi is bemehettünk. - Az igazgató úr interjún van, kicsit késik... - így a titkárnő. Bámultuk egymást, majd belépett nevezett úr is, aki azonnal megjegyezte, hogy nemigen érti, mire jó ez az egész, hogy itt ülünk, és nézzük egymást, újra és újra elismételjük a betéve ismert, de általa mellébeszélésnek tartott szövegünket. Sarkamra álltam ott, ültő helyemben. Elmondtam mindent. Hat kérdésem volt, de húsz percnyi tárgyalás után is csak az első pont feléig jutottunk. Még az abszolút jogi szentenciákat is kiforgatták a jogtanácsos látványos segítségével, aki pedig „civilben” teljesen egyetértett velem, de hát mégiscsak védeni kellett a mündér becsületét. Az ifjú hölgy szintén jogász volt, de hogy mit keresett ott, mai napig nem tudom. Na és az a bizonyos hamis tanú, Galántai Zsolt titkár, aki úgy bólogatott főnöke minden visszavágására, mint a betanított foka a cirkusz porondján. A többi? A többi semmi. Fenekek fölváltott emelkedése-süllyedése. Jelezvén, hogy menjünk már! A fenébe. Melegebb éghajla-

tokra. Mert kár a gőzért. Mert az erősebb kutya... stb. Éreztük, hogy itt úgy vagyunk, mintha nem is léteznénk. Halottak, akik fölülnek az égetőkemencében, majd hamuvá roskadnak össze. Hegyesi Aranka szája remegett. Így aztán végképp nem lehet győzni. Csak szenvedni lehet, elárulni a gyengeséget. Ő csak azt szeretné... ha... szóval táncosokat szeretne, hogy azon az egyetlen őszi napon, amikor a Táncművészet folyóirat javára a szünnapon (hétfő) sok-sok együttes jótékonyágilag föllép az Opera színpadán... szóval ő is koreografálhasson. Mert két éve mindig kihúzza őt a balett-igazgató úr a névsorból, amit nem tud mire vélni. Mire a balett-igazgató, a férj felé fordulva: - Te engednéd, ha megfenyegetnek? - Igen - válaszoltam. - Én fenyegetlek meg, ismétlem, nem úgy, hogy megveretlek, hanem én magam verlek meg, de ez most mellékes. Vagyis, ha bosszút akarsz állni, akkor rajtam kezdjed, mert Arankának mindehhez semmi köze!

A balett-igazgató hallgatott. Majd váratlanul kibökte. Üsse kő! Koreografálhat, de nem az ő táncosaival. Mert le vannak terhelve. Ugye, Zsolt? A tanú úr hevesen bólogatott. Hegyesi Aranka hullasápadtságán átütött a vér, de arcszíne így sem érte el a rózsaszín legenyhébb árnyalatát sem. És váratlanul a balett-igazgató: - Egy dologban kérem az elnézésedet! Hogy azt a fránya videó kazettát elvesztettük - (már amelyiken a művésznő összes darabjai láthatóak...). Szép gesztus, nincs is vele semmi baj, csak a torka véres. Mert nem a kazettát vesztették el, abba bele sem néztek, hanem az összes, Hegyesi-műről írott kritikát! De ilyen az ember. Én, és Hegyesi Aranka ugyan egymásra néztünk, tudtuk, hogy megint hazudtak egy nagyot, de szót nem tudtunk kipréselni a szánk. Úgy maradtunk. Később, miután mindenki sietve búcsúzott tengernyi dolgára hivatkozva, már mindent tudtunk, még az ellenkezőjét is, vissza kellene fordulnunk egy újabb fordulóra, de az már lehetetlen. És mennyi parkolási pénzt kellett fizetni a semmiért! De mindegy, lehet koreografálni, lehet táncost keresni, és Dózsa Imre is készséges volt még aznap, hogy ad főiskolásokat...

Közben a sok válaszlevélben kiokosították: hát van még az országban számtalan tehetséges balettegyüttes! Forduljon hozzájuk! Fordul. Pécs, Győr, Debrecen, Szeged, Eger, Szolnok, Székesfehérvár, Veszprém. Még válaszra sem méltatták. Csak a szegedi igazgató küldött sajnálkozó válaszlevelet. Az Operettszínház balett-igazgatója, Lőcsei Jenő is elzárkózott. Ő is évfolyamtársa volt. A Madách Színház, egykori fényes sikereinek színtere, Sárközi Gyula balett-igazgatóval az élen kökemény, durva hangon utasította vissza a kérést. A Nemzeti Táncszínház vevő lenne, de együttes kell, egyedül ugyanis: nem megy. Hogy mindez miért? Talán idézzük T. Z. újságíró Népszabadság (2001. június 29. péntek) Budapest Mellékletében közölt portréjából ezt a pár sort: „Hegyesi Aranka tíz évvel ezelőtt sztár volt, három éve még vidéki színházak koreográfusa, legutóbb ovis tornát tartott, és egy szalagavató táncait tanította be gyerekeknek. A negyvenöt éves művészt 1996-ban létszámleépítésre hivatkozva menesztették a Magyar Állami Operaházból, egy ideig még akadt munka vidéken, ma már nem keresik, tudására nem tartanak igényt. Ez neki nagyon fáj. A kívülállónak meg nagyon érthetetlen.” Valóban, és hiába a sajtó. THÉMA a Magyar Televízióban, egyórás riport a Kossuth Rádióban, a Magyar Rádió elnökével - a szakma részéről semmi. Még visszavágás sem!

Igen ám, de suszter miért nem marad a kaptafánál? Hogyan mer? Beleszól? Szólhat? Igen. Ha az ember, az a bizonyos suszter hat évig járt Kocsis Zoltán zeneakadémiai óráira és húsz évet töltött el a balett világában, a szó szoros értelmében véve - testközelben, akkor mára már némileg képbe került. Folyóirat vezető kritikusa, igaz, az irodalomé, de tiszta fogalmai vannak a táncról, két lépésből fölismeri, hogy Bėjart, Kylian, Neumeier, Petit, vagy éppen Markó követte el azt a bizonyos koreográfiát. Ezért mer belepofázni. Meg aztán nagyon nehezen bírja már mentálisan és erkölcsi-etikai értelemben azt, ami itt több mint tíz éve Magyarországon tánc, balett (sic!) címén folyik.

Egy művész rokkantnyugdíjasan „halja” mindennapjait 2002. Magyarországon. Zaklatott halott. Gondolatai ébren és álmaiban e hatéves szilencium alatt is a táncban élnek. Égnek. Mégse kell senkinek. A Színház- és Filmművészeti Főiskolán annak idején a „Hair” bemutatóját követve maga Seregi László ismerte el, hogy jobb, mint az amerikaiaké! A Magyar Táncművészeti Főiskolán sem hiányzik hatalmas tapasztalata ennek a Fülöp-tanítványnak. Igaz, maga Fülöp Viktor se hiányzott senkinek!

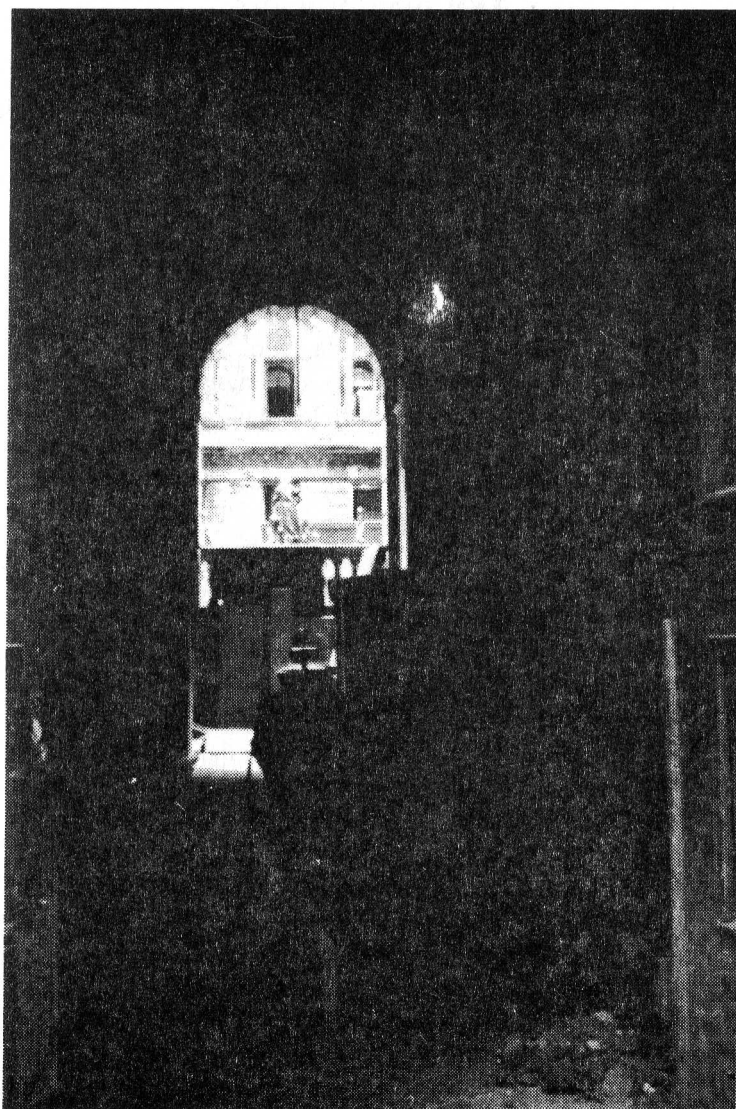
Elfeledett darabjai nem porosodtak meg az idők során. Úgy csillognak, ahogy teszi a Vénusz, amikor Esthajnalcsillagként megbámuljuk az égen.

Rokkantosított művész, kinek föltámadása nem az Isten kezében van, hanem nagyon is élő, de csöppet sem felelősen gondolkodó emberekében. Művész, akiről 1987-ben (!) már azt írta a mai Táncművészet című folyóirat főszerkesztője, hogy Liszt V. Magyar rapszodiájára komponált „A reményhez” című koreográfiája annyira jó, hogy az Operaház állandó repertoárjában volna a helye. Ma meg? Néma csend. Is lehetne. Annál több. Pilinszky „cérnavékony sírása”. Levelek, csaták, vereségek sós levében áztatott hajókötélnyi üvöltés. Hang nélkül. Csak tátogást látni...

II.

Pislákoló remény. A művésznő a Táncművészetért-gálán bemutathatja Chopin g-moll Balladájára készült koreográfiáját. Volt balettintézeti tanára, Gál Jenő tanszékvezető három főiskolást bocsátott rendelkezésére. 2002. szeptember 11-én megkezdheti a próbákat. Ha valaki keresztbe tesz, vagy sem, novemberben dől el. Ha sikerül is, Hegyesi Arankának olyan lesz, mint hatévi rabság után 8 perces séta, [ezt is megfelezték (sic!)] a börtön sötét udvarán. Aztán visszavezetik. Cellaajtó csattan.

AMIKOR AZ ISTEN TOLLBAMOND



Akit megölt a gáz

Sylvia Plath versei

Ha művész korán hal, az megható, izgalmas. Az ember leskelődik, kutat. Mások meg azt mondják, jól van ez így. Nem lesz sose ráncos vénember. Meg aztán hogyan is veszi ki magát, hogy költő aggkorba lépjen? Az átlagember meg csak legyint. Úgy kell neki. Elment volna dolgozni, akkor ma is élne. De nem! Írogatott a szerencsétlen. Munka után lehet írogatni, festgetni, rajzolgatni, komponálgatni.

Huszonévesen és krisztuskor előtt elmenni. Novalis, Schubert, Raffaello, József Attila és Petőfi, Dsida Jenő, Sylvia Plath. Betegség, öngyilkosságok sora. Óriások a törpék világnagy-ságú országában. Akiknek kitörik a nyakuk, ahogy fölfelé bámulnak e kolosszusokra? Á, dehogy. Érdeklis is őket! Mindennapi kenyerünket értsd szó szerint, olvasó. A szellem tápláléka nem jut el mindenkihez. Nem is szabad, hogy eljusson. Mert akkor tényleg, ki dolgozna?

Miért lett öngyilkos Plath? A kétgyermekes anya, Ted Hughes, a nagy angol „koszorús költő” felesége? Anya, akinek mindennél fontosabb a gyermek? De Sylviának fontosak voltak-e gyermekei? Ted Hughes? A világ? Az emberek? London? Villódzó, metsző, vizionárius versek torkolattüzében? Az Üvegbura ma már klasszikus regényének legmélyebb zugában fuldokolva bújva. Nem. Nem lehetett igazi anya. Amolyan hétköznapi, akinek mindene az utódlás. A faj fönntartása. Sylvia Plath-nek kiadta útját az Isten. Nagy leszel és halhatatlan. De nem úgy, mint Adrian Leverkühn megállapodása a Sátánnal. Nem úgy. A szeretet szétfeszítette továbbra is. Akkor? Talán a férj volt a „tettes”? Ted, akinek későbbi élettársa Assia Gutmann Shura lányával együtt szintén az öngyilkosságba menekült? Ez már akár lehetne több, mint gyanú. Csakhogy Ted Hughes-tól 1962-ben elvált, és csak 1963 januárjában vet véget életének. Ferencz Győző az Amerikai költők antológiájában így ír Plath-ról: „Kórképszerű élességgel írja le félelmeit, büntudatát, *skizofréniájának* (kiemelés tőlem: K. Zs.) elhatalmasodását: szenvedéseiből műtárgyat formál, de egyben terápiikus célzattal, a gyógyulás reményében ír.” Hát itt az igazság. Sylvia Plath beteg volt. Ahogyan József Attila is. Nemrég egy amerikai magyar professzor Gyömrői Edit és más pszichiáterek diagnózisából és egyéb olvasmányokból összeállította a nagy magyar költő kórképét. József Attila paranoiás skizofrén volt. És ebbe bele is nyugodhatunk. Mert biztos. A skizofrénia, ha nem állandósul, rögzül, úgynevezett schubokban tör elő. És akkor válik normális ember szemében rettentessé. A skizofrén nem lehet becsapni, mert átlát mindenben és mindenkin, akár az üvegen. Csak a legbelülről jövő-nyomakodó őszinteséggel, leginkább a Szentlelket birtokló emberrel képes a normálshoz közel álló kommunikációra. Tehát nem tehet róla senki, hogy korán haltak. Hogy vonat, gáz (Soós Imre) és még sorolhatnánk a „meghívott halál” önpusztító fegyvereit vetették be önmaguk ellen. Csak az Istent ne káromoljuk. Fogadjuk el végre, hogy Isten mégsem Mindenható. Hogy Sors és Isten dualizmus. Hogy Sors (ma már biztosra vehetjük) lehet a modern genetika térképén kirajzolódó sérülés. De Isten mentsen, hogy génterápiával tovább éltesünk egy József Attilát, vagy egy Sylvia Plath-et. Mert a művészet Isten lehelete, s ha ezt elfojtanánk, belefulladásunk a semmibe. És ne sajnálkozzunk, mert nem az ember a lényeges, hanem a mű. Például ez a teljességre törekvő verskötet, a Lyra Mundi örvendetes új darabja az Európa Kiadótól. Mert ez a lényeg. Sylvia Plath itt ül a karosszékben, nem érti, miért szisszenünk föl a sorain. Színről-színre látva csak mosolyog, kezét nyújt, az sem érdekli, ha nem tetszik költészete, de az sem, ha rajongunk érte. Sylvia Plath vallomásos költő. E sorok írója nem is tud mást elképzelni, mint a vallomásosság művészetét. Saját magunkat írjuk a papírra, ezernyi énünket, a semmit közelítve, valóban, hol terápiikus célzattal, hol csak úgy, Isten sugalmára. Ferencz Győző így folytatja Plath rövid életrajzát: „A

vallomásos költők ellen gyakori a vád, hogy túlzott önsajnálattal mutogatják sérüléseiket, s a tragikus magánélet nem feltétlen hitelesíti a melodramatikus pózokat a művészetben.” És íme megérkeztünk a posztmodern cinizmusához, ahol érzelmesség érzélgősséggé válik, önvallo-
más önmutogatássá, esszenciává sűrített gyónás, ima siránkozássá. A posztmodern szöveg-
kórus karmester nélkül is szabályosan fölhogad: distancia! Távol önmagunktól. Csak semmi
ÉN! Irónia! Szarkazmus! Kiröhögése mindennek, ami fáj. A halálon is csak röhögni. Gyere
halál! Baszom a szád! itt vagyok nyelj le és kakálj ki. Nos, ilyen légkörben valóban melo-
dramatikus az elmorzsolt könnycsepp. Meghal végleg aki igazi volt. Juhász Gyula és Tóth
Árpád, Szép Ernő és Babits. Csak talán az egyetlen Pilinszky ússza meg egyelőre, aki
vallomásos költő volt, de verseiből nem jöhetünk rá, hogy milyen volt a személyisége, bánata
és öröme, szexualitása, vágya, gyönyöre és pusztulása. Egyetemessé tudta eszményíteni
minden érzelmét, görceit, félelmét és tagadását. Isten árnyékában. De hát az ilyen nagyon
ritka. Száz évben egyszer. És akkor sokat mondtunk. Ilyen értelemben igaza van Ferencz
Győzőnek Plath kapcsán, mert „Sylvia Plath líráját jórészt nem érheti ilyen kifogás. A többi
vallomásos költőtől eltérően nem életeseményeket ír le, hanem életérzést fogalmaz meg, s
míg Lowellnél, Berrymannél sokszor maga az élettény válik metaforává, Plath a hagyomá-
nyosabb módszert választja: sűrít és absztrahál, de a szenvedés és szenvedély személyessége
is fokozódik ezáltal.” Ha ez igaz, akkor Plath költészete nagyon is rokon úgy Pilinszkyével
mint Ted Hughes-éval. De mit tehetünk, mit kezdünk József Attila önsiratásával, élet-
tényeivel, sebei nyalogatásával? Egyáltalán: magánéleti problémák ezek? Vagy az Isten teljes
súlya, mely minden művésznél másképpen nyom vállat, mellet? (Szakadjunk el mindennapi
piti realitásainktól, amikor Isten kiválasztottjairól értekezünk.) Utolsó versében, akár József
Attila bármelyik halálközeli poémájában, visszavonhatatlanul ott a halál. A Kráter, Lázár
Júlia érzékletes fordításában borzongató, mégis megnyugtató. „A nő kiteljesült. / Halott //
Arcán tökéletes mosoly. / Görög sorstragédiák illúziója // Pereg le tógája ráncain. / Csupas //
Lába azt mondja: / Megérkeztünk, vége. // A két halott gyerek két fehér kígyó, / Össze-
gömbölyödtek, // Mellettük két apró, üres tejescsupor. / Visszahajtogatta // Őket, testébe / Zárt
rózsaszirmok. // Dermedt kertben vérző illatok, / Éji virágok édes torka mélyén. // A Hold
nem szomorkodik, / Csontcsuklya alól figyel, // Látott már ilyet, / Krátereit hasadnak, hívnak.”
Íme: nem kell félni. Mi mégis félünk. Mert még nem érte elménket a skizofrénia, vagy nem
telítődöttünk az Istennel egészen.

A dráma költészete

Van-e a drámának költészete? Minden művészet akkor ér valamit, ha mélyén költészet dereng, és ez nem csak és kizárólag a versre vonatkozik. Költő

HENRIK IBSEN?

„Ibsen rákényszerült, hogy módosítsa az akaratba vetett szubjektív hitét, és elismerje a sors hatalmát” - írta Robert Brustein A lázadás színháza című könyvében Bernard Shaw kapcsán. Mert szerinte Shaw nem volt hajlandó eltérni az ember lehetőségeinek semmiféle korlátját. Brustein azt is hangsúlyozza, hogy Shaw szemében a költő, mint olyan, csak valami semmittevő esztéta, köldöknéző, vagyis társadalmilag semmiféle hasznot nem hajt. Hát akkor Ibsen bajban van. Mert ő igazi költő. Ő is megpróbálta a kor kérdéseit fölvezetni, kevésbé sikerült drámaiban. Szerb Antal meg is állapítja, némi sóhajjal a sorok mögöl, hogy „... itt is bevált az irodalmi sors törvénye: ma az hat legkevésbé, ami a legerősebben hatott a kortársakra; a problémadarabok elavultak a problémákkal együtt”. Nagy felkiáltójel ez a jelenkor magyar irodalmára, megmásíthatatlan kánoni mondatának végére is! A mai magyar valóságot próbálja ábrázolni minden magyar költő-író. Pilinszky például - nem. Megmarad? Bizonyára. A többiek? Nehéz jósolni. Száz év múltán többet fogunk tudni. Bár Szerb Antalnak e pár sora és Ibsen halála közt 35 év telt el csupán. Szerb megállapítása Ibsenről nem biztos, hogy axióma de szentenciaként bizonyára aposztrofálható. Hogy mennyire így, vagyis a nemzeti irodalomnak világirodalomká kell nőnie, azt épp Goethe fejtette ki, aki nagyon német volt, mégis ő találta ki azt a szót, hogy „világirodalom”. Egyszer ezt mondta Eckermannak: „A nemzeti irodalom most nem sokat mond, most a világirodalom korszaka van soron és mindenkinek az irányban kell hatnia, hogy ez a korszak minél előbb bekövetkezzék”. Na most itt a nagy dilemma. Mert a Kádár-kor irodalma a maga „sorok közé” bújtatott mondanivalójával a nemzetet kellett, hogy szolgálja. De manapság? Mikor parlamenti demokrácia van? Akkor talán önmagunkat kellene megírni, minél szélesebb spektrumban, áteresztve szűrőinken az úgynevezett mai magyar valóságot. Nem kell föltétlenül absztrahálni, de el kell szakadni az újságírástól. A mű nem újságírás. A mű szakralitás, transzcendencia, Isten lelegezenebb valósága és jelenléte. Ibsennél is fölmerül a kérdés, mint sok alkotónál. Mű, vagy élet? Babits Mihály megfogalmazása szerint „Hova sülyed az ember, mihelyt egyszer földiekbe veti szeretete horgát! Az egyetlen igaz menedék az Isten. Őnélküle a szent is hétszer botlik el napjában. Minden földi szeretet csak botlást és bánatot hoz; de minden földi botlás és bánat csak lépcsőfok Őhöz.” Lám, ha így vesszük, akkor a mű maga az Isten, van, ahol csak ujjnyomat, van, ahol csak lehelet, sűgás; nagyságtól és kiválasztottságtól függ, hogy a műben az Isten jelenléte mennyire fokozott. Ibsen, aki a legnagyobb alkotók közé tartozott, s noha 1906-ban halt meg, norvég létére nem kapott Nobel-díjat, akárcsak orosz „ikertestvére” Tolsztoj gróf, a drámaírásban shakespeare-i, molière-i magasságokban lebegett.

Ibsen távol élt hazájától, de norvég maradt ízig-vérig. Ibsen hősei a vágy bűvkörében élnek. Elvágódnak. Ahogy maga az író is. A mű és élet közti választás után a másik problémája, illetve terhe, erkölcsi gátlásai. Neveltetése pietista volt. Szerb Antal megjegyzi, hogy „Ezért irigylis Solness és Hedda Gabler a viking-hősök pogány lelkiismeretét”. Majd hozzáfűzi: „A nagy kételkedő (mármint Ibsen, K. Zs.) a keresztényi vallásnak már csak súlyát érzi, vigaszát nem”. Nagy és félelmetes paradoxon. Feloldhatatlan. Már csak azért is, mert egy ilyen nagy művésznek más a hithez való viszonya, mint az átlagembernek. Vigaszt keres és elefántcsonttoronyban vacog. Vitázik a Teremtővel. Szitkozódik és könyörög. Imádkozik és csalódik. Pedig biztosan tudta: erre lett leszen kiválasztva. Hogy a már megírtat ő, Ibsen öntse végső

formába, az isteni nyelvről emberi nyelvre fordítsa. Mert ne feledjük: még a legnagyobb elmék is csupán apró hangyák, melyek igyekeznek fölkapaszkodni Krisztus keresztjére.

Solness építőmester nyilvánvalóan maga Ibsen. Belső vívódásai mind erre engednek következtetni. Isten a minden, dicsőségére templomokat épít. Tűzvészek, gyermekei elvesztése Isten ellen fordítja. Mint valami megváltástörténet. Azzal vádolja Istent, hogy megszabadítja őt a földi boldogságtól, miáltal minden erejét, tudását, kiválasztottságából adódó tehetségét az Ő, vagyis Isten szolgálatába állítsa. De Isten csak kiválaszt. A többit rábízta az emberre. És megbizonyosodunk róla, amikor Solness emberek számára kezd építeni, akkor sem érez különösebb boldogságot. (Micsoda csacsiság azt képzelni, hogy a templom csak az Isten számára épül!) Solness-Ibsen messianisztikus hite ez a dráma. Solness úgy érzi, az Isten hatalommal ruházta fel őt, mint hű szolgáját. A hatalom szó itt annyit jelent, hogy több, mint az írástudók jelenvalósága. Fölmászik saját tornyára, bizonyítandó, hogy még mindig férfi, méltó a lány szerelmére, meginog a magasban és lezuhan. Hilda, a lány az összetört testet nem is veszi észre. Csak a megvalósult eszményt látja ott a magasban. Ibsen talán leghatalmasabb műve éppen a Solness. Persze nehéz választani. Mert eszünkbe jut a Vadkacsa, annak is szépséges filmváltozata Jeremy Irons főszereplésével, a kislány sutasága, ahogy véletlenül mellbe lövi magát. Aztán a Nóra (Babaház) melynek ma már nincs nagy jelentősége, mert a női emancipáció olyan végletekig tört föl azóta, hogy a férfiak küzdenek az egyenjogúságért. A kötetben szerepel még a Hedda Gabler, a nagy életet képzelő, de csak hisztériájában megvalósuló kváziság öngyilkosságba menekülő asszony drámája. A John Gabriel Borkman, aki szintén Ibsen, mert mint hőse, ő is földáldozta „művéért” az életét. A Rosmersholm melyben - Szerb Antal szavaival -, „Rosmer titkos vágyainak megvalósulása elől a halálba menekül a nővel együtt, akit »megnemesített«, vagyis élet-idegenné tett.” Az „Istenhiány” balladája ez! a Ha mi holtak föltámadunk megrázó összegzés. Megint csak Ibsen nézi magát a tükörben. Élhetett volna, de nem élt sohasem. Hatalmas vívódások, egy örökkön háborgó lélek meghasonlása. De mennyivel szebb így. Mennyivel jobb nekünk, az utókornak. Akik gyönyörködhetünk. Olvasván a Magvető Kiadó reprezentatív könyvét, meghalunk és föl is támadunk nyomban. Mert letaszít és erőt ad. Mi, választhatjuk az életet a mű helyett. De jobban járunk-e?

Már csak az a kérdés, hogy a másik skandináv óriás, a svéd August Strindberg oly nemes egyszerűséggel miért „patkányozta” le Henrik Ibsent? Ezt a szelíd, mackós, nagy költőt, akinek irtózatos hatása előreláthatólag évszázadokig élni fog? A „gyűlölet művésze”, Strindberg talán nem tudta mit cselekszik. Meg különben is: Schopenhauer óta tudjuk, hogy a „gyűlölet a szív ügye, a megvetés pedig az észé.” A gyűlölet tehát nem komoly. Átcsaphat szeretetbe, bármikor. Ibsen hite, amit Nietzsche ressentiment-kereszténységnek nevez, gyermeki. Strindbergé is hasonló. Égig érő fák hajlonganak a metsző hidegben, derűsen, egymásnak bólintva, hogy egyek vagyunk.

De vajon mit szólt volna Strindberg, ha kezébe kerül a modern amerikai realista dráma Eugene O'Neill és Arthur Miller melletti fenegyerek,

TENNESSEE WILLIAMS

irgalmatlan drámáihoz? Melyben a költészet éppolyan erővel jelenik meg, mint a nagy skandinávoknál? Patkányt semmiképp nem mondott volna. Talán annyit: démon. Thomas Lanier Williams is „múlt századi” szerző immár. Igen. Ő az. Hogyan lett Tennessee? Talán mert van egy ilyen állam az Egyesült Államokban. Talán mert van egy ilyen nevű folyó? Melyen talán a legtöbb vízierőmű található? A névválasztás így is telitalálat. Így élt, így halt meg. Halála is milyen szimbolikus. Mint a mi Huszárik Zoltánunké. Ivott. Aztán morzsát nyelt és megfulladt. Hisszük is, meg nem is. Talán amolyan passzív öngyilkosságba menekült mindkét alkotó. Nem tudjuk meg soha. Dehogynem. Ha hisszük az örök életet, és mi is elérkezünk

ODA, akkor velük biztosan találkozunk. És akkor elmesélik. A művész nem ember. Maga Williams írta: „Háromféle ember van: az egyiket eladják, a másikat megveszik. A harmadik kicsi testű, mint egy kisujj, de széttárt szárnyai óriásiak. Egész életében lebeg, s csak egyszer száll le a földre, amikor meghal.” Ha a művész „csak” ember volna, hogyan születnének olyan művek, mint a *Macska a forró bádogtetőn*? Ahol a realizmus persze nem olyan, mint mindennapjaink, a darab ideje nem azonos a történet idejével, és nyilvánvalóan megemelkedik, elrugaszkodik a valóságnak hitt realizmustól: mindezt a költészet ereje teszi. A darab hétköznapiassággal kezd, direkt laposan, mintha valami újságcikket olvasnánk, de hangszerelése olyan, hogy akinek van füle a hallásra, az érzi a saját bőrén, itt a végkifejlet már-már az örjöngésbe torkollik. „MARGARET (igyekszik túlkibálni a víz sisterségét) az egyik nyakatlan gnóm hozzám vágta a vajás kenyerét! Most vehetek föl másik ruhát!” Persze az ilyen mondatok nem fordulnak elő egyetlen újság cikkeiben sem, hála a fordító, Bányai Geyza érzékletes fordításának. Az író széles spektrummal dolgozik. Naturalista elemekből építkezve eljut az expresszionizmusig. És mily véletlen! Éppúgy hatott rá Ibsen, mint Strindberg! Ami jelentheti azt is, hogy a nagy és rendkívüli drámaírók egy nagyon is körülhatárolható, egységes családot alkotnak. Olyan családot, mely széthúz, heterogén, de abban a pillanatban, ahogy külső támadás éri, homogénné zárul és ellenáll mindenféle rendezői, színészi sőt, olvasói kísérletnek is. Williams művei ugyan nem kották, de húzni belőlük, átírni, alapjaiban megrendíteni nem lehet, nem szabad. Mégis megteszik, gondolván, hogy bárki jobban ért a műhöz, mint maga az író. Két ragyogó film bizonyította, hogy az író jelent meg a vásznon, és semmiféle „önmegvalósítás”. A *Macska a forró bádogtetőn* című film (1958) Elizabeth Taylor fényes tehetségét ragyogtatta, túl pletykákon, rosszindulatú megjegyzéseken. Taylor amúgy is szinte fürdött Williams darabjai egzaltált nőfiguráinak megformálásában. Persze úgy, hogy nem „játszott”, csupán jelen volt, s ez a jelenlét a legbiztosabb színészi eszköz, akkor, ha ezt érzékeljük is. De még mennyire érzékelünk minden hasonló pusztá jelenlétet! A legelhíresültebb Williams-mű, A vágy villamosa a tündökletes és felejtethetetlen Vivien Leigh-nek adott lehetőséget a valódi drámai jelenlétre, 1951-ben. Partnere, a ma is élő filmlegenda Marlon Brando volt, izmos, de nem kigyúrt testével, hanyag eleganciájával, irtózatossággal belső erejével, Stanley szerepében. Blanche és Stella, no meg Stanley ringlispíl-szerű forgásba kezd, először szép lassan, majd örületes pörgés után kimerevedik, a hintákat tartó láncok megfeszülnek, nincs szakadás, csak az anyag fáradásának utolsó fázisa. Gyötrés és gyötrődés drámája ez a mű. Mint szinte valamennyi, ebben a gyűjteményben. Az Orfeusz alászáll monumentalizmusa éppúgy viviszekció, mint az önéletrajzi jellegű Üvegfigurák. Az Aranybogár és a Vajon mit hoz a holnap a szépséget és az igazságot keresi. Rose mama (reszkető hangon) ilyen kétsorost dörmög: „Sziklaüreg, mély, sötét, / rejtse el lányod szegényét”. Ebben a kegyetlen drámában, az Aranybogárban is állandóan ott lüktet az igazi költészet. A Vajon mit hoz a holnap maga a homály. EGY (nő), KETTŐ (férfi) gyönyörűséges halálmetaforája. A beteg nő igyekszik változtatni a rítuson. Pedig tudja, nem lehet. Már késő. A férfi gimnáziumi tanár, de már alig tud beszélni. Hogyan tanítson így tovább? Szabályos pszichoanalitikai kezelés következik. A férfi cetlire írja azt, ami eszébe jut. A nő is. Kiderül. Egyedül vannak. A másikon kívül nincsen senkijük. A vége nyitott marad. Bár sejthető, hogy a halál, a halálba futás, az idő kegyetlen „söprűje” őket is eltakarítja az útból. A nő figyelmeztet is: „... a megszokás nem egyenlő a biztonsággal, csak olyan, mintha az lenne”. Rilke is eszünkbe juthat. „Változtasd meg élted!” De hogyan? Arra nem kapunk és nem is kaphatunk választ. Isten kezében a kulcs. Még akkor is, ha a szabad akarat zárja bennünk rejtézik.

A vaskos kötet egyetlen hiátusa Az iguána éjszakája. Fájdalmas hiány, bár rengeteg antológiában olvasható ez a mű. Úgyhogy bocsánatos bűn. Most már csak a létező legostobább újságírói kérdés jön: mitől aktuális a mai Magyarországon Tennessee Williams? Egyfelől kit érdekel az aktualitás? Miért fontos ez? Másrészt kimondhatjuk, ha ilyen buta kérdést szegeznek rendezőnek, könyvkiadónak, olvasónak. Csak. Mert egyetemes. Az meg maga az aktualitás.

A nagy amerikai írókat olvasva, háttérmuzsikát is hallunk, mi, akik a hatvanas években eszméltünk. Tennessee állam fővárosának nevéből született rock-legenda, a The Nashville Teens forog a képzelt lemezen. Ez is Amerika. Tennessee Williams, úgy mint Ibsen, könyvdrámaszerzők is egyben. Lenyűgöző olvasmányok. A színpad az igazi létük, de olvasva is több, mint érvényes.

Az identifikáció metafizikája

- hivatkozásokkal

Alain de Mijolla: A bennünk lévő mások című könyvéből

Bennünk lévő mások. Hány és hány közhely, sztereotípiá, banalitás jut eszünkbe erről? Ha azonban mélyen belegondolunk abba, hogy bizonyos diszciplínák egzaktitása is megkérdőjelezhető, akkor Mijolla könyvét semmiképpen nem kezelhetjük axiómaként. A kétszer kettő igazsága valós, ám az ember azt hihetné, a matematika igazán egzakt tudomány. Erre kiderül, egy adott tétel belsejében is különféle axiómák feszülnek egymásnak. Ez meg, ugye, mondanunk sem kell, teljes abszurditás. Van-e hát abszolút igazság, amikor azt halljuk nap mint nap, hogy többféle igazság létezik. Az enyém, a tiéd, és az ő igazsága. Az igeragozást folytathatnánk, de nincs értelme. Ha azonban azt mondjuk, hogy egyféle az igazság, például Jézus Krisztusé, ateista fölhördülés lüktet a fülünkben. És valóban: Pilinszky kedvenc Rilke-idézetével jutunk el a legkézenfekvőbb igazsáig: „A tények miatt sohasem ismerhetjük meg a valóságot”. József Attila még úgy fogalmazott, hogy „az igazat mondd, ne csak a valódit”, de ezek mindössze fogalmazásbeli különbségek, valószínű, hogy József Attila-Rilke-Pilinszky gondolati beágyazottsága egy töről fakad.

A bennünk lévő mások már ott elkezdődnek, amikor nem azt mondjuk ki, amire gondolunk. Elvértve akadnak olyan emberek, akik, mint ahogy azt mondani szokás, „ami a szívünkön, az a szájunkon” módon viselkednek, de szinte kivétel nélkül a perifériára sodródnak, mert a társadalom nem óhajt az ilyesmivel szembesülni, nem értékeli sem igazságot, sem valóságtartalmát az ilyesfajta típusú emberek úgynevezett szókimondását.

Alain de Mijolla 2003-ban lesz hetven éves, analitikus pszichiáter, a Nemzetközi Pszichanalitikai Társaság alapítója és egyben elnöke. Nemzetközi hírű szaktekintély. Könyve minden részletében Freud-ot követi, megközelítési módszere az analízis. Nem beszél a modern pszichiátria kemikális módszereiről, az agy kutatás jelenlegi állásáról, a gyógyszeres beavatkozás lehetőségeiről. A pszichózisos elme zavarok és az agyban található szerotonin összefüggés-rendszeréről. De nem tér ki a másik nagy, és ma már megkerülhetetlen, de mondhatnánk divatos diszciplínájára, a genetika kísérleteire sem. Pedig már a népnyelv is említi a hetediziglen fogalmát, az öröklés-öröklődés nem tudományos, de rendkívül fontos fölismerését. Bár persze érinti az átörökítést, de nem lévén szakterülete, csak érintőlegesen. Ezért megpróbáljuk a legsikamlósabb utat választani. Ez pedig a metafizika, és azon túl a transzcendencia emberi-lelki inkarnációja.

Mások, a körön kívül, illetve a másság félreértelmezhetősége

Folytassuk Pilinszky Jánossal. Azzal a magyar költővel, aki a legkevésbé volt tipikusan magyar költő. Nemcsak szükségszerűsége miatt, hanem a végett is, hogy ő az egyetlen magyar költő, aki egyetemessé tette a (még így is nehezen, vagy egyáltalán nem fordítható magyar szavakat) mondanivalót, s világnagysággá lépett elő. Azért is Pilinszky, mert ő nem volt sem poeta doctus, mint mondjuk Babits Mihály, se poeta laureatus, ahogyan az volt Nagy László, vagy éppen Petőfi. Elhelyezhetetlen. Több volt mint költő. Ha tetszik esszéista is volt, illetve, ha őt magát idézzük: gondolkodó. Aki nem azonos a filozófussal, ahogy a megismerés felé közelít, hanem azzal azonos, aki a semmit célozza meg. A kettő ugyanoda jut el más és más utakon. Ez a Pilinszky-féle ars poetica. Idézzük is egyik versét, mely szigorú ítések szerint akár próza is lehetne, mert egyszerűnek tűnő felsorolásból áll, mindenféle magasröptű művészi megformáltság nélkül. Ez a vers a Gyónás után. „Bevallottam: a naplementét

Svájcban. / Nem lett volna szabad. / Gonosz féreg az önvád. Az erősek / hajnalban kelnek, fát aprítanak, / isznak egy korty pálinkát, s így tovább. / Mivel csak ők, az erős gyilkosok / ismerik a füvek, fák, madarak, / a nők és a csecsemők nyelvét”. Nos, mit kezdünk ezzel az axiómával (!)? Mert ez az. Noha főntebb már jeleztük, hogy még a matematikában is egymásnak feszülnek „axiómák”, de erre a Pilinszky-versre nincs mit mondanunk. Ha ezekre a sorokra az Újszövetségi Szentírásban bukkannánk, gyanúm, hogy minden fejcsóválás nélkül tudomásul vennénk. Hogy ez így van. És aki (nem tudom hányan vannak itthon és külföldön, gondolom igen kevesen) vertikálisan és horizontálisan a legszélesebb spektrumában végiggondolta ezt a művet, annak sikerült divatos szóval élve, mintegy betagozódnia. Ki is ő valójában? Az erős gyilkos? Itt Pilinszky nyilván az úgynevezett igazi férfira gondolt, de még ezen is túllépve, leginkább a jég hátán is megélő emberre. Aki, miért is ne! nő is lehet. Sőt! Vagyis, a vers meg is fordítható; szólhatna akár az igaz nőről is. A költő betagozódása egyértelmű: bevallotta a naplementét Svájcban. Miért baj ez? Mert, mint ő maga is írja: nem lett volna szabad. Idézhetjük a költő másik versét, a Trónfosztást is. „Táblára írva nyakadba akasztjuk történeted.” Vagyis nyitott könyvvé váltunk. Fölfedtük kilétünket. Aki pedig bevallja, hogy rácsodálkozunk a naplementére, az kiszolgáltatottá válik. Már biztosan látszik a gyengeségünk. Amire Nietzsche azt mondta, hogy „a jó a gyöngék morálja”. De jók vagyunk-e? Jó-e az, aki rácsodálkozik a naplementére? Nem biztos. De valószínű. Annyi bizonyos, hogy nem olyan, mint akik hajnalban kelnek, isznak egy korty pálinkát, stb. ... Pilinszky azonban rögtön hozzáteszi azt is, hogy gonosz féreg az önvád. De akiben lélek működik, abban működik az önvád is. Lüktet. Perc megállást sem engedve. Hogy gonosz-e? Nem tudom. Van és kész.

Ezek után mindenki végiggondolhatja, igazi férfi, vagy igazi nő-e. Pedig a képekből az derül ki, hogy a nők, csecsemők, fák, füvek, nyelvét ismerjük mindannyian. Pedig dehogy. A csecsemő nem lírai kategória. Kőkemény emberi felelősség. A gügyögéstől nem lakik jól a gyermek. Nem kerül orvoshoz, amikor vinni kell. Az állatot meg kell ölni, hogy ételhez jussunk. A fát ki kell vágni, hogy tüzelőnk legyen, vagy az erdő normálisan fejlődjék. Ezekre önvádló, gyermeki tisztaságú felnőtt nem képes. Micsoda irtózat paradoxon! Szükségünk van az „erős gyilkosokra”! Mert nélkülük kihalna az emberi faj. Vagyis a túlélhetőség, a fajfönntartás az ő előjoguk. Elgondolkodhatunk a háborúk természetrajzán is. Háborút szintén nem a napkeltére rácsodálkozók indítanak, nem is nemzetek nemezetek ellen, csak néhány „erős gyilkos”. Persze köréjük gyűlnek a hasonlók, s az állati ösztönök felszínre kerülnek. Kell a nagyobb terület, kell a túlélhetőséghez. Fényes bizonyítéka ott található az állatvilágban. Például a nagymacskák, a csúcsragadozók, a táplálkozási lánc legfelsőbb fokán álló állatok territorikus kijelölő rendszere. Miért fojtja meg a gepárdkölyköket az oroszán, míg a nőstény gepárd vadászik és magukra hagyja csemetéit? Mert az oroszán „tudja”, hogy a felnövekvő gepárdok az ő területét, területi nagyságát erősen korlátozhatják, ezért megelőzi azt. Minden persze az embernél tudatalatti, jungi értelemben kollektív tudatalatti, s mint a történelem számtalanszor bizonyította, a folyamat megállíthatatlan. Ez talán az emberiség „kamaszkorára” is utalhat, de legfőképpen az ösztönre, amely úgy látszik, még sok-sok évezredig „áthagyományozódik” egyik generációról a másikra.

És akkor a másság félreértelmezhetőségéről. Ha már Pilinszky. A szóbeszéd. Látens vagy éppen jelen lévő homoszexualitás. Mijolla Beethoven kapcsán jut a látens homoszexualitás ki-következtetéséig. Beethoven maga volt a zene. A zeneszerzés, majd a megírt mű vezénylése, visszahallgatása is lehet egyfajta szexualitás, esetleges virtuális önkielégítés. De Beethoven beteges szeretete unokaöccse iránt már elgondolkodtatja az embert. És nemcsak Mijollát. De miért kell mindjárt erre gondolni? A minden előjel nélküli szeretet csak pedofília lehet? A rajongás csak homoszexualitás? A féktelen imádat? Mijolla egyetlen szóval sem tér ki arra a pszichés retardációra, amit aszexualitásnak nevezünk. Ami egyébként Pilinszky esetében nyil-

vánvaló, s valószínűleg Beethovennél is. Kivételesen mély gondolkodóknál, művészeknél azt is mondhatnánk, hogy ez természetes. Eggyé válni a művel és onnan nem tudni kilépni. Fura hasonlat, de ilyen a tömeggyilkos is. A düsseldorfi rém aki az aberráció szinte valamennyi változatát művelte, már maga sem tudhatta, hogy a benne lévő mások maguk alá gyűrték. Ha a helyszínen, ahová mindig visszatért, s például gyűjtogatott, félrevonult és maszturbált a tűz látványától. És lázasan szörnyülködött, hogy micsoda dolgok történnek, micsoda ember lehet az, aki ilyen gyilkosságokat, tüzeseteket végrehajt. Döbbenetes paradoxona továbbá, hogy rendes embernek ismerték, még a konyhát is fölmosta olykor!

A Pilinszkyben lévő mások is sokan voltak. Maga nyilatkozta, hogy regénye, a készülő, melynek munkacíme *Önéletrajzaim* volt, megírja a benne lévő énjait. Vagyis, hogy egyszerre prostituált, gyermek, férfi, nő és öregember. Vagy külön-külön. Mert hogyan is ábrázolhatná a fölsoroltakat, ha nem élnek benne? Ábrázolni csak belülről lehetséges. Valódi és unt köz-helyek ezek. Ha valaki egyedül él. Férfi, akit sohasem látnak nővel. Agglegény. Gyanús. Pedig nem az. Ebből aztán pletykák indulnak és szóródnak szét, mint a tumorsejtek. Az *Élet és Irodalom* hasábjain 2001. tavaszán egy nem túl nagy vihart kavart polémia-sorozat jelent meg. Csapó Csaba hiányolta az irodalomból az úgynevezett melegkritikát. Erre aztán Radnóti Sándor irodalomtörténész, egyetemi tanár nagyon szépen megválaszolt, hogy voltaképpen nem lehet különválasztani a kritikákat, mert akkor a kritika polarizálna, másnak kellene írnia mondjuk Proustról, másnak Genet-ről, s megint másnak Thomas Mann-ról. A professzornak jött is a válasz, amire többen is reagáltak, köztük e sorok írója is, csak hogy visszhangcikkét nem közölte a lap, mondván, hogy a lemez lejárt, nincs mit mondani a témáról. Ez persze nem igaz, a téma kimeríthetetlen, s amit írtak róla, az is könyvtárnyi. Ezért most ebbe az írásba ékelve közlöm az akkor cikket, amely azonnali reakció, tehát nem átgondolt, csiszolt felületű, a témát teljesen körbejáró mű, csak éppen általam fontosnak tartott megjegyzés-sorozat, mely talán azért fontos mégis, hogy csínján bánjunk bizonyos értelmezhetőségekkel.

*

Kröger és Aschenbach

„A Halál Velencében homoszexuális tartalma a legkönnyebben megragadható” Cital Csapó Csaba (ÉS, 2001. május 11., Agora). Hát nem! Kedves Csapó Csaba. Nem! Tudom, mindenki ezt hiszi. Nem oszlik ködként, makacs közhely. Meg, ugye, az a homokos Visconti. Aki filmet csinált belőle. Méghozzá a szöveggel egyszintűt. Akkor meg? Egyértelmű, hogy úgy Thomas Mann, mint a nagy olasz rendező - meleg. Pedig... A Halál Velencében szép, szőke kisfiúja, gyermek. Na most, ha felnőtt férfi kisfiúba, de lehet, hogy kislányba lesz szerelmes, akkor az pedofil. A pedofil pedig nem meleg. Kicsit nagyobb jártasságot az aberrációban! A gyermeknek nincs neme. Tehát tök mindegy, hogy kislány vagy kisfiú. Még jó, hogy Csapó Csaba utána teszi: „Sajnos kevesen jönnek rá, hogy Thomas Mann e kis remekművének nem elsősorban a homoszexualitás a témája, annak ellenére, hogy tartalmából adódóan ez tűnik a legkézenfekvőbbnek”. Hanem, hát, kedves Uram, mi? A XX. század legnagyobb prózaírója azért nem ír olyan művet, amely pusztán valamilyen szexuális eltévelyedést ábrázol és semmi mást. Jól is néznénk ki. Ez a (nem is olyan „kis remekmű” ez!) kisregény, ha tetszik nagy elbeszélés egyfajta allegória. Olyan Nápolyt látni és meghalni. Ha az ember elveszti a szépséget. És belehal. És lecsorog a festék. Minden máz. Ennyi. Ugye, abban egyetértünk, hogy a látens homoszexuális (sic!) Thomas Mann „túllépett a mai kocsmán”?

Ami meg a Tonio Krögerrel illeti, talán azért nem idézte Radnóti Sándor, mert ott nincs homoszexualitás. Ott a Hans Hansenek és a Tonio Krögerek feloldhatatlan ellentétéről van szó. Hogy tudhat az ember bármennyit, mint Kröger, de nem elég szép, mint ember. S lám, Hans Hansen, a szépfiú, bár üreske, ő az, aki kell. Ma is. Ezért örökérvényű Thomas Mann-nak ez a műve is. Nem hinném, hogy itt a másság fogalma a homoszexualitásról szólna. Nem. Itt

egyszerűen elég az olyan másság, hogy te szemüveges vagy, szeplős, göndör a hajad, sovány vagy kövér, mindegy, mi jól elverünk. Magyarul, még magyarabban, ha kilógsz a sorból. Kröger kilógott a sorból. Metafizikai tudásával. Egyáltalán: minden-tudásával. És valóban. Hans Hansen-nek könnyebb. Ma is. De nem is ez a lényeg. Hanem, hogy ne lássunk bele művekbe olyant, ami nincs bennünk. Talán még látensen se. Meg aztán, ez a lényeg? Még ha lenne is bármi, ami fülledt. Nem a mű nagysága fontos?

De. A mű nagysága a fontos. Teljesen mindegy ki írta. Férfi vagy nő, homoszexuális, vagy látensen az. Lesbikus, vagy olyan nő, aki ha nem is igazi (úgy a magyar mint a világirodalom nagy nőírói, valljuk be, nem voltak a szó hétköznapi értelmében vett lányok, asszonyok) de föltétlenül heteroszexuális, vagy éppen frigid. Még az se lényeges, hogy az alkotó, Mijolla kedvenc kifejezésével élve szenvedett-e (ha ez egyáltalán szenvedés) identifikációs fantazmagóriáktól. Egyszóval óvatosan kell megközelítenünk az embert, mint olyant, mert mindnyájukban él, sőt élnek mások. Kiben több, kiben kevesebb, művésznél több, fura mód gyilkolásoknál is. De mindez érdektelen. Maga Mijolla is megírja egyik lábjegyzetében: „Érthető, hogy nem számíthat nálam különösebb érdeklődésre a Dominique Fernandez által a *Les amours masculines. Anthologie de l'homosexualité masculine dans la littérature* (Férfi szerelmek. A férfi homoszexualitás antológiája az irodalom területéről) című könyve előszavában hangoztatott, a látszat ellenére meglehetősen hervasztó nézet: »A kicenzúrázás így rengeteg kárt okozott. Ez még igazabb a zenében, ahol a dolgokat világosan megnevező szavak hiánya révén ismerik elsikkad az igazság Beethoven és unokaöccse, Karl viszonyáról, vagy Csajkovszkij erkölcséről.«” Vagyis: „hagyjuk a dagadt ruhát másra...” Legyünk akár jók, akár gyengék, vagy éppen mások.

Don Juan és az anyakomplexus

Az anyakomplexusról már mindent leírtak. Kisfiú látens szexuális vonzódása édesanyjához. Fiatal fiúk vonzódása az érett nőkhöz. Valószínűsíthető, hogy ez is anyakomplexus. Ismerek olyan fiatalembereket, akik szabályosan rosszul lesznek, ha 45-50 éves csinos, korukat meghazudtoló fiatalossággal bíró nőket, asszonyokat mutatok nekik, hogy, na, mit szólsz? Jó volna mi? Frászt. Inkább a még náluk is fiatalabb lányokat választják. És joggal. Minden valószínűség szerint ezeknek a fiatalembereknek nem volt, és nincs anyakomplexusuk. Megúszták. Jó nevelést kaptak. Genetikai állományuk ebben a konstellációban sérületlen. Miután elvált szülők gyermekeként szinte semmi közöm nem volt anyámhoz egészen az érettségiig, bennem erősen működött az idősebb hölgyek iránti vonzalom. Nemhogy undorodtam volna, de egy ötvenen is túli asszony életem legszebb és legemlékezetesebb szexuális élményét abszolválta számomra. Tudatalattimban nyilván anyám volt az illető, őt kívántam, mert a látens fiú-anya közti szexuális vonzalom nem elégülhetett ki és nem csitulhatott el, mivel három évesen el kellett szakadnom anyámtól. Ma már, idősebb fejjel (s ez szinte közhelyszerűen természetes, a fiatal lányokhoz, asszonyokhoz vonzódok) bizony nem fordulok meg olyan nők után az utcán, akikért annak idején, 15-20 éve talán még tűzbe is mentem volna. Kihalt a vágy, anyám is halott, s ha nem is sokszor, de az idősebb nők iránti vonzalom szexuálisan is beteljesedett, a dolog végleg a múlté. De nézzük mit írt Jacques Thomas pszichoszomatikus betegségeket taglaló könyvében Don Juanról? „... egész élete során a nők meghódítására törekszik. Meg is szerzi őket; röviden szólva csábítási kísérletei mindig sikerrel járnak. Ugyanakkor elhúzódó vagy lehetetlen ejakulációja miatt örökös frusztrációra van ítélve, mivel örökös kutatása a nők után valójában az anya szenvedélyes keresése. Amikor egy nőt birtokol, azt képzei, hogy anyjával van együtt. Olyan illúzió ez, ami önutálatot ébreszt benne, és potenciája átmeneti kialvását vagy a testi öröm csökkenését okozza. Ez az érzelmi torzulás valójában megfosztja nemiségétől.”

Ezt, így, kevésnek érzem. Nem az-e a baj, hogy Don Juannak, illetve ebben az esszében már említett Thomas Mann figurának, Hans Hansennek voltaképpen nem kellett küzdeniük? Például egy másik férfival, mint az állatvilágban egészen magától értetődő. De miért nem kell az ilyen típusú embereknek küzdeniük? Se férfi vetélytársakkal, se a kiszemelt nővel? Mert a nők eleve választanak, ellentétben az állatvilágban tapasztaltakkal. A női tudatalattiban megjelenik az ideális férfi-alany képe, az utód biztos későbbi fejlődése és előmenetele. Ugye, sokan látunk utcán, szórakozóhelyeken ronda, visszataszító, a nőnél alacsonyabb férfiakat? S tőlük származó utódokat? Mi lehet a magyarázat? Például a férfi gazdagsága. Egy nőnek azonban ez kevés. Ez csak pusztán számítás lenne. A magyarázat sokkal valószínűbb akkor, ha azt mondjuk, hogy a nő, (az egészséges nő, a jég hátán is megélő nő) természetesen tudat alatt tudja, érzi, hogy a legjobb „alanyt” fogta ki magának, mert ha az a férfi, ha borzalmas is külsőre, de erős belül. A gazdagságot csak elérte valahogy! Még ha nemtelen eszközökkel, akkor is. Nagy lesz tehát a valószínűsége annak, hogy az utódban a domináns férfi-gének fognak érvényesülni, vagyis az utód bátran világra jöhet, mert ő is meg fog élni a jég hátán is. És ez a lényeg. A faj fönntartás, akár az állatvilágban, az embernél is mindenekelőtt elsődleges. Az idézett Don Juan esetében nem tudhatjuk, hogy az általa elcsábított nők akartak-e tőle gyermeket? Mert abban biztosak lehetünk, hogy az egészséges nő még egy Don Juan esetében is fölismeri, érzékeny antennáival fölfogja, hogy ez a férfi identifikációs fantazmákkal él együtt, s nem vele, a nővel van, hanem a saját édesanyjával. Ez pedig már gyengeség, ez már a Pilinszky-féle naplemente-bevallás, ami az utódlás kérdésében visszahőkölésre készítheti a nőt. A világ filmművészetének egyik legnagyobb élő rendezője, Bernardo Bertolucci odáig megy A Hold című filmjében, hogy az anya, aki valósággal rátelepszik fiára, s bár elborzad azon, hogy csemetéje heroinista, a díler rábeszélésére (nehogy a fiú megvonási tünetekkel szembesüljön) visz haza egy adagot, csak hogy nincs tő, amivel beadhatná; az anya (aki operaénekesnőt játszik) szexuális simogatással próbálja álomba ringatni fiát, de például a vérfertőzésnek még a lehetősége sem merül föl. Az egész film, és e jelenetsor azonban nem föltétlenül anyakomplexus, a helyzet adja, de ettől függetlenül nem nevezhetjük egészségesnek. Hogy ez mijolla-i fantazmagória-e, azt nem tudni. Meglehet, az anyagi aggodalom eszkalációja ez a gesztus. A fiú elméje nem tiszta, kábítószer hatása alatt áll, s lehet, hogy anyjában a pusztán nőt érzékelt.

„Egy kakasimádó kisfiú”

Ferenczi Sándor a múlt század első évtizedeiben működő zseniális pszichiáter, a magyar pszichoanalitika úttörője volt. Barátság fűzte Freud-hoz, több mint kétezer levelet váltottak egymással, legfőképpen szakmai kérdések kapcsán. Ferenczit fölkereste egy hölgy, aki egy Árpádka nevű kisfiúról mesélt. A történet eléggé kusza, tulajdonképpen alig bizonyítható minden rétegében, de Ferenczi végkövetkeztetései aligha hagynak kétséget. 1910 nyarán Árpádka és családja osztrák fürdőhelyen tartózkodott, s az addig normálisan fejlődő, beszélgető kisfiú, aki akkoriban 3 és fél éves volt, hirtelen megváltozott. Egy dologra fókuszált minden figyelme, s ez nem volt más, mint a baromfi ól. Attól fogva gágogott, kukorékolt, az anya attól tartott, hogy a végén elveszíti az emberi beszéd képességét. Visszatérve Budapestre, „Újságpapírosból kakasokat és csirkéket gyártott, megvételre kínálta őket, majd a vízvezeték csap alá tartotta, és valamely késnek kinevezett tárggyal, rendszerint egy lapos seprővel, lemetszette a nyakukat, teljesen úgy, ahogyan ezeket a dolgokat a szakácsnőtől látta. Ezután mutatta, hogy vérzik el a tyúk, s hangjával és mozdulataival mesterien utánozta a levágott baromfi haláltusáját. Ha udvarukban szárnyast kínálnak megvételre, Árpádka menten izgatott lesz, ki-be szaladgál az ajtón, s nem nyugszik, amíg anyja nem vásárol belőle. Nyilvánvalóan az a vágya, hogy a vásárolt állatok vágatásánál jelen lehessen. Az élő szárnyastól ellenben nagyon fél.” Senki sem értette a dolgot, de Árpádka, hogy, hogy nem, két és fél éves

korára visszaemlékezve közölte, hogy „megharapta” egy kakas az említett fürdőhelyen, amikor először jártak ott, és nemi szervére mutatott. Ferenczi doktor itt még nem volt minden részlet birtokában, így aztán végső konzekvenciákat nem is tudott levonni. De hamar rákérdezett: a későbbiekben, a gyermek öt éves kora körül, amikor nemi szervével játszadozott (majdnem minden kisfiú teszi ezt), rászóltak-e, hogy adott esetben, ha még egyszer rajtakapják ezen a „bűnös cselekedeten”, levágják péniszét? Kiderült, igen. Mondtak ilyet. Később aztán az apa vált a családban a kakassá, akit el kell pusztítani. Ugyanakkor a gyermek továbbra is a baromfiak körül ólalkodott, s ugyan élvezte az állatok levágását, de érzése ambivalenssé vált. Sajnálta őket. Mire következtethetünk ebből ez esetből? Valóban a kakas csípése (ha ez egyáltalán megtörtént) okozta trauma idézte elő a gyermeki szorongást és bosszúvágyat, vagy kis pénisz ellen irányuló állandósult fenyegetettség-érzése. A történetet „Freud professzor egy legújabbban megjelent művében értékesíti. Freud bizonyítása alapján felvethetjük, hogy az ősember állatimádása és állatáldozása az ősök iránti ambivalens indulatok (tisztelet a kivételnek) eltolódott megnyilvánulása volt. Az eredeti ösztön a gyűlölt apa eltávolítására (megölésére) irányul, de utóbb e szándék ellentéte: a szeretés jut szóhoz. (...) Freud a kis Árpádot a pozitív totemizmus ritka esetének minősíti.” Nos, ebben az okfejtésben sem találkozhatunk a genetikával. Más kisfiúk is átélhettek ilyen, vagy hasonló történeteket. Más kisfiúkat is megfenyegettek szüleik, hogy ne játszadozzanak a micsodájukkal. Makacsul tartja magát például az a téveszme, hogy az onanizáció gerincbetegséget okoz és megtermékenyítési képtelenséget, amelyek nem igazak. Pszichésen azonban maradandó károsodást előidézhetnek ugyan, de ez attól is függ, hogy hányszor, és milyen hosszan végzi az ember. Felnőttkori onanizáció nyilvánvalóan elgondolkodtatóbb, mint a gyermek, illetve kamaszkori önkielégítés. Miért pont Árpádka? Nincs emögött is genetika? Átöröklés valamelyik fölmenőtől? Esetleg az apától?

Ismertünk apát, aki a XX. század tízes éveinek valamelyikében született és rég halott már. Kisfiú koráról szinte semmit nem tudunk. Nem tudhatjuk azt sem, hogy az amúgy áldott, jó gyermeket érte-e hasonló trauma, mint a Ferenczi-féle Árpádkát. Felnőtt korában azonban bizonyossá vált „baromfi-komplexusa”. Olyan férfiról van szó, aki ellentétben Don Juannal minden valószínűség szerint anyakomplexusban szenvedett, hiszen utolsó gyermekként - öt testvére volt, kettő egészen kiskorban halálozott el banális betegség illetve baleset következtében - édesanyjának gyermektelen nőtestvéréhez került, aki tisztességben nevelte föl, szakmát adott a kezébe, anyja helyett anyja volt. De ellentétben Don Juannal ez a férfi - amerikai filmsztárok szépségével bírt - sohasem „hódított”, egyszerűen ragadtak rá a nők. Legnagyobb gondja az volt, hogyan rázza le magáról őket. Így aztán ejakulációs problémái sem voltak, azt sem hihetnők, hogy szeretkezései alkalmával édesanyjára gondolt. De gondolt, gondolhatott másra, ami már aberráció. Ez pedig a baromfi. Csirke, tyúk. Megfigyelhető volt, hogyha cirkuszban artistanőt látott olyan pozitúrában, mint a lábánál fogva szállított baromfi, akkor szeme csillogott és látható izgalomba jött. A V-alakba lógó női karok és a széttárt szárnyak egymásra vetültek szemében. Ettől függetlenül normális heteroszexuális életet élt. Első feleségétől két fia és egy lánya született. A második házasság már nem hozott gyermekáldást. Harminc és negyven éves kora közt megváltozott a természete. Hisztériás lett, pitiáner ügyeket hatalmas léggömbbé fújta föl, és rettenetesen megverte kisebbik fiát (öt nevelte, mert másik két gyermekét az anyának ítélte a bíróság), de minden verés után irtózatot érzett, házasságát tarthatatlannak ítélte, még öngyilkosságra is gondolt. Arra azonban soha, hogy második feleségét megüsse. Helyette volt a gyermek. Imádta, dédelgette az állatokat, de a baromfiakkal szemben nem érzett semmiféle könyörületet. Vágásuknál jelen volt, segített asszonyának, pl. lefogta a szárnyakat és a lábukat. A kést élete vége felé először és utoljára húzta meg a hátrafeszített nyakon. Akkor ráparancsolt fiára, hogy segítsen, fogja le a baromfi lábát. A fiúnak nem tetszett a dolog. Pedig ő is ebben a fura komplexusban élt. Már négyéves kora óta. Ehhez persze látni kellett baromfit. Nem volt nehéz, mert úgy az apa, mint a fiú, az

akkori Budapestet körülvevő agglomeráció egyik községében éltek, amely nem különbözött semmilyen más, magyar falutól. Talán csak annyiban, hogy a falusi élet mellett ott lüktetett az ipar.

A fiú is megnősült, de úgy, hogy felesége inkább barátja lett, mint nője, gyermeke anyja, szexuális partnere. A fiúnál ez a fantazmagória továbbfejlődött. Képzeldéseiben ő maga vált kiskakassá, beleálmodta magát, hogy őt viszik a lábánál fogva a szeretett, de legtöbbször a gyűlölt nők. Elvágják nyakát. De igaz volt ez megfordítva is: a vele kapcsolatot teremtő nőt arra kérte, álljanak kézen, akasszák valamilyen rúdra a lábukat és ereszkedjenek alá. Volt, aki meg is tette. Nem értették miről van szó, nem is nagyon érdekelte őket. A szintén szép arcú fiú ellentétben az édesapával nem sok meghódított nővel büszkélkedhetett. Jellemző az is, hogy szexuális kapcsolataiban mindig megjelent az aktus alatt is a baromfira koncentrált fantazmagória. Egy-egy nővel egy, maximum két szexuális együttlét jött össze. Nyilvánvaló, hogy a nők megéreztek a benne élő, terebélyesedő mást. Igyekezett, hogy ne árulja el magát, titkát is csak férfi barátai előtt fedte föl, amúgy mellékesen, mintha nem is magáról mesélne, hanem a képzeletében élő másról.

Annyiban azonban különbözött apjától, hogy szánta az állatokat. Adyval szólva „lopva leste” ha környezetében csirkét vágta. Az élmény rögzült és kitörölhetetlenné vált. Sohasem ölt állatot. Legföljebb rovarokat. Magányos volt, ezért kutyáját, macskáját nevezte meg barátai-ként. A másik különbözőség: ez a fantazmagória kiterjedt a nyulakra is, pedig a nyúl nem baromfi, de nők is vágnak nyulat, nyulat is hurcolnak hátsó lábuknál fogva. Akkor azonban, amikor életében először szerelmes lett, törlődött az aberráció. Álmában éppúgy, mint képzeldéseiben az istenített nő nem vált baromfivá, és ő sem a nő kezében. Lefeküdni azonban nem sikerült az oly áhított nővel. Az igazi férfi, a völegény leszerelt az akkori Néphadseregből. A fiú életében, sűrűlva az ötvenet, jött a második szerelem, itt sem történt meg a szexualitás, de itt is törlődött minden aberrált fantazma. A nő férj és asszony volt és jóval fiatalabb, többgyermekes anya.

Az elmondottak alapján kijelenthetjük: öröklődésről van szó. Az is bizonyos, hogy a szerelem blokkolta ezeket az identifikációs fantazmákat. Miért? Mert ma már bizonyított tény, hogy a szerelem egyfajta biokémiai elváltozás az agyban, ami él, működik, majd kihuny. És akkor kezdődik minden előlről. De mégis. Miért jelent ekkora izgalmat ez a fejjel-lefelé póz? Mert nagyon megalázó. Állatnak, embernek egyaránt. Vallatásoknál is igen bevált módszer. Vagy gondoljunk Szent Péterre, aki megfeszítésénél kérte, hogy a keresztet fordítsák meg, mert Krisztusnál is többet kell szenvednie! Mondhatjuk tehát, hogy az apa szadista volt? A fiú pedig szado-mazochista? Igen. És a magzat. Fejjel előre jön a világra! Ennek a póznak tudatalan rögzülése is lehet az ok. De az apa, jobban a fiú, ambivalens idioszinkráziában szenvedtek. De szenvedtek-e? Hiszen a kétértelműség sem nevezhető szenvedésnek. Másrésztől azonban a bennük lévő mások saját személyiségük helyére léptek, s ez társadalmilag nehezen tolerálható. Azon is elgondolkozhatnánk, vajon milyen utódot nemzett volna - ha akad nő, aki ilyen férfinak gyermeket szül -, főképp, ha fiú születik? Tovább öröklődött volna ez a baromfi-komplexus? Ha igen, hová fajulhatott volna? Esetleg szodómiává silányul? Heteroszexuális kapcsolat képtelenségévé? Vagy aszexualitássá, ahol a képzeletben jelenik meg az apa és a nagyapa fantazmagóriáinak szintézise? Egyáltalán: megfejthetetlen. De jobb is így. Még az is lehet, hogy a fiú a szintézis, az antiszintézis pedig a főntebb fölvetett ambivalencia.

Megjegyzendő, hogy sem a nő, sem a férfitestvérben és azok leszármazottjaiban nem jelentkeztek még csak hasonló genealógiai fantazmák sem. A nőtestvér szexualitásában nem jelent meg az apakomplexus, a férfitestvér ugyan frusztrált személyiség, de se anya, sem apakomplexus nem volt föllelhető. A harmadik, történetünk fiúja azonban erősen anyakomplexusos volt,

erősebben, mint az apja, olyannyira, hogy képzeletben, vagy az éppen nagy kínnal összejött szexuális kapcsolatban, Don Juanhoz hasonlóan a megideologizált, alig ismert anyjával közösült. Később, megismerve anyjának valódi személyiségét, énjét, álságosságát, törlődött képzeletéből ez a fajta szexuális vágy. A történet talán tanulság arra, hogy minden szexuális eltévelyedtségben élő férfi, legyen az pedofil, homoszexuális, fetisista, szodómista, nekrofil, *képzeletének mindig a nő a tárgya.*

*Bennünk lévő mások, avagy Isten az emberben,
illetve Isten hiátusa mint a sátán értelmezhetősége.*

A mániakussá váló Shakespeare-újrarendítések korszakában mozdulatlan csillagként ragyog a III. Richard, Vas István halálosan pontos, mégsem rideg átültetésében. Gloster nyitómonológjában rábukkanunk egy sorra, mely kérdések sorozatát vetheti föl a szabad akaratot illetőleg. „... Én ilyen fuvolázó békekorban / Nem is tudok egyébbel szórakozni, / Mint hogy a napon nézem árnyamat / És csúfságomat magam magyarázom: / Én, mivel nem játszom a szerelmem, / hogy eltöltsem e csevegő időt- / úgy döntöttem, hogy gazember leszek / ... /”. Nos, ez az utolsó mondat, ez az ami nem működik. Mint említettük, a fordítás pontos, nem szótévesztésről, inkább valami más furcsaságról van itt szó. Mondhatnánk, hogy ez a szabad akarat diadala. Egy ember, aki csúfnak, nyomorultnak született, még a kutyák is megugatják, hát fogja magát és kijelenti: gazember lesz. Máról holnapra. Vagy abban a pillanatban, hogy ezt kigondolta. Nem hihetjük. Évtizedekig tartotta magát az a tévhit, hogy minden a nevelés-neveltetés kérdése. És akkor ott a József Attila, hát ki a fene nevelte őt és hogyan, gondoljunk csak Öcsödre, a Mama korai halálára. És mi lett a fiúból? Gazember? Nem. A világ egyik legnagyobb költője. Mert erre a sorsra predesztinálódott. A szabad akarat valóban létezik, de létezik a predesztináció is, ha nem is föltétlenül kálvini értelemben. De akkor mitől predesztinatív egy-egy sors, egy-egy pályafutás, egy-egy élet? Miért lép rosszul az ember, amikor léphetne másképp is? Nos, erre a legnagyobb gondolkodók sem találták meg a választ, Aquinói Szent Tamástól Szent Ágostonon át Schopenhauerig és Nietzscheig, mert nincs válasz. Ezért félelmetes, ezért hajszol minden gondolkodót, hogy az idők végezetéig kísértse magát, néha szemben az Istennel, olykor vállvetve vele.

Ezért gyönyörű. Ezért halhatatlan. De akkor mégis, miért? Miért, hogy nem akarjuk elhinni Gloster szavait? Mert gazembernek születni kell s nem nevelődik azzá valaki. Bár nagy bátorság Shakespeare-rel vitatkozni, hiszen minden idők legnagyobb drámaírójával és költőjével szemben botorság minden ellenreakció. De itt, úgy vélem tévedett. Ha ezt az egy mondatot kihagyja, a dolog hitelesebbé vált volna. Adott a nyomorult, aki ilyen és kész. Aki uszítani képes. Ha tetszik, igazi férfiról van szó. Akitől távol áll minden, ami emberi. Vagyis az erkölcs, az etika, Jézus Krisztus. Nem gyöngé tehát. Minden nyomorúsága ellenére sem az. De nézzük mindennek az ellenvetületét, amikor is szentté válik az ember. Az sem máról holnapra történik, bár ilyenre is volt példa. Erre is születni kell, mint a gazemberségre, tehetségre, kicsiségre és nagyságra, de itt, ebben a pillanatban az Isten determinál. És ez már transzcendens irányokba mutat. Az előző esetekben kromoszómális lehet a predesztináció, fajtabéli, az utóbbiban Isten személyes jelenléte, földi megnyilvánulása.

Akkor ki és mi a sátán? Van a fény és az árnyék, a nappal és az éjszaka, nyár és ősz, de Istennel szemben nem mernénk semmit szembeállítani. Isten és sátán dichotómiája nem létezik. Csak Isten van és Isten hiátusa. Ahol nincs Isten, ott van a sok szörnyűség. Akiben nincs lélek - márpedig biztosak vagyunk abban, hogy léteznek emberi lények, akikben nincs lélek -, arra az ösztönök hatnak, ami semmiképpen nem keverhető össze a sátánnal. Lélek pedig azóta van, hogy Krisztus leküldte hozzánk, emberek közé a Szentlelket. Amit bizony be kell fogadni. Meg kell hívni az asztalunkhoz. Önmaga nem fog tolazkodni. Ilyen a természetrajza.

Egyszer azt írtam, hogy Krisztus sátáni megkísérlése nem volt egyéb, mint a másik ember kecsgejtőbb ajánlata: a könnyebb élet reményét kínálva, amelyet természetesen Krisztus visszautasított. Az Újszövetségi Szentírás példabeszédek segítségével meséli az igét, a jobb érthetőség kedvéért. Ezért nem kell szó szerint venni azt sem, hogy ott, abban a pillanatban maga a Gonosz jelent meg Krisztus előtt. Szabad akaratunkból eldönthetjük, hogy mit választunk. Az igen nehéz, szinte megoldhatatlan krisztusi életet - például szeresd ellenségeidet -, vagy nem reménykedve a föltámadásban és az örök életben itt, a földön, most, ma, ha kell vállaljuk istentelenségünket. De mint már említettük, erre is ki kell választódnunk. Az „erős gyilkosok”, Saulus, Ferenc és Ignác nem tudtak semmiről. Kiválasztódtak, s lettek szentek, Saulusból Szent Pál apostol, Ferencből Assisi Szent Ferenc, Ignácból Loyolai Szent Ignác. Mindenféle szabad akarat nélkül. Ha viszont Gloster-féle gazembereknek születünk, attól még van esély, hogy befogadván a Szentlelket akár boldoggá, szentté válhassunk. De ez már Isten dolga. A bennünk lévő mások, vagy más, tehát lehet az Isten a Szentlélek által. Erről például egy szót sem szól Mijolla. Nem vethetjük a szemére, hiszen pszichiáter és nem teológus, de még csak nem is ezoterikus gondolkodó. Ezért egészítjük ki ezzel a lehetőséggel is lenyűgöző művét.

Végezetül álljon itt egy példa. Az öt gyilkosságáról elhíresült százhalombattai rém azt nyilatkozta a tévé bűnügyi magazinjában, hogy „Az nem is ember, aki nem hiszi, hogy ő maga az Isten. Aki eltúri, hogy fölötté állhat valaki...” És akkor döbbenünk meg, hogy József Attila, persze más előjellel ezt már megírta egyik töredékében. „Oh hittem volna inkább, hogy van isten, / minthogy van énnám különb.” Mert valljuk be, mindannyian így vagyunk ezzel. Úgy, mint a gyilkos, úgy, mint a költő. A költő azonban utat jelöl ki számunkra, az egyedül járhatót. A hitet.

A bűnügyi szakember szerint a felettes én elnyomja bennünk a gonoszt. Ezért nem vagyunk mindnyájan sorozatgyilkosok. Igaz. De mi az a felettes én? Csak nem a lélek? De. Az. S ahol lélek van, ott Isten van, s hol Isten van ott béke van, jószág, szeretet, ami azonban nem biztosíték a földi, evilági jólétre, biztonságra. Választhatunk is, meg nem is. Csupa-csupa ambivalencia. Egy szentnél persze föl sem merülnek ezek a kérdések. A gyilkosoknál sem. A köztük lévő spektrumban élőknek a legnehezebb. Örökös vita önmagukkal, és másokkal. Még az Istennel is.

Max Jacobot, a zsidó származású nagy francia katolikus költőt idézi Mijolla: „Csak saját családfánk ágain énekelhetünk tisztán”. Majd hozzáfűzi: (nyilván igazat adva a költőnek) „mindenesetre nem halott fa ez: a család alkotta sejt az identifikációs fantazmák kibontakozásának és továbbadásának természetes közege”. Egyet is érthetünk. De azt azért tegyük hozzá, hogy mindezt még tovább alakítja az Isten, vagy éppen a hiátusa.

A szeretet metafizikájának ambivalenciája

- apró léptek Erich Fromm nyomában

Internet. Globalizáció. Adoniszok a testben. Szellemi korcsosulás. Nietzsche sikolya ma jobban hasít a levegőbe, mint amikor leírta. „Isten halott.” Azt már kevesen teszi hozzá, hogy ez a mondat nem antikrisztusi kinyilatkoztatás, hanem épp az ember ostromozása. Mert úgy folytatódik, hogy mi emberek öltük meg őt. Vagyis az Istent.

Ha Isten a szeretet, akkor a szeretet is halott. A XX. század harmadik harmada és jelenkorunk, immár a XXI. század már másról szól. Hatalomról, testi és anyagi gyarapodásról. Ez a mi istenünk. A pénz istene.

Erich Fromm, aki végzettségére nézve szociológus volt, az egyik legnagyobb hatású gondolkodóvá lépett elő a XX. századi filozófiatörténetben. Mégsem nevezhetjük filozófusnak. Mert nem alkotott rendszerelmélet. Gondolkodó volt, aki a semmi felé közelít. Műveit olvasva meg arra kell gondolnunk, hogy Erich Fromm leginkább esszéista. A Háttér Kiadó egyik legszebb, és leghűsbavágóbb munkáját, a Szeretet művészetét adta közre. Már a cím roppant paradoxon. Művészet-e a szeretet? Ezt maga a szerző is fölteszi, és igyekszik is megválaszolni rá.

Mi a művészet és mi a szeretet?

Bonyolultságát tekintve a kérdés megválaszolhatatlan. Az egyetemes gondolkodás legnagyobbjai is csak körülírni tudták, mi is a művészet. Honnan ered, mi a célja, van-e célja, küldetése. Ma már a genetika tudománya is megpróbál közelebb férkőzni. Fromm föltelezi: ha a szeretet művészet, akkor azt meg kell tanulni. Ahogy a művészetet is. De meg kell-e tanulni a művészetet? Nem kell. Vagy művész valaki, vagy sem. Mégis, a tapasztalat azt mutatja, hogy ma már Magyarországon is egyetemmé avansáltak a hajdanvolt művészeti főiskolák. De tanult-e színházművészetet Latinovits Zoltán? Festészetet Utrilló? Irodalmat Rousseau? Bartók azonban tanult - zeneszerzést. De már főiskolásként bemutatta Kossuth-szimfóniáját, Manchesterben. Mozart pedig már kisgyermekkorában komponált. Persze vannak bizonyos mesterségbeli kérdések. Például a szonett szabályainak ismerete nélkül aligha tudna a költő szonettet írni. A verstan azonban középiskolás tananyag, tehát könnyedén elsajátítható. Itt azonban lecsapnak: a mesterség nem a versformák elsajátítása! Hanem mi? Hát például az, hogyan lehet egy verset jól megcsinálni. Hogy hatása legyen. Novellát fölütni, és a legjobban, leghatásosabban befejezni. Én mégis azt mondom, hogy ezek a kérdések a tehetség kérdései. És a tehetségen belül pedig a kaliber, a nagyság és kicsiség kérdése. A „tapsikoltak a jázminok” József Attilája sokat gondolkodott, hogy ide a legmegfelelőbb szó kerüljön. Tehetségtelen embernek, nem íróknak azonban sohasem jutott volna eszébe ez a szó. Hogy tapsikoltak. Tudhatja bár a mesterséget katedrálisépítő fokon. Akkor se. Pilinszky önvallomásából ismerjük, hogy a KZ-oratórium írásakor elakadt. Elballagott egy ismert bárba; iszogatótt, amikor is úgy érezte, hogy már a fején is táncoltak, infernállissá vált az öröm, s bevillant a sor, melyet addig nem talált: „Boldogságig lelassult pusztulás”. A mesterséget jól tudó, íráskészségét már bizonyító, de nem művész hiába ment volna „ihletet” meríteni a mulatóba, ilyen sor nem jutott volna el hozzá; ez csak a kiválasztottnak adatik meg. És minden igazi művész kiválasztott. Hogy ki által? Ez itt a kérdés. A művészet tehát megtanulhatatlan, s hogy Pilinszky-nél maradjunk, „A művészetben a süketek hallanak, a vakok látnak, a bénák járnak, minden fogyatékoság teremtő erővé válhat”. Nemde Krisztushoz közelít? Nem is tehet másként. De így van ez a szeretettel is. Hová fókuszál a szeretet? Szintén. Krisztushoz. Igaz, olyan időkben, amikor pár évtizede egy német „művész”, bizonyos Joseph

Beuys deklaráta, hogy mindenki művész, akkor bizony el kell gondolkodnunk. Mára elveszett a művészet misztikuma. Az ihlet egyszerű hülyeség. Vagyis a mesterség felé tolódik a művészet. Minden megtanulható, néha különösen magas fokon. Akkor hát van-e egyáltalán művész? Ki az? Ma, amikor műsorvezetőket, tévéművésztől művésznőket, amikor mindenki koreográfus, aki két tánclépést valahogyan a zenével egyeztet (ez még a jobbik eset!) amikor az irodalom szöveg, amikor a komolyzene a hangok ritkításában már olyan messzire megy, hogy a zene zörejjé válik, anakronisztikus misztikumról, a művészet szentségéről beszélünk.

De hiába a kor összes hülyesége és degeneráltsága, a szentség szentség marad. Fromm a mesterség felől közelít. De mit mondott a kilencvenes évek vége felé a budapesti Zeneakadémián Isaac Stern az akkori legnagyobb hegedűművész arra a nézői kérdésre, hogyan is lehet a hegedülésben ilyen, szinte utolérhetetlen csúcokra jutni? A válasz lakonikus volt: - Az egész pusztán tehetség kérdése.

Akkor hát? A szeretet. Szintén tehetséges emberek tulajdonsága? Persze, hogy nem. De úgy, mint a művészetre, a szeretetre is születni kell. Nem mindenki képes szeretni. Mindjárt idézhetjük magát Fromm-mot: „Ha az individuum képes rá, hogy termékenyen szeressen, akkor önmagát is szereti; ha csak másokat tud szeretni, akkor nem tud szeretni egyáltalán”. Itt önzést kiáltunk. Csakhogy. „Önzés és önszeretet nem hogy nem azonosak: éppenséggel ellentétei egymásnak. Az önző emberrel nem az a baj, hogy túlságosan szereti magát, hanem az, hogy túl kevés; igazában gyűlöli önmagát.” Kosztolányival ehhez még hozzátehetjük a képmutató embert, aki azt mondja, hogy szereti az egész emberiséget. Ezt állítani a legkönnyebb. Az ilyen kijelentésért semmilyen felelősséget nem kell vállalni. Ezért egyszerű. Ezért megtévesztő. Szeressen egyet, a sok ember közül.

Mi hát a művészet?

Nem a mű a fontos, hanem a szeretet. Illetve az a mű fontos - mely szeretet. A szeretet tehát művészet? Amikor a harc is az? (Harcművészet) Nem. De egy töről fakad. Úgy is mondhatnánk, hogy ikrek. Két petéjű ikrek. A ma embere sajnos, ha elfogadjuk, ha nem, simán megél szeretet és művészet nélkül is. Hogy ez hová vezet, olvashatjuk Thomas Mann Doktor Faustusában. Adrian Leverkühn sorsának végzetességéből tanulhatunk. De akar-e tanulni bárki mai posztmodern ember? Irtóztató tanulságokat levonni? Érti-e egyáltalán, mi a szeretet és mi a művészet? Tudunk-e véglegest mondani? Annyit mindenesetre igen, hogy az igazi szeretet és az igazi művészet nem több és nem kevesebb, mint amikor Krisztus kenyéreként letette testét az asztalra. A kaliber már egy másik kérdés. A szeretet és a művészet akkor lesz halhatatlan, ha nem úgy tanít, mint az írástudók. Hanem úgy, mint akinek hatalom van a kezében. A szeretet és a művészet hatalma. Szeretet és művészet Istentől való. „Már minden meg van komponálva, csak megírva nincs.” Állapította meg Mozart. Meg is fordíthatjuk. Hogy az idők előtt minden megíratott, csak a kiválasztottakon keresztül Isten igéje művekké komponálódik.

Ősöztönök vagy szeretet?

Erich Fromm A szeretet elmélete című ciklusában, A szeretet, mint válasz az emberi lét kérdéseire fejezetben így ír: „Noha a szeretet vagy inkább a szeretet megfelelőjét az állatoknál is megtaláljuk, érzelmi kötődéseik jobbra ösztönviláguk részét alkotják; az emberben ennek az ösztönvilágnak csak a maradványai működnek”. Mint mindenben, ebben a bizonyos „maradványban” is vannak hierarchiák. Az ösztön nagyon is él az emberben. Ilyen az anyai ösztön, a szexualitás, a területszerzési ösztön (lásd: háborúk). Azt azonban kijelenthetjük, hogy az ember minél többet tud a létről, Istenről, önmagáról, annál inkább látenssé válik az eredendő ösztön. És minél kevesebbet tud, annál inkább ösztönei kerekednek fölül. A tudás itt

nem lexikális értelemben veendő. Szentgyörgyi Albert Nobel-díjas biológus egyik tévéinterjújában azt mondta, hogy az agy nem arra való, hogy adatokat tároljunk benne. Arra ott a könyvtár, a lexikonok százai. Ma már a számítógép. Az agy gondolkodásra való. (Ez persze nem jelentheti azt, hogy az általános műveltség továbbra sem lenne kötelező.) Mire törekedjünk hát? A mindentudásra és így az ösztönök elfojtására, vagy arra, amit a költő, Nemes Nagy Ágnes így fogalmazott meg *Mindent tudunk* című versében: „Mindent tudunk. Csak titkolózunk, / akár a találós mesék. / Ki ne derüljön, jól vigyázunk, / amit félünk, s amire várunk, / az iszonyú együgyűség.” A költemény első versszaka ambivalenciát rejt. Féljük és várjuk a nem tudást. Ha távol is, de összecsend Krisztus első boldogságával. „Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa.”

Vajon a szeretetre ki képes jobban? Az együgyű, vagy a mindentudó? Vagy. Lehet-e mindentudó az együgyű? Lehet. Olyannyira, hogy az együgyű ösztönöit is visszaszoríthatja az igazán emberi szeretet. A kérdés csak az, hogy úgy mindentudóban, mint együgyűben ott lakozik-e a Szentlélek. Mert a valóság, hogy Isten jelenléte nélkül az állati ösztönök kerülnek a dominancia erőterébe. A múlt századi katolikus gondolkodók egyik legnagyobb, de mindenképpen legeredetibb alakja, Simone Weil így közelít *L'amour de Dieu et le malheur* (Szerencsétlenség és Istenszeretet) című művében, Pilinszky János tolmácsolásában: „Az emberi test természete közös az állatéval. A csirkék éles csőrrel vetik magukat sebesült, vérző tarajú társukra. Mechanikus jelenség ez, akár a nehézkedés. Mindaz az idegenkedés, megvetés és gyűlölet, ami a bűnnek járna ki, valójában a szerencsétlenek nyakába szakad. Kivéve ugyanis azokat, kiknek lelkük egészét Krisztus lakja, mindenki más többé-kevésbé megveti a szerencsétlenül jártakat, s legtöbbször anélkül, hogy erről csak valamit is sejtjenének.” Fromm *Szeretet szülők és gyermekek közt* című írásában azért túllép az ösztönvilágon és gyönyörűen ír. „Hogy anyám szeretet, ez passzív élmény. Semmit sem kell tennem annak érdekében, hogy szeressenek - az anyai szeretet feltétlen. Mindössze az a teendőm, hogy legyek - hogy az ő gyereke legyek. Az anyai szeretet üdvösség, béke, nem kell megszerezni, nem kell kiérdemelni. De van az anyai szeretet feltétlenségének egy negatív oldala is. Nemcsak nem kell kiérdemelni - nem is lehet megszerezni, kicsikarni, irányítani. Ha van, az maga az üdvösség; ha nincs, akkor oda az élet minden szépsége - és nem tehetek semmit, amivel megteremthetném.” De vajon az anyaállat nem így érez-e kicsinye iránt? Ugyanígy. Az emberi (anyai) szeretet azonban mégiscsak más. Míg az állat a kevésbé életrevaló újszülöttet kitérja fészkeből, óljából, legrosszabb esetben megöli, addig az ember (anya) inkább maga halna meg előbb. Persze kivételek vannak itt is, a bűnügyi statisztikák számos anyát tartanak nyilván, akik csecsemőjük gyilkosai. A motiváció azonban nem a fejletlen gyermek, hanem szociális, pszicho-szociális, esetleg depresszív ok. Hogy aztán az utód kapcsolata milyen az anyával, az külön fejezetet igényelne. Általánosságban véve kevésbé ragaszkodó szeretet ez, ha fönn áll egyáltalán, mint az anyai szeretet.

Legtöbbször, amikor szeretetről beszélünk, szimpátiára, ragaszkodásra, megszokásra, tiszteletre, megfelelésre gondolunk. Mindezen fogalmak távolról sem azonosak a szeretettel. Megtölthetők a szeretet fogalmával, de sohasem válhatnak szeretetté.

Az ösztönöket jól egészítik ki a hagyományok. Nemes és nemtelen hagyományok. Sztereotip és semmire se jó hagyományok követőinél föl sem vetődhet a szeretet gondolata. A konszenzuson alapuló nemes hagyományok magukhoz engedik a szeretetet. Krisztus föltétel nélküli követése megölheti a szülő-gyerekek-rokon-felebarát szeretet-együttesét. Őt csak az apostolok és szentek módjára lehet követni. (Szent Máté Evangéliuma, III./9. Jézus követése.) Erre a szeretetre nem lehet jelentkezni. Krisztus követésére kiválasztatunk.

*A szeretet ambivalenciái. A részvét, mint a szeretet csúcspontja.
A szeretet mint szakralitás.*

Erich Fromm neofreudistaként Freud biologizmusától eltérőleg a pszichikumot formáló tényezők közül a környezetnek tulajdonít meghatározó szerepet. Fromm valódi liberális, így ez is magyarázhatja, hogy a környezet, melyben élünk, mindig az adott korba ágyazva ilyen jelentőséggel bírjon. Az irracionális és a metafizika távol áll gondolkodásmódjától. Mégis, milyen szépen ír Istenről, az Istenszeretetről. „A miszticizmusban, amely a következetes monoteizmus szükségszerű következménye, felhagynak a kísérettel, hogy Istent gondolkodás révén ismerjék meg, és helyette az Istennel való egyesülés élményét választják, amelyben sem hely, sem szükség nincsen az Istenről való ismeretre.” Valóban. A legtöbb gondolkodó, lett légyen akár ateista is, szeretne megbizonyosodni Isten létezéséről. Hiszem, ha látom alapon. Ami nem föltétlenül tamáskodás, hanem inkább az anyagelvűség fertőzősége.

A (szenvedő) miszticizmus Pilinszky Jánosa a szeretet egy egészen másik vetületét hozza fölszínre. „Minden szeretet tragikus a földön. S fordítva is: szeretet nélkül nincs tragédia. Szeretet nélkül az élet lehet szenzációs, és unalmas, értelmes, és értelmetlen, de soha se tragikus. A szeretet nem arra való, hogy a szenvedést föloldja. Épp ez a szeretet titka. Egyedül szeretve tapasztalhatjuk meg a halál végleges tragikumát s az öröklét realitását. Élet és halál, öröm és szenvedés egyedül a szerető szívek számára valóság.”

Több mint fél évtizede elköttem egy aforizmat, mely szerint: „Az igazi művész elnyerte a szenvedés kegyelmét”. Igaz ez? Egyáltalán, mi a szenvedés? A betegség? A fizikai fájdalom túrheterogenitása? Az „önkínzás, ének” szeretetsóvárgása? Vagy mindez együtt? Vajon mindannyian egyformán szenvedünk? Mert se Fromm, se Pilinszky, Simone Weil, de maguk az Evangéliumok sem beszélnek a másokról. Azokról, akiknek a légyzümmögés fölé egy atomtámadással. A gyerekekről. Akik bár éljenek akár kilencven évig, gyerekek maradnak. Akik nem tudnak kilépni ebből a szerepkörből. Noha nem elmebeteg. És hiába mondják nekik, hogy most már nőjenek föl. Nem tudnak. Így vannak bekódolva. A kódot csak Isten ismeri. Vagy még ő sem. Mert nem biztos, hogy Isten mindenható. „Isten csak olyan értelemben mindenható a földön, hogy megmenti azokat, akik vágnak arra, hogy Ő megmentse őket. Minden más hatalmat átadott a világ hercegének és a magatehetetlen anyagnak. Csak szellemi hatalma van. Magának e szellemiségnek is csak minimális hatalma van, mely ahhoz szükséges, hogy létezzon.” A másik (szenvedő) misztikus, Simone Weil Amerikai füzetek című művéből idéztünk. Hogy is van ez? A legnagyobb jó nem tolakszik. Meg kell őt hívni magunkhoz. Be kell fogadnunk, de nemcsak átmenetileg. Weil A szerencsétlenség és Istenszeretet II. című munkájában kimond valami véglegest Isten szeretetéről. „A teremtmények hangokkal beszélnek. Isten beszéde csend. Az istenszeretet titokzatos szava nem lehet más, mint csend. Krisztus Isten csendje.” De mit tehetünk mi, emberek, felnőttek és örökké gyerekek, hogy eljussunk oda, ahol ez a csend honol? Simone Weil A szerencsétlenség és Istenszeretetben erre is válaszol, mely természetesen nem tudományos axióma, de metafizikai, transzcendens viszonylatban föltétlenül az. „Tér és idő végtelenén kel át Isten végtelenül végtelenebb szeretete, hogy megkeressen minket magának. Eljön, amikor itt az órája. Hatalmunkban áll befogadni vagy elutasítani közeledését. Ha nem fogadjuk, újra és újra jön, akár egy koldus, de akár egy koldus, egy napon ő sem jön többé. Ha bebocsátást nyer, Isten kicsinyke magot helyez belénk, és aztán elmegy. Ettől kezdve nincs több dolga velünk, s nekünk sem marad más hátra, mint hogy várjunk.” Mi lehet ez a mag? Talán a lélek? Testünk evolúciós termék. Sorsunk gének, öröklődések, a körülmények halmaza. A lélek viszont Isten teremtménye. Nem lélekkel születünk tehát? Meg kell hívnunk magunkhoz a lelket? Bizonyára. Hiszen akik képtelenek a szeretetre, csupán testek. Pszichék. Agyak. Rendkívüli

tudással bírhatnak akár. A társadalom előrevivői, úttörői lehetnek. De ismerjük Szent Pál apostol Szeretethimnuszát. Szeretet nélkül semmi vagyok. Simone Weil továbbra is válaszol a válaszolhatatlanra: „A lélek nem teremtményi szeretettel szeret, mint egy teremtmény. Ez a szeretet isteni benne, nem teremtett, mivel ez a szeretet, mi átvonul rajta, valójában Istennek a szeretete Isten iránt. Istent egyedül Isten képes szeretni. Mi csupán arra törekedhetünk, hogy elveszítsük saját érzéseinket, átkelőhelyet hagyva az isteni szeretet számára. Ez jelenti az önmagunkról való lemondást. Nem is teremtettünk egyébre, mint erre a lemondásra”. Ennél többet aligha lehet és kell tudni a szeretetről. De Weil még hozzáteszi: „Egyedül azt kell tudni, hogy a szeretet a lélek irányulása és nem állapota”.

Szenvedésről beszéltünk eddig, az Isten nélküli lét értelmetlenségéről. De szenved-e, akiben nincs lélek? Honnan tudhatná, milyen a másik oldal? Aki nem ismeri a fényt, honnan tudhatná, milyen az árnyék? Mit kezd például mindezzel egy pszichózisos elmebeteg? Mániás-depressziós? Skizofrén? Bár az ő dolguk még mindig könnyebb. Mert a modern pszichiátria a hiányzó kémiai vegyületeket korszerű gyógyszerekkel pótolni képes. Mennyivel nehezebb az örök gyermek sorsa. Mert ő tud mindenről. Az az ember azonban, aki saját magát tartja Istennek és nem tűr maga fölött semmilyen hatalmat, legyen az bármilyen szelíd és tartózkodó, az boldogabb itt a földön. S mivel tudja, hogy a létezés egyszeri és megismételhetetlen, tudja, hogy az agyhalálból még senki sem tért vissza, hogy beszámoljon az odaútról, annak könnyebb. Tamás, miután megérintette a föltámadt Krisztus sebét, hinni kezdett. De kétezer éve nincs ilyen Seb. Melyet megérinthetnénk. Ezért olyan félelmetes a halál. Aki képes a szeretetre és - nem is gondolnánk - képes a szeretet befogadására (mert az nem is olyan egyszerű, vannak akiket taszítanak az ilyen gesztusok), azok pótolhatatlan tapasztalást élnek meg. A döntés, ha van ilyen, a szabad akaraté. „Isten szeretete a Kegyelem, a vallásos magatartás: hinni a kegyelemben, magunkat kicsinek és gyámoltalannak tekinteni; jó cselekedetekkel nem lehet Istent befolyásolni, vagy elnyerni szeretetét, ahogy a katolikus hittételek posztuálták.” Fromm bölcsessége vitathatatlan. Még hozzá is tehetjük: imáinkban hiába fordulunk Istenhez segítségért, és hiába szidjuk, ha nem teljesül minden kívánságunk. Nagyon egyszerű lenne az élet, ha ez így, ilyen egyszerű módon elintézhető lenne. Istent zsarolni nem lehet. Sem érzelemmel, sem fenyegetőzéssel. Ha azonban a bennünk lévő Isten és Isten a maga valóságában szinkronban van, csodák is létrejönnek. Apró, alig észrevehető, simogatásnyi csodák. Itt viszont nem érvényesül, mert nem érvényesülhet a szabad akarat. Ez a tartomány már rajtunk kívül eső terület. Maga az univerzum.

Szeretet nincs, nem jöhet létre alázat nélkül. Fromm így ír: „Az alázat és a tárgyilagosság oszthatatlan, akárcsak a szeretet”. Azt kijelenthetjük, hogy alázat nélkül nincsen szeretet, de alázat nincs hit nélkül. A hit persze lehet bármiféle hit. De égesse át az embert. Belülről kifelé. Ehhez még valami elengedhetetlen. Fromm meg is adja a választ: „A hithez szükség van bátorságra, a kockázatvállalás képességére, a készségre, hogy elfogadjuk a fájdalmat és a csalódást. Aki ragaszkodik a védettséghez és a biztonsághoz mint az élet elsőrendű feltételeihez, annak nem lehet hite; aki elrekeszti magát egy védelmi rendszerben, amelyben a távolságtartás és a birtoklás jelenti számára a biztonságot, az önmagát ejti foglyul. Szeretve lenni és szeretni, ehhez bátorság kell, az a bátorság, hogy bizonyos értékeket mindennél előbbre valónak ítéljük - és vállalva a kockázatot, mindent föltegyünk ezekre az értékekre”.

„A hazát csak részvéttel szabad szeretni.” Ez a mondat volt az egyik első közt, melyet Pilinszky fordított Simone Weil-től a hetvenes évek közepe táján. Ez a mondat fogva tartott. Mint esszéista arra kényszerített, hogy tovább hurcoljam, kitágítsam, beteljesítsem. Ehhez kell jó adag naivitás, gyermeki elszántság, hogy a nagy gondolkodót és szentenciáját mintegy „ráhúzzuk” az Egészre. Mert akkor eljuthatunk oda, hogy a részvét a szeretet csúcspoka. A részvét minden. A részvét nemcsak a gyász. Gyászolni az élő, akinek semmi baja. Nemcsak embert. Állatot is. Ismervén Pilinszky Fabulájának híres sorát, amikor a farkas (az eleve

vesztes, mert előítéletes, mint a gonosz inkarnációja) belép a szobába. „A szobában emberek ültek. / Istenen kívül soha senki / olyan szépnek nem látta őket, / mint ez a *tisztaszívű* állat.” (Kiemelés tőlem, K. Zs.) És hogyan folytatódik? Aki nem ismeri, ki nem találja, holott magától értetődő. A szeretetlenség metsző bizonyítéka. „Éjszaka aztán be is ment a házba, / megállt a szoba közepén, / s nem is mozdult onnan soha többé. // Nyitott szemmel állt egész éjszaka, / s reggel is, mikor agyonverték.”

De képes-e, aki amúgy tud szeretni, a részvétre? Megint csak és mindig, Simone Weil, az Amerikai füzetekből: „A részvét feltételezi, hogy a lélek teljes spirituális része Istenhez menekült már, a lélek természetes része pedig mezítelen maradt, öltözk és védelem nélkül, kiszolgáltatva minden ütésnek. A mezítelenség által már egy szerencsétlen pusztá jelenléte is érzékelhetővé teszi a szerencsétlenség lehetőségét. (...) Lelkünknek ketté kell hasadnia ahhoz, hogy részvéttel érezzünk egy szerencsétlen iránt. Az egyik rész teljesen védett minden fertőzéstől, a fertőzés minden veszélyétől. A másik rész egészen az azonosulásig megfertőződik. Ez a feszült lelkiállapot szenvedés, együtt-szenvedés. Krisztus Passiója ez a jelenség Istenben. Amíg nincs az örökkévalóságnak a szerencsétlenség minden fertőzésétől megóvott pontja, nem érezhetünk részvéttel a szerencsétlenek iránt.” A filozófus ebben a gondolatsorban új kifejezést használ: szerencsétlenség. Mi repülőgép-katasztrófára, autóbalesetre és efféle dolgokra gondolunk. Ő azonban fölemelkedik és a szenvedést elválasztja a szerencsétlenségtől. Az előbbi idézetektől eltérően csodának véli a szerencsétlenekkel való azonosulást, mely valóban nehéz, de a „recept” kapcsán mégsem elképzelhetetlen. „Kiket szerencsétlenség sújt földre, vergődnek csak, mint a félig eltaposott bogár. Az ilyeneknek nincs többé szavuk arra, mi is történt velük. Azoknak az embereknek meg, kik velük összetalálkoznak - ha bármennyit szenvedtek is különben, de maguk sose voltak szerencsétlenek - sejtelmük sem lehet, mivel találkoztak szembe. Végül azok, kiket megcsonkított a szerencsétlenség, eleve képtelenek arra, hogy mások segítségére siessenek, s még inkább arra, hogy segítséget várjanak saját maguk számára. A szerencsétlenekkel való együttérzés ezért nyilvánvaló képtelenség. Ha mégis bekövetkezik, az sokkal meglepőbb csoda, mint a vízen való járás, a betegek gyógyítása vagy akár egy halott feltámasztása.” Lehetetlen? Nem az. Csoda? Miért ne? Nyilvánvaló, hogy Krisztus képes erre is. S ha ő képes, akkor bennünk Krisztussal, a részvét-szeretettel a szerencsétlenek segítségére siethetünk. Nem is tehetünk mást. De ki a szerencsétlen? A filozófus így folytatja pár oldallal arrébb a Szerencsétlenség és Istenszereteten: „A mártírok, kik énekelve mentek az arénába a vadállatok elé, nem voltak szerencsétlenek. A szerencsétlen Krisztus volt. Ő nem úgy halt meg, mint egy mártír. Ő úgy halt meg, mint egy bűnöző, a latrok közé keveredve, csak valamivel nevetségesebben náluknál. Mivel a szerencsétlenség nevetségés is.” Ez viszont már axióma, még akkor is, ha bizonyos dogmák ellentmondanak. Aki kifosztott, mégis Krisztussal dús lélekkel érkezik a megaláztatásba, az tudja miről beszélek. Persze lelkében azzal a Krisztussal, akit bűnözőként vertek a keresztre, kínoztak és megaláztak, s akin jókat nevettek. De még ott is, abban a leírhatatlan grünewald-i, bosch-i zűrzavarban is megjelent a részvét, a Szűzanya tiszta arcán, és Szent János evangélista gesztusaiban.

A magyar nyelv, mely oly sokszínű, szinte mindenre megtalálható a legodaillóbb kifejezés, a szeretetnél csődöt mond. Nem tudja elválasztani a szeretet hétköznapiságát a szeretet szakralitásától. A két fogalom ég és föld. Mégis egyetlen szavunk van rá. Szeretet. Makovecz Imre, aki az építészetben nem a mérnökség, sokkal inkább a művészet, a metafizika, az esszé felől érkezett, *Árnyékban a Megváltó* című könyvében valami véglegest mondott, valami megkerülhetetlent, nagyon nehezen cáfolhatót. „De mi is a szeretet? Általában, sajnos, ezt a szót mi egy kicsit szűkített értelemben használjuk. Nemcsak a praktikus életre gondolok, hanem a kereszténységre is. Szeretni: ezt a szót valamilyen érzelmi vonatkozásban használjuk. Szeretek dolgozni. Szeretem a krumplilevest. Szeretem az állatokat. Használjuk ezt a szót

minduntalan. Vajon miért? Mert igaza van a nyelvnek: az ember igenis szereti a krumplilevest és a többi, és hirdeti: szeresd felebarátodat mint tenmagadat. Vagyis szereti saját magát, ha szereti. Jaj annak, aki nem szereti saját magát! (...) Mert igenis mindenki szereti saját magát; persze, lehet, hogy beteg, esetleg valaki meggyűlöltette saját magát saját magával, vagy valaki szerencsétlenné tette őt, de akkor legyen haragja azzal szemben! Ki fogja megvédeni őt? Csak saját maga. Ahhoz pedig szükséges önmaga szeretete. Mert szeretni csak az képes, aki önmagát is szereti. Tehát fölül kell emelkedni teremtettségi állapotán. Ami azt jelenti, hogy látja önmagát. Ahogy Pilinszky-nél: Isten látja, hogy kimerevedek a földből. A kereszténység legnagyobb »találmánya« az, hogy az embert az Isten társává teszi. Mert megtörtént a megváltás. Most ezt vagy tudomásul vesszük, vagy ne is beszéljünk a szeretetről. *A szeretet nem érzélem.* (Kiemelés tőlem: K. Zs.) A szeretet kozmikus létforma, ahol nincs betegség. Ahol a részek nem szakadnak le az egésztől. Mert a szeretet fogja össze. A szeretetnek nincsen ideológiája. Csak gyakorlata van. Csak megélni lehet.” A főképp Rudolf Steineren iskolázott Makovecz mennyire ugyanazt mondja, mint Simone Weil! De mit is mondhatunk tanulságképpen? Hogy a Fromm-nál is említett nyugati kulturális hanyatlásban a szeretet is sztereotípiává, kicsit szégyellnivalóvá tompult. Lélekkel bírónak egy dolgunk lehet itt a földön. Rábírni az embert, hogy hívja meg Istent önmagához. Olyan műveket alkossunk, melyeken ott az Isten ujjnyoma. Hogy az ember visszatérhessen oda, ahová Krisztus eljutott. Hogy átérezze a megváltás minden kínját és gyönyörűségét. Eljutni a weil-i gondolatig: „Egyedül Isten szület-het eredendő bűn nélkül. Mert Isten számára a születés lemondás. Krisztus születése már áldozat. Karácsonynak ugyanolyan fájdalmas ünnepnek kellene lennie, mint amilyen Nagypéntek.”

Végezetül álljon itt egy történet János Evangéliumából. A farizeusok és az írástudók Jézus elé vitték a házasságtörő asszonyt. Mózes törvényei alapján meg akarták kövezni. Krisztus tanácsát kérték. Provokálván őt. Jézus csak rajzolgatott a porba, írt valamit. Majd lassan fel-egyenesedett és csak ennyit mondott: „Az vesse rá az első követ, aki büntelen közületek”. Az emberek szép sorban eloldalogtak, csak Jézus és a nő maradt ott. Semmit sem kért számon, nem vádolt, csak annyit mondott: „Én sem ítélek el. Menj, de többé ne vétkezzél.” Pedig ő maga, Jézus Krisztus volt az egyedüli ott, az emberek közt, aki büntelen volt. Mégse emelt követ az asszonyra. Ez a szeretet végső esszenciája.

A XXI. század embere vajon mit tenne? Fölismerné, hogy bűn nélkül való? Eldobná a követ és békében hazatérne? Az asszony se vétkezne többé? Iszonytató és rohamos erkölcsi-etikai romlásunk idején a válasz aligha lehet kétséges.

Evokáció a tudatalattiból

- a művészi metagenetika összefüggésrendszerének metafizikai bizonyítási kísérlete

*„A legcsodásabb az, hogy két meleg
tudhat egymásról; mai szóval,
milliárd közlés lehetséges
két test között,
anélkül, hogy találkoznának.”*

(Pilinszky János)

A mottóban használt versrészlet (Vázlat) két test kapcsolatáról beszél. De miért ne beszélhetnénk két szellem, két művészi szellem utánérzés, tanítvány-mester kapcsolat, plagizáció nélküli érintkezésének külső pontjairól?

Az esszé - kísérlet. Egybevetéseink, méricskéléseink, így aztán csak hasonlítani próbálnak az olyan diszciplínák, mint a zene-, irodalom-, orvos (genetika) tudományok szentenciáihoz, s olykor axiómára.

De van-e, létezhet-e, akár a kérdések szintjén, művészi metagenetika? A genetikán túli micso-da? Ma tesszük föl ezt a kérdést, amikor a modern genetika tudománya föltárta testünk, az emberi test egész géntérképét. Mégis, kell, hogy legyen valamiféle művészi kontinuitás, a trecento-tól a posztmodernig, ahogy a korok egymás vállára állnak, s közben vissza-vissza nyúlnak a kifejezőmódok stafétabotjaiért, hogy aztán saját tökéletesnek hitt univerzumukat régebbi és oldalági (kortárs) kozmoszokkal tágítsák a beláthatatlanságig. Mi ez, ha nem öröklés, öröklődés? Maga Czeizel Endre professzor is elismeri: vannak géniuszok, akik a semmiből jöttek és haladnak a semmi felé, mert utódaikban sem jön elő a művészi tehetség, a fölmenőiknél sem tapasztalhatunk ilyet, de az oldalági rokonoknál sem. Ez persze egyfajta istenbizonyíték is egyben, s talán mégiscsak a metagenetika látens, vagy még inkább virtuális jelenvalóságát „igazolja”. Vegyük példának, no nem „a piciny fűszálat”, de például a zenét. A koncertéletben járatlan, átlagos zenei műveltségű emberrel könnyedén Beethoven műveként adhatnám el Chopin b-moll Op. 35. zongoraszonátáját, főképp annak is a harmadik tételét (ez a részlet íródott nagyzenekarra és lett belőle a Gyászinduló), mert annyira vad, kavargó, fokozatosan táguló, hogy ilyet csak Beethoventől várna el az ember. Így aztán fordítva is megtörténhet: a chopini líraiságú, a szomorúságnak már-már lemondó fájdalma megjelenik Beethovennél a Mondschein-szonátában éppúgy, mint az Apassionátában. A nagy, fiatalkori Chopin-örvénylés, a g-moll Ballada is inkább Beethovenre emlékeztet, így aztán odaadhatnánk a b-moll szonátát író Chopinnak Beethoven d-moll Op. 31. No. 2. című zongoraművét, és leginkább a szonáta harmadik tételét. És akkor még nem beszéltünk Schubertről, akinek részleteiben a kompozíción túli művét (melyből motívumokat operettesítettek a Három a kis-lányban), az Esz-dúr zongoradarabot (Op. Post., D. 946/2.), mely a haldokló Chopin is lehet-ne.

Richard Wagner és Gustav Mahler. Hallgassunk csak bele Mahler V. Szimfóniájába! Egyszer csak megszólal valami túlvilági, transzcendens üzenet. Úgy válik ki a szimfónia testéből, mint a Karamazov testvérek-ből „A nagy inkvizítor”. Ez az Adagietto. És milyen kísértetiesen hasonlít Wagner Trisztán és Izolda című operájából Izolda halálára (belépő), főleg az utolsó

taktusok fölszálló, mennyeket kereső dallamsorára. Pedig szó sincs itt utánérzésről. Mahler nyilván hallotta Wagner művét, de az V. Szimfóniát érett, nagy mesterként írta. Fura módon a két zeneszerző születését és halálát egybevetve, Mahler lehetne a modernebb; mégis, a Trisztán és Izolda kapcsán jegyzik meg a zene-esztéták, hogy a műnek milyen már-már forradalmian merész a kromatikája: hangnemnélküliség (atonalitás), a dodekafóniája (a melódia-építés tizenkét hangú skálára) a modern zene előfutárává teszik Wagner e művét.

Hihetjük-e, hogy ezek a furcsa egybeesések metagenetikai összefüggések? Hogy néha úgy szólalunk meg, mintha a másik volnánk? Vagy egyek vagyunk?

De maradjunk az irodalomnál. Nem mintha könnyebb dolgunk volna, mint a zenével, de ráhangolódni az írott, mondott szövegre, még egy botfűlűnek is sikerülhet. Idézetünkben nem Ady Endre csap oda krisztusi korbácsával? „(...) De most ily nehéz. Most egy sugarat / Se tudok hazudni, se lopni. / Vergődő és fénytelen harcokon / El kell kopni. // Az Antikrisztus napjai ezek, / Csillog a világ szörnyű aranyzennye. / Röhögő senkik, balkörmű gazok / Szállnak mennybe. // S én lent vergődöm, és nem tudja más, / Hogy csöndem éjén milyen jajok égnek. / De légy türelmes. Jön még ideje / Szebb zenéknek (...)”. Nem. Nem Ady szól itt fékezhetetlen türelmetlenségével. A Chopinhez hasonló tüdőbajban (gümő-kór) korhadó Tóth Árpád jajszavainak korbácsa csattan a lélekkufárok meztelen hátán. A XX. század legártatlanabb, legszomorúbb magyar költője e pár sorban megörökölte Ady Endrét. Oldalági (kortárs) rokonát.

Más országbéli irodalmi rokonok. „Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?” Mikor ezeket a sorokat Thomas Mann papírra vetette, a nagy magyar író már halott volt. Mann olvasta Kosztolányit, de Mikszáth Kálmánt nem valószínű. Főképp a Beszterce ostromát. A könyv nyitánya kísértetiesen a német író fogalmi rendszerével indít, persze más konstellációban, melyben a dolgok oly távol vannak egymástól, mint a József és testvéri káprázatos történetfilozófiai tablója, és a magyar író által felrajzolt család között. De mégis. A rokonság tapintható. „Olyan ez a családi történet, mint egy mélységes tó. Aki belenéz, belemereng, ha nincs elég erős feje, megszedül...” És aki Thomas Mann múlt-kútjába belenéz, nem ugyanúgy szédül bele a feneketlen vak mélybe? A tó és a kút - tükör. Is. Bár kiszáradhat mindkettő. A tükör meg-megvakulhat. Magyar költő így ír hasonlót, rokonit. „A lelkem oly kihalt, üres, / mint éjjel a tükör. // Holtan világít egymaga / a bűvös fényű kör. // Ő látta hajdan a napot, / a májusi eget. // De most belé az árvaság, / a semmi integet. // Elmegy, ki látja itt magát, / a táj is elenyész. // Övé a csönd, az éjszaka / s meghal, ki belenéz.” A bús férfi panaszainak költője, Kosztolányi soraiban belehal aki „belenéz”.

A XX. századi magyar költészet le- és felmenői illetőleg oldalági rokonait érdemes szemügyre venni. Négy olyan költőt, akiket szorongatott, fojtogatott a halál. Valódi betegek ők. Valódi szenvedők, a vég sokkal inkább pusztulás, mint étellel „együttjáró”, s még sok hívőnek is szorongást jelentő halál.

Betegségtudat, halálközeliség, kórházélmény.

Négy költő. Nyugat első és harmadik nemzedéke. A harmadik erdélyi, de, noha nem közölt műveket a Nyugat-ban, a nemzedékek második vonulatához sorolhatjuk, József Attila kortársaként. A negyedik kortársam, 1954-ben született és 1990-ben már meg is pihent a Farkasréti temető egyik dombján. Nyilvánvaló, hogy mindegyikük verselési módja más. De abban közösek, hogy félnek. Ezt rejtik öniróniával. Önmaguk ostorozásával. És feltűnő még az Istennek, mint fölöttük állónak a keresése, elismerése, szidása, az elmúlással illetve az örök élet lehetőségével való könnyörtelen szembenézés. Az abszolút hívő, ott, a kórházi ágyon Krisztus kétezer éves imáját mondja föl, s vagy fölerősíti blaszfémiájával, vagy kioltja az ima kikezdhetséges sorait. A másik költő Istent keres, érzi, hogy látja kínjait, remél. Pedig ő a kevésbé hívő.

„Parányi pirula.
Itt a lámpaoltás.
Miatyánk ki vagy a mennyekben!
Megint egy sikoltás.

Aludni, aludni,
csend, nyugalom, béke.
Szenteltessék meg a Te neved!
Lesz-e ennek vége?

Magas bácsi sóhajt,
aki meghal, jól jár.
Jöjjön el a Te országod!
Hat az altató már.

Csillagok villognak.
Hunyorogva int egy.
Legyen meg a Te akaratod!
Nekem minden mindegy.”

(Dsida Jenő: Utolsó miatyánk)

„S mégis, a csönd-paplanú télben,
Nagy nyugalom évadját élem -
Érzem, az Isten gondol vélem.

Mint a bokrok setét bogyókkal,
A hó alatt zamatozókkal,
Megrakva szívem hűvös jókkal.

Hogy mire jókkal, majd megválnak,
Mire a hó gyapja lemállik,
Új tavaszig, vagy a halálig.

Fekszem megadva, békén, resten,
S néz rám, át a végtelen esten,
Tünődve sorsomon az Isten.”

(Tóth Árpád: Új tavaszig vagy halálig - részlet)

A krisztus-korba lépő költő legnagyobb szabású versében megszólítja Istent, vádolva, fohász-
kodva, éreztetvén, hogy magára hagyottan immár semmit sem ér.

„ó istenem csak ennyit érek
kezeim immár hullafehérek
ablakra tapad a hajnali pára
eleget féltem eltűnök nemsokára

a levegőt köztetek nem sokáig rontom
bőrömön átvilágít a csontom
habzó fellegek leve csorog
kétharmad gyomrom nélkülem korog

félbehagyott mondat annyit sem érek
lángol a bendőm mintha méreg
égne húsom alatt valahol legbelül
hol étkek helyett alvadt vér feszül

- - -

semmi nem igazolja vereségünket
nyakamon az ér már alig lüktet
isten természet történelem
kibabráltatok jócskán velem (...)"

(Sziveri János: Babel - részletek)

A Nyugat harmadik nemzedékének egyik legnagyobbja híres, kavargó, nagy versében említi Istent, szelíden szidja, nem kér számon semmit, de keserű, mint Sziveri.

„Halott nevek. Sokan még húsz évig sem éltek.
Mít vétettek vajon, s kinek?
Kaptak-e örömet az élettől szegények?
Halálukat ki érti meg?
Egy rosszkedvű öreg motoszkált olykor itten;
kimérten dolgozott, sírgödröt ásva Isten
mostoha gyermekeinek.”

(Kálnoky László: Szanatóriumi elégia - részlet)

Sziveri nyersebb, valóbb, istent is kisbetűvel írja, míg Kálnoky olyan kérdéseket feszeget, amit mindannyian. A miértek tömkelegét. Sziveri csupán harminchat évet élt. Kálnoky 73-at. Lehet, Sziveri többet élt mint Kálnoky. Oxigénpalackra kötve egy életen át; inkább csak derengés, de nem élet. Művekbe transzformált vegetáló áhítat.

Istennel való viszonyuk a bajban tehát kirajzolódott. De van egy másik, csöppet sem elhanyagolható részlet, ez pedig a tér. A beteg, gyógyíthatatlan ember mozgástere. A távlatoké. A vágyott és valóságos horizontok. A korban hozzánk legközelebb álló költő hiába néz, hiába lát, a szenvedés megbénítja a tájat, a látványt. Mozgástere a legszűkösebb. A másik költőnél a távolság a kozmikumba tör, de csak az egyhelyben maradás és a halálos várakozás kínos percei ketyegnek.

„megcsapott a halál szele
együtt hálók kelek vele
akár a lepedő rám tapadt -
párna gyötri a hátamat
a nyárfák tűhegyes csúcsa fázik
a megriadt égbe mártózva ázik
nem látni mást a harmadik emeletről
megfeledkezem halkán a leheletről.”

(Sziveri János: Babel - részlet)

„Az éjjel, hogy szívem zakatolt szakadatlan,
s dobolt, aludni nem hagyott,
és ablakom mögött ragyogtak dús csapatban
a tiszta téli csillagok,
forró párnáimon forogtam jobbra-balra,
s ekkor történt velem, hogy ráeszméltem arra,
mily borzasztó, hogy itt vagyok.

- - -

Milyen lehangolók a fáradt ébredések!
A hó esik, vagy épp elállt.
Lassan felöltöm a szokásos öltözéket:
mackóruhát, nyakamba sált.
Ha hőmérsékletem nem száll magasra, holnap
felöltözöm, három pokrócba csomagolnak,
és úgy gyakorlom a halált.”

(Kálnoky László: Szanatóriumi elégia - részletek)

Dsidánál két mondat erejéig vibrál az univerzum: „Csillagok villognak. / Hunyorogva int egy”. Itt a reménynek már nyoma sincsen. Kevesebbet élt mint József Attila!

Végül a Nyugat első-nemzedéke, a legszomorúbb magyar költő úgy vertikálisan mint horizontálisan, irdatlanra tágítja a reménytelenséget.

1925. október

- - -

„Hát újra itt. Őszi hegyek közt,
Újra rosszkedvűn, betegen,
Köhécselni a többiek közt,
Míg szél üvölt a szirteken.
Aki szeretnek messze vannak,
Akit szeretek messze van,
- És jaj, tán minden veszve van -
Mondogatom tompán magamnak,
Míg hallgatom, a rengetegnek
Fenyőbordái hogy recsegnek,
Mert ölelgeti óriás
Karjaival az Elmúlás.”

- - -

(Tóth Árpád: A Palace-ban... - részlet)

Itt a szimbolista Tóth Árpád szólal meg elégikus hangon, s hogy mennyire rokona Kálnokynak, ebben a nagy búcsúversben ilyen sorokat ír: „A nagy terem zajos lokálnak / Fonák és fájó párja lesz: / Az esti lázak bárja ez!” Míg Kálnoky a Szanatóriumi elégijában nem tagadhatja egyenes, metafizikai (metagenetikai) származását: „A csend, mint fekete bálvány, néz a sarokból, / de reggel köhögés kél háromszáz torokból. / *A lassú lázak háza ez.*” (Kiemelés tőlem: K. Zs.)

Hideglelős részletek. Hatalmas szenvedések. Dsida megfázott tüdeje legyőzte a legyöngült szervezetet. Kálnoky és Tóth Árpád a tüdőbaj (tuberculosis) bárányai az áldozatnak. Sziveri Jánost fölfalta a gyomorrák (carcinoma). Iszonytató élményeik „egy húron pendülnek”. De kimondhatjuk: e rokonok mind a négyen Isten és ember közötti közvetítők voltak. Médiumok.

A XX. századi magyar költészet „szentháromsága”.

Isten őrizzen a blaszfémiától. De maga Pilinszky János vetette föl, hogy vannak irodalmunkban atya- és fiúistenek. Például Arany, mint atya, Petőfi, fiú. Az esszéista viszont hiányolja a szentlelkeket. Ki lehet más a XIX. században, mint Vörösmarty Mihály? És ki alkotja a XX. század „szentháromságát”? Ady, mint atya? József Attila - fiú? És ki lehetne más, mint a gondolat elindítója, Pilinszky a szentlélek? Az a Pilinszky János, aki József Attiláról (zanzásítva)

így írt a hatvanas évek elején: tehetségében mozarti volt, sorsában pedig krisztusi. Írta ezt a fiúról. Az atyáról, Ady Endréről nem volt esszenciális véleménye. Talán a szentlélek nem szól az atyáról. Felsőbbrendűségét, pózait nem szerette. De nagyságát, költészetének óriási, szinte véget nem érő hatását persze elismerte. A szentháromság az egyistenbe inkarnálódik. Itt azonban, a költészet eme szentháromságában mindhárman külön-istenek. Valahogy mégis az lehet az érzésünk, hogy mindhárman hasonlóképpen olvadnak össze a szegénységgel, a szegényekkel. Az atya és a fiú a proletár szót hangsúlyozza, míg a szentlélek pusztán szegényeket említ.

„Éhe kenyérnek, éhe a Szónak,
éhe a Szépnek hajt titeket.
Nagyobb igaza sohse volt népnek,
Hitványabb Nérók még sehol se éltek.
Vagytok: a Ma, vagytok: a Holnap.
Én, beteg ember, csupáncsak várok,
Vitézlő harcos nem lehetek.
De szíveteket megérdemeltem,
Veletek száguld, vív, ujjong a lelkem:
Véreim magyar proletárok.”

(Ady Endre: Csák Máté földjén - részlet)

„Vagy csak motor zúg? S gép szövi
az aláomló puha kelmét?
S a kínzott talajt befödi,
mint orsózaj a fáradt elmét?...
Ősz anyó, - kerek tükröt vágott.
Mit láttok benne, proletárok?”

(József Attila: Eső - részlet)

„Te győzz le engem éjszaka!
Sötéten úszó és laza
hullámaidba lépek.
Tűnődve benned görgetik
fakó szívüknek terheit
a hallgatag szegények.”

(Pilinszky János: Te győzz le - részlet)

Megfáradt atyát láthatunk, aki ujjong, de visszahúzódik. Drukkol. A fiú, mint a vihar előtti csend. Vagy ömlő gáz, ahogy szikrára vár. A szentlélek pedig kettejük közt nivellál. Mindhárman az igaz Istent követik. Az Evangéliumok Krisztusát. A szegények mellé állnak. Mert ismerik a tú fokát és az azon átbújó tevét.

A fiúnál az örök nyugtalanságban, forradalmian buzog az atya emlékezete. A szentlélek kötetbe föl nem vett verse a fiúról az alázat magasába emelkedik.

„Teste a földé. Földművésé lelke,
ezért koppan a kapa néhanap.
Sírja három millió koldus lelke,
hol házat épít, vet majd és arat.
Verse törvény és édes ritmusában
kő hull s a kastély ablaka zörög, -

eke hasít barázdát új húsában,
mert virágzás, mert élet és örök.”

(József Attila: Ady emlékezete - részlet)

„Te: bakája a mindenségnek.
Én: kadettja valami másnak-
Odaadnám tisztí kesztyűmet
cserébe a bakaruhának.”

(Pilinszky János: Újra József Attila - részlet)

A három költő édesanyjukhoz fűződő viszonyukat háromféleképpen éneklik meg, de közel azonosan. Az atya dübörög, önváddal sújtva. A fiú szidja a halott anyát, de meg is kéri, hogy ráripakodjon. A szentlélek újra az alázatban talál édesanyjára.

„Csak azért volt ő olyan szép,
Hogy ő engem megteremjen,
Hogy ő engem megfoganjon
S aztán jöjjön a pokol.

Bizarr kontyán ült az átok.
Ez az asszony csak azért jött,
Hogy szülje a legbizarrabb,
A legszomorúbb fiút.

Ő szülje az átok sarját
Erre a bús magyar földre,
Az új hangú tehetetlent,
Pacsirta-álcás sirályt.

Fénye sincs ma a szemének,
Feketéje a hajának,
Töpörödött, béna asszony
Az én édes jó anyám.

Én kergettem a vénségbe:
Nem jár tőle olyan távol
Senki, mint torz-életével
Az ő szomorú fia.”

(Ady Endre: Az anyám és én - részlet)

„Nagyobb szélhámos vagy, mint bármelyik nő,
ki csal és hiteget!
Suttyomban elhagytad szerelmeidből
jajongva szült, eleven hitedet.
Cigány vagy! Amit adtál hízelegve,
mind visszaloptad az utolsó órán!
A gyerekek kél káromkodni kedve -
nem hallod, mama? Szólj rám!”

(József Attila: Kései sirató - részlet)

„Hová rejtsem kezeimet?
Anya, a te kezedet örököltem,
de királyságom, tudom, nem kívánod.

Lemondok hát,
leköszönök a trónról,
odahagyom a kéretlen hatalmat.

Itt a kezed. Ki vagyok fosztva.
Újra semmim sincs édesanyám.”

(Pilinszky János: Kezed, kezem - részlet)

A fiúnál az anya-viszony elvezet Istenig.

„Édesanyám, egyetlen, drága,
te szüzesség kinyílt virága,
önnön fájdalmad boldogsága.

Istent alkotok (szívem szenved),
hogy élhess, hogy teremtsen mennyet,
hogy jó legyek és utánad menjek!”

(József Attila: Édesanyám, egyetlen, drága...)

A három költő közül egyedül József Attila „alkot” Istent. De ez a maga alkotta Isten az úgynevezett istenes verseivel aztán már evidenciával bír. Nézzük hát, hogy ennek a pseudo-szenháromságnak milyen is a viszonya a valódi Istenhez? Miben rokonok ők hárman? Túl azon, hogy a szentháromság - egy? Mindhárman a meggyilkolt, de Megváltó Krisztust emelik mindenek fölé. Az atya négyesorsója a megtérés és azonosulás a halálos döféssel. A fiú a mindent legyőző Krisztust Istenné teszi, egybeolvasztja az Atyával. A szentlélek verse a megváltás abszolútumát hirdeti.

„Bajvívás volt itt: az ifjú Minden
Keresztüldöfte Titok-dárdával
Az én szívemben a Halál szívét,
Ám él a szívem és él az Isten.”

(Ady Endre: Bajvívás volt itt)

„Önnön erőnk csak délibáb,
És bizony esnének estben.
De harcba küldte Egy Fiát
Értünk maga az Isten.
Kérded-é, ki az?
Jézus, az igaz.
Sok had, Egy a fő,
Nincs Isten más csak Ő,
Krisztus a Győzedelmes.”

(József Attila: Erős vár a mi Istenünk - részlet)

„És fölzúgnak a hamuszín egek,
hajnal fele a ravensbrücki fák.
És megérik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.

Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszűnhetett dobogni szive -
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.”

(Pilinszky János: Harmadnapon)

A legalázatosabb a katolikus költő. Kötetben meg nem jelent kétsorosa, a Summa Pilinszky büntelenségében a bünkeresés. „Ki üdvözülten porladok a földben, / Isten előtt kevésnek bizonyultam.”

Végül az atya és a szentlélek, Ady és Pilinszky egy-egy versének rémisztő hasonlósága. Meta-genetikai „bizonyíték”. Ha hiszünk a „gén-vándorlásban”. A két verset igyekszünk egybe-játszani.

„Újra és újra őket látom,
a hold süt és egy rúd mered,
s a rúd elé emberek fogva
húznak egy roppant szekeret.”

„Az Úr Illésként elviszi mind,
Kiket nagyon sújt és szeret:
Tüzes, gyors szíveket ad nekik,
Ezek a tüzes szekerek.”

„Vonják a növény éjszakával
növekvő óriás kocsit,
a testükön a por, az éhség
és reszketésük osztozik.”

„Az Illés-nép Ég felé rohan
S megáll ott, hol a tél örök,
A Himaláják jégcsúcsain
Porzik szekerük és zörög.”

„Viszik az utat és a tájat,
a fázó krumpliföldeket,
de mindennek csak súlyát érzik,
a tájából a terheket.”

„Ég s Föld között, bús-hazátlanul
Hajtja őket a Sors szele.
Gonosz, hűvös szépségek felé
Száguld az Illés szekere.”

„De törzsük már a némaságé.
Magasba mártják arcukat,
feszülten mintha szimatolnák
a messze égi vályukat.”

A két versvég is hasonlít, bár a szentlélek nem viszi mennyekbe a lelkeket. Az atya sorai Istenhez röpitik „Kiket nagyon sújt és szeret”.

„Szívük izzik, agyuk jégcsapos,
A Föld reájuk fölkacag
S jég-útjukat szánva szórja be
Hideg gyémántporral a Nap.”

„Mert fogadásukra már készen,
akár egy megnyíló karám,
kapuit vadul széttaszítva
sarkig kitárult a halál.”

Ady Endre: Az Úr Illésként elviszi mind című versét teljes egészében beépítettük Pilinszky János: Harbach 1944 című költeményének részleteibe. Az atya versszakai: 2-4-6-8. A szentléleké: 1-3-5-7-9. Költészettanilag van némi differencia. Míg Pilinszky szabályosan versel, s úgy használja az ötödféles jambusokat, hogy azok nő-rímekkel végződő sorokban lüktessenek, így értelemszerűen a férfi-rímekkel végződő soroknál négyes jambusokat használ. Ugyanígy teszi Ady is, de nála, a költészettechnika „diszkrét bája”-ként minden sora férfirímmel végződik.

Ebben az esszében kísérlet történt. Hogy több bennünk az azonosság, mint a különbség. Hogy a művészet egy és oszthatatlan. Metafizika? Metagenetika? Transzcendencia? Mindegy is. A döntés azé, ahonnan a művészet eredeztethető. Istené.

A hóhérság eszkálációja

Gérecz Attila: Ítélet

Mire asszociálunk? Az apokalipszis négy lovasára? A „ne ítélj, hogy ne ítéltessél” krisztusi axiómájára? Aradi vértanúk tucatja. Ítélet e nép fölött. Mohácsi vész. Világosnál, ahogy Rüdiger lépked és nem érti: miért sírnak ezek a magyarok! Görgey meg odasúgja: mert elveszett a legnagyobb kincs, a szabadság. Ítélet Trianon is. Aztán az újabb háborús pusztulás... És máris elértünk Géreczhez. Korához. A fordulat éve rémképeihez. A modern halál. Mint Babits automobilja. Ahogy elviszi. Azt a méla szemű fiataalt. „Jó fiú, szép fiú, mégis meghal.” Mint Gérecz. Ez az öttusa-válogatott kerettag. Alig múlt huszonhat. Örület! Kínzó fájdalom a gátortájékon. Ott a két tudó közt. Lebírhatatlan reszketés. Fejcsóválás, akik nem érzik. Akik nem értik. Akiknek minden mindegy. Zsibbad a levegő. Gyújtó-béli töredékek. Torzókban is teljes versek. Ítélet melyet nem hozhat Isten. Ítélet, melyben köpik a szitokszót. A cinizmus csattogó lobogói. Mai magyarok irgalmatlan feledékenysége. Csukott szemek. Fülekből zsír. Vagy tinnitus (fülzúgás). Csakhogy meg ne halljuk. Látni, szembesülni még úgy se. Ha meghalt, hát meghalt. Minek hepciáskodott. Mi, mindannyian, ártatlanok vagyunk. Mi magunk vagyunk az Isten báránya. Majd mi elveszük a világ bűneit. Az ember belesápad. Kérdése, a miért, fölösleges. Úgysem kap választ. Legföljebb majd odaát. Ahol tiszta, fehér vászonba burkol az üdvösség. Majd ott. De addig? Tűrhetetlen izgalom. Magától idéz. Hogy újra megértse. Próbálja. Fékezni ezt a tébolyt. Hogy meghalt egy gyerek. Hozzá képest igenis egy gyerek. „Fogoly volt mint Radnóti. Mártír lett, mint Radnóti. A különbség csupán az, hogy nem tarkólvés végzett vele, hanem sorozat. Az iszonyat horrorisztikus hierarchiái. A zsidóságot nem valló katolikus Radnótit származásáért ítélik lassú kínhalálra. Géreczet meg azért, mert apja vitézi ranggal bírt, logikus (?), hogy a fiával is le kell számolni. Miféle ország ez, ahol költőknek kell halniuk? Ugye, a kérdés költői? Hát persze, nincs semmilyen magyarázat. Talán az isteni predesztináció, hogy lám, így lesztek példái az utókornak.” De lettek-e? Radnótinál fölerősödnek a Glatteres hangok. Zsidó volt az, nem magyar! Gérecz meg? Ki ismeri? Ki gyújt gyertyát? Még élő barátain kívül, ki emeli karját az égig? Ítélet. Vers. Minden zsigerével az érzi csak, aki ott állt. Mint Krisztus Pilátus előtt. De ezek még csak a kezeiket sem mosták! Fiatalok, gyermekek fölött ítélni. Elevenek és holtak fölött.

„Az ítélethozás. A bíró
belép s az esküdtszék feláll.”

Mint amerikai filmen. Narkós kiscsávó, ahogy pórázon bevezetik. Mert tett valamit. Erőszkolt. Gyilkolt. Bézből ütővel fejbeverte saját apját. De mit tett Gérecz? És a hasonlók? De ez mégsem egy amerikai film. Már a fölütése. Borzongós. Fekete-fehér. Szürkébe hajló. Nyirkos. A képzelet azonban határtalan.

„Süt a nap. Valahol a Lidó
fövenyén mosolyt forr a nyár.”

Megint Babits. A nagy vers. Esti kérdés. Gérecz Attila is valahol ott járt. „... a vízi városban, a Riván, / hol lángot apróz matt opáltükör...” no meg ott jár a halál is, a temetősziget fölszáll, lebeg, majdnem kiejti földjéből az akkor még ott nyugvó Szent Gellért püspökünket, Gyagilev meg Nyizsinszkijról álmodik, és Pavlováról, de rögtön zuhan az est, a tárgyalóterem visszaszürkül, Gérecz fölébred, de ébren is álmodik tovább.

„Itt megreped a csönd, a nyíló
szemeken átszáll a Halál.”

Nagy H-val, kicsit szimbolikusan, kiemelve a megszokhatatlant, olyan képet fest, mint Molnár-C. Pál a Holtak szigete című képén a lebegő, testetlen, fehér csuklyás árnyalak. Meg ebben a „megrepedt csöndben” „szemeken átszálló halálban” van valami Bartókból is. Ahogy a gyűlölt Gotterhalte eltorzul a színtiszta magyar zenébe olvadva a fiatal zeneszerző Kossuth-szimfóniájában.

De idézzünk tovább az *E-mailen szóla a Zarathustra* című sajátkönyvből. „Jaj, boldogabb idők! Boldogabb helyek. Zugai a világnak, ahol a költő is elérheti a nyugdíjkorhatárt! Mert nem hihetjük, hogy Petőfi, Radnóti, Gérecz minden álma az volt, hogy mártírok lehessenek! Ne higgyük. Írni akartak. Műveikkel tovább élni. És nem a sorsukkal. Vagy azzal is. Ágyban, párnák közt... ettől félt Petőfi. Huszonéves gyermek. Nem kell komolyan venni. Mit tudta ő! És mégis, így szép. Azt mondjuk, így csodálatos. Mindig fiatal marad. Példaképek. Mindegy is, mit írtak.” Elképesztő, hogy ezt mondjuk. Hogy mi, mai magyarok is. Hogy lám, félünk, rettegünk, mert megnyílt egy barguzini sír. Miért? Megkapó versében Szentmihályi Szabó Péter próbál válaszolni még a hetvenes évekből. „Nyomorult kis ország a limesen, / nagy szavakkal és kicsiny tettekkel, / beutalhatnák a Népek Bolondokházába, / vagy állandó karanténbe, ugaraival, / köpésnyi hegyeivel, rossz útjaival, / piszkos utcáival és mellékhelyiségeivel, / klausztrófóbiájával, / érthetetlen nyelvével, kétségbeesett / európaiságával, s kiseded ravaszágaival, / amelyeken mindenki átlát - // de valami lehet benne, ami hatalmas, / lebíráhatatlan és emészthetetlen, / hiszen bármikor meghalunk, ha kell, s lehet, / gyönyörű rögeszméiért.” Ez a Pro patria invokációja. Talán innen fúj a szél. Mert a dolgok csöppet sem változtak. És Gérecz, Petőfi korában sem volt másképp. De Szentmihályi „levelet” írt Petőfinek: „egyszer gondoltál volna már magadra, / nem múzeumnak szánt élted minden darabja, / ne énekeltél, ittál volna bort, / a van a fő, nem a lesz és a volt, / ... / mért nem torpantál pillanatra is, / hisz annyi út van, s mind másra visz, / néhány liter vér miféle bér / egy halhatatlanított muszka szuronyért, // ... / Hahó, roham! Hazudj tovább, kölyök. / Még hangosabban! Már nem szédülök. / Hazudj tovább kölyök. Hideg van itt. / Hadd felejtünk el még valamit.” Gérecz Attilához is szólhatott volna. Mert ő is. Szeretjük, mint a Kései siratóban József Attila a Mamát. De miért az illyési szlogen, hogy a magyar költőnek még a vízügyi gondokat is magára kell vállalnia? Miért nem teheti meg a magyar költő, hogy hátradőljön, mint Goethe, akitől megkérdezték, miért nem támogatja népét Napóleonnal szemben, mire ő csak annyit válaszolt - nem cinikusan, nem ironikusan, de a világ legtermészetesebb módján -, hogy nem ér rá. Épp a Fauston dolgozik. Marad Gérecz Attila ítélet című versének második szakasza. Annak is az első sora.

„Négyszer suhint kaszája éle.”

A szemeken átszálló halál négyszer suhint. Szinte közhelyes. Hát persze! A halál már csak ilyen. Megvillan kaszája. Éle. Élünk és meghalunk. Ez ilyen egyszerű. Annyi - mondhatnánk pestiesen. De annyi-e? Még a hívő is beleborzong. Mikor jön ez a bizonyos. Hogy suhintson. Aki nem fél, aki meg se rezzen, az hazudik. Önmagának. Ha nem, akkor bolond. Depressziós. Alig várja, hogy jöjjön. Vigye már el a francba! Innen. Ahol már annyira elég volt! Ahol annyi a vér, a könny és a hasonló posztmodern-kerülte számárság. Gérecz is megijedt. Hiába a kőkemény férfiaság. Férfi-e, aki tollért nyúl? Aki „farciskál lomhán egy dalon”? Ugyan. Igazi férfi, biztosan nem. Ahogy nő se, ha verset ír. Mutáns manifesztációk. De ártatlanok. Nem mindenki. De, hogy ártalmatlanok, az bizonyos. Persze Gérecz férfi. Álmodik is ilyen szerepről. „Margit. Keze pihen a karfán. / Finom ékszer. Kölykeiért / valaha nőtény volt és karmán / ily ékszerként hordta a vért! / Szerelmem. És hogyha akarnám, / nőmül jönne. Dehát miért? // Hálás volna. Szeret. Feleségem... / Biztos lenne gyermekünk. / Kisfiam, szállongó mesében / csöppnyi lelked vajon merre csüng? / Repülj fiam! s tanul sírni szépen. / Könnyed nélkül hogy emelkedünk? // Tanulj kicsim, tanulj sírni. Átkos / e tájék - öklünk ütne le. / Kőrmöm néztem. De hát virághoz / hasonló gyöngé kis keze...? / Légy jó fiam. Aludj. S

imádkozz, / hogy egyszer ölhes is vele.” Jézus! A katolikus író megtorpan. Ez volna Gérecz Attila kereszténysége? Valamiféle vendetta? Ezt hozta ki belőle ez a roppant kínzó kor? El lehet jutni idáig? Ne ítéld, hogy ne ítéltess. Újra ezek a szavak. Nyugodjunk hát. Gérecz igazi kereszténysége így hullámoz: „Túl a szitok zaján felcsendül az ének. / Zúg, dagad, hömpölyög, felujjong a lélek. / Megrendül a börtön, recsegnek a záradak, / Rab torkok harsogják szerte a világnak: / Dicsőség Istennek, békesség a népnek. / - Hallod, Názáreti? / Hozzád száll az ének.” Adyig emelkedik. Ez az igazi Gérecz. Az előbbit felejtjük el. Ha már nem bírja az ember a szenvedést, akkor mond olyat is, hogy maga is megbánja. Később. Akkor, ott, abban a pillanatban másról álmodik. Isten, a legnagyobb jó - megbocsát. Már akkor, a kimondás pillanatában. És hogy mennyire tudja ezt a költő! A December 7-én este című versében a soha meg nem születő gyermek öklét hiába szorítja bosszúra, Istenre bízva ugyanis a dolgot. „Kisfiam. Rózsás kicsi körmöd. / Az Úrral majd csak letudod. / A létet kell csak örökölnök. / Az embernek gyepelő jutott. / Csupán a két szára: a köldök- / zsinór és bitón a hurok.” És ez a kép megjelenik majd az ítéletben is. De addig?

„A terem csöndes és komor.
S ők állják, mintha egy sem élne.”

És tényleg. Él-e valamelyikünk is? Aki költő? Vagy aki halálraítélt? Nem. Csak átdereng a világon. Hogy hol ébred, ha ébred egyáltalán, majd megírja. Leküldi anizkszait. „S ők állják, mintha egy sem élne.”

„Hűen, mint négy ezüst szobor.”

Itt meg Nemes Nagy Ágnesre asszociálunk. Sírkövén betűk. Vers. „Szobrokat vittem a hajón, / és így süllyedtem el.” Az utolsó sorok. A nagy vers két utolsó sora. Gérecz ezüst-szobrai is hajópadlón ingadoznak. Csakhogy az Ítélet című vers „szobrai” sem metafizikai, sem transzcendens irányt nem mutatnak. Akkor, ott, legalábbis nem. Ma már misztifikálhatunk. Ma már fölemelhetjük őket az égig. Főleg, ha ezt olvassuk a továbbiakban:

„S a négy vágás finom sebére
kivérzik négy gúnyos mosoly.”

Minden egyes versnek, igazi költeménynek többféle olvasata lehetséges. A horrorisztikusabb az, hogy a négy sebre mint csókolni készülő száj, repedezett véres ajak, gúnyosan rátapad. Avagy önmaguk gúnyos mosolya, melyet már a halál irányít. Erről győz meg bennünket a következő, a harmadik versszak első két sora.

„S e gúnyos görbélén a szájnak
arcunk fölér és visszanez.”

Itt, a narrátor, mint a legtöbb festő - hisz ott van -, „kiszól” a képből, kilép eddigi szerepéből, de aztán máris visszalép:

„S egy pillanatig mind így állnak;
mert csúcspontja volt az a rész
a végtelen hiperboláknak,
amelyek íve visszavész.”

Az egyes szám harmadik személyben történő közlést nyugodtan nevezhetjük ridegen kozmikusnak. De még ez a hasonlat is sántít; mert távcsövünkön át megpillantva az Androméda-galaxist nem rémülünk. Csak főt hajtunk és elgondolkodunk mint Kosztolányi a Hajnali részegségben. De itt, a tárgyalóteremben, hol három társunkat is halálra ítélik, egyet életfogytra, magunkat pedig „csupán” 15 évre, hát akkor ez a költői kozmosz sokkal inkább a nyirkos rémület vaksötétje, amolyan Hawking-féle fekete-lyuk, melyben bármikor eltűnhetünk, de nemcsak mi, jelentéktelen földi senkik, hanem maga az óriási Androméda-galaxis is. Igen.

Ebben a szürke némaságban, mint odavonszolt állatok, mikor a dobhártyán lüktet a pulzus, az az ottani, jelentéktelen, de mégis jelenvalóság hiperbolikusan fölnagyul. Persze magyarázhatjuk. Mit is tud az, aki nem volt még ilyen helyzetben. Aki kalandregények lapjain olvasott ilyesmit. Meg látta a tévében, ahogy a Rambók kitörnek és a jó elnyeri - na nem a nietzschei szentenciát, vagyis a méltó büntetését -, hanem a jutalmukat...

És ezzel lezárul az első három versszak, három apró pont jelzi, hogy a vers íve megtörik, zárójeles versszak következik, mint József Attila Ódájának a verstest és a (Mellékdal) közti talán legmisztikusabb hatsorosa. De míg József Attilánál a szakasz felszáll és transzcendens irányokba szóródik szét, addig Gérecz prózát ír, egy ember kínhalálát, szintén hatsorosában. Utolsó sorában még szegény Paganini is megidéződik, igaz, csak nagyon távoli asszociációban.

„Hátrakötik kezeit.
A hóhér a zsámolyt kirúgja.
A csigát ketten kezelik.
Az arc eltorzul és kinyújtva
úgy ráng a test még percekgig
mint hegedűk sátáni húrja.”

Nem is Paganini. Inkább a Doktor Faustus Adrian Leverkühnje. Ahol a zenész eladja lelkét az ördögnek. „A csigát ketten kezelik”. Hűvös közlés. Mintha két gyári melós a darukötözői tanfolyamon vizsgázna. A test, az emberi test meg valami arrébb rakandó öntvény volna. Megcáfolva minden keresztény dogmát, a lélek itt már az élő testet elhagyta. Vagy belé se költözött. Hányinger. Az ember sárkányfog-vetemény. Igen. Pedig a Megváltás létrejött. És mégis. A puffanás meg itt ül a fülben. Vastag vörös-sárga színű zsír süketit. Amikor a tévében mesélte az egyik halálraítélt, akit aztán „mérsékeltek”. Markában töredezett tükör. Rácson kinyújtva amolyan visszapillantó. A lényegét nem láthatta. Mert az kint történt, a ködös, hajnali udvaron. Csak az a puffanás. A fizikailag képtelen hang. Mesélte. A bitó gerendáját lyukba helyezték. Hogy isten mentsen ki ne billenjen, hát kiékeltek. Dolguk végeztével aztán kiütötték az ékeket, s az oszlop eldőlt. De ekkorát nem szólalhatott le sem vágták a kötélről. Együtt zuhantak. Mert annak már úgyis mindegy. És mi meg csodálkozunk. Mikor az élőkkel sem foglalkoztak, nemhogy akasztott halott-tal! Egetverő szemétség. Itt már csak Istené lehet a bocsánat!

Az utolsó versszak patetizmusa érthető. Hiába jut eszünkbe Pilinszky. Aki csöndesen megjegyezte, hogy az Új földesúr és a Bűn és bűnhődés körülbelül egyidőben íródott. De nekünk, majd íróknak úgy látszik, ez marad. Mert a nép tehetetlen. Filozófusunk - egy se. Marad a költő, aki naivul hiszi, hogy sorai fölkiabálnak az égig.

„Gyula teste már nem soká élt.
(Mészbe a csontváz is elmálik)
De mikor a hóhér hozzáért,
hangja kizúdult az utcáig,
süvöltve tovább: »A hazáért,
és a népért mindhalálig!...«”

Harminc sor, talán mindhiába. 2001-ben az inferno dagad-dagad, alig fér el ezen a 93 ezer négyzetkilométeren. Mégse volt hiába. Gérecz Attila mártírsága. Így reméljük. Így szeretnénk látni. Érezni. Közelségét és roppant távolságát az időben. És hogy ne legyen, ne lehessen soha többé ilyen ítélet. Mert a költő amúgy is beleőrül. A nemzet meg hagyja élni! Vegye le hátáról a fölös terheket. Gérecz Attila! Nagy Lászlót parafrázálva kérlek: „te add nekem a reményt, (...) bölints, hogy érdemes...”

Az ámokfutó álmai

- Rózsa Endre hátrahagyott versei

Mezey Katalin, Kiss Benedek, Utassy József, Győri László, Konczek József, Oláh János, Kovács István, Péntek Imre. A sorrend nem hierarchikus. Ők a legendává nemesült kilencek. Ne tévedj, olvasó. Az utolsó név már csak név. Egy sírkövön, a Farkasréti temetőben. Rózsa Endre 2001-ben lett volna hatvan éves. 1995-ben azonban meghívta a halál. Hogy üljenek le együtt, egy másik dimenzióban. Hogy rábeszélje, küldjön még verseket ideátra. És lám. Az ámokfutó álma, a Széphalom Könyvműhely köteté varázsolta ezt a varázslatot. Rózsa verseit.

1969-ben, megküzdve a politikai rezsimmel, kínok közepette született az antológia: Az elérhetetlen föld. Kilenc költő. Karonfogva. Egymásba csavarodva. Megindulnak. Rózsa Endre is alapító tag. Az első halott. Aki mégis él. Csak nem találjuk. Kedves mosolyát, készségességét, istápolását fiataloknak. Aki folytatta az úttörést. Amit Kormos István kezdett el az akkori Móra Ferenc Könyvkiadón belül alakult Kozmosz szerkesztőségében. Mert akkoriban három kiadó jelentetett meg fiatal, pályakezdő költőket. Hatalmas várakozások. Listára kerülés. Mindenki várt, remegve, mint a szervátültetésre várók. Hogy hátha most. Vagy jövőre. Évek futottak ki a lábak alól. Harmincon is fölül, még mindig „fiatalon”. A Magvető, a Szépirodalmi és a Kozmosz. De minden politikai elnyomás ellenére rangos kötetek kerültek ki e műhelyekből. Ha lassan is. Ha méltánytalanságok közepette is. E sorok írója nyolc évet várt. És Rózsa Endre elfogadta kéziratát. Ezt vedd ki. Ez az új, igen, ez jó. Szerkeszd bele. Évek mentek. Válogatott köteté alakult az a bizonyos könyv, a *Költői színjáték* 1988-ban. Előtte Bandi összezsuklott. Nem bírta tovább. Hogy néha rá sem hederítenek. Hogy akit védenie kellett, azt alig tudta védeni. Agyvérzés. Majd a rehabilitáció. Kusza kézírás, félbénaság. De a mosoly, a csillogó, barátságos szempár, a bizalom, hogy ne add fel, mert érdemes, az ott ragyogott minden rezdülésében. Majd odasúgta: - Ne mondd el senkinek. S. Cs. azt mondta nekem, alaposan mellétenyereltünk ezzel a K. Zsolttal!

Eddig nem is mondtam senkinek. Mint a katona, tartottam a titkot. De S. Cs., a főszerkesztő is rég halott már. Bár élne! És élne Bandi is. Talán ma már nem mondaná azt a mellétenyerelést.

A rendszerváltás meghozta Rózsa Endrének is a „fordulatot”. Munkanélküli lett, S. Cs. kiadót alapított, Bandi nélkül; égbe szállt a Kozmosz a Magvetőnek első kötetes sorozata is megszűnt, a Szépirodalmi meg mintha a föld nyelte volna el. Öt nyomorult év az új rendszerben. Még megérhette válogatott kötetét. Melyet Kilencek-béli hű társa, Oláh János felesége, az egyik legkiválóbb fiatal magyar költő, Lackfi János édesanyja, Mezey Katalin szerkesztett a Széphalom Könyvműhelyben. Örült-e Rózsa Endre? Tudott-e örülni egyáltalán? Mindene beteg lett. A szervezete fölemésztette önmagát. A hátrahagyott versek tenyérynai könyvet formáznak. Hátsó borítóján az értő, irodalomtörténeti fülszöveg Vasy Géza tollából bujt elő. „Reznációja elsősorban nem az Őszikék megszokott elégikussága, hanem egy férfiasan kemény hang, amely tudja, hogy hiába, mégis lázad a lét igazságtalanságai ellen. A kötet változatosságában is egységes, korai, de méltó lezárása Rózsa Endre költői pályájának.” Pár sor a „fülszövegből”. Méltó sorok. Méltatlan halál. Rákos Sándor örökbecsűje idéződik emlékeinkből. „Minden halál hősihalál.” Valóban. Rózsa Endre a szellem hőse volt. Balatonszéplak. Rövid ciklus. „Lát, aki láttat; / szálanként vet serkedő / szakállad árnyat.” Az Ezüstpartról ilyen asszociációk: „Alkony. Szél éled. / Hülő vízbe a horgony - / magadba mélyedsz.” Nemde Juhász Gyula remegő melankóliája? Pedig itt még semmit sem tudhat. Hogy közeleg az a bizonyos. De érzi. Valahol hátul. A hipofízis táján. Ha ott a lélek. Ha nem, akkor Isten sugalma. Hogy készülődj. Írd le azt, amit még le kell írnod. Minden nyomot hagyj itt a földön,

hogy tudjanak azonosítani. A még megmaradt „nyolcak”. Meg ez az ember, aki most hajol írógépe fölé és keresi az élőt. A sorokban megtalálja. A kimondhatatlant önti a billentyűkbe. Kezébe veszi a kis könyvet. Ami akkora, mint az imakönyv. Úgy is forgatja. Áhítattal. Istentől keresi az Istenig ezt az angyalokba kapaszkodó költőt.

Az Isten vár. A kötet utolsó verse. Petrarca-szonett. Mint Kosztolányi a Hajnal részegségében. Valamiféle megtérés. Odahajolás a semmihez. A semmi lehet Isten is. A Mennysország végtelen csöndje. Csöndje a temetőnek. Ahol a teste. Versei meg idelent. A szonett kimerevedik. Meghajol, mint utolsó szerepükben színészek. Akik szinte a színpadon haltak. Őze Lajos, Ruttkai Éva, Mensáros. Latinovitsé is „föllépés” volt. József Attila, ahogy a két vagon közt átbújik. Flórára várva. Hiába.

*Lassan nem mondom már: fogért fogat.
Hirtelen hullik gejszírham hátra.
Kihunyt a kráter kőből való sátra.
A térre befut egy üres fogat.*

*Gyászhuszárokkal az ősz elfogat.
Összvisszhangjába, hetedhét határba
szédül - már minden részem kába.
Nagy erdők ízeit keze fojtogat.*

*Látod-e még a véres foltokat?
Folyton táguló űri gondolat
válík szét s eltűnik a sehovába.*

*Ősrobbanások, s száll a por cikázva.
Univerzum lesz minden porcikája.
Az isten vár. Valamit tartogat.*

Ige. Kis „i”-vel az isten. Így akarta? Bizonytalan volt még? Nem tudjuk meg soha. De az egész vers olyan, mint Ingmar Bergman: A nap vége című filmjének nyitójelenetei. Ahogy a gyászkocsi vágató lovakkal begördül a semmibe. Egy bizonyos: Rózsa Endrét várja az Isten. És meg is találta.

Végnapjaim története

Szervác József írott szociofotói

2001-ben halt meg. És ezzel nem is volna semmi baj. De fájdalom születésének éve: 1952. Fölzabált élet. Rövid volt? Hosszú? Időrelativitás. Rövid, persze. És irgalmatlanul hosszú, ha az életművet vizsgáljuk. Többet élt ő mindannyiunknál. Magam a hetvenes évek közepe tájt ott sürgölődtem a Széchenyi u. 1-ben. Élet és Irodalom. Hogy hátha. Végre. Egyetlen verset csak! Nagy dolog volt ott és akkor publikálni. Fél-csigalépcső. Kötélkorlát fagömbökkel. Üvegfalak. Mezei András ősz sörénye. Torokban gombóc. És akkor, ott, falnak támasztott háttal, mint valami SZTK-rendelőben várva a soromat, két fiú támogatott egy torzonborz férfit, szakállast, alig állt a lábán, furcsákat mondott, nyelve össze-összeakadt. Ki ő? Oldalba böktek. Hát a Szervác! Ismertem, hogyne. Nagy költő. De így, részegen látni... Uramisten! Aztán a düh. Bezzeg az ő versét lehozzák, bezzeg ő azt tesz amit csak akar, én meg...? Mennyire hülye a fiatal, pályakezdő, alaposan elbizonytalanított költőcsíra! Hát mit számít, hogy részeg, vagy józan? Szent, vagy alkoholtól égre kiáltó? Mit tudtam én akkor, hogy csak és kizárólag az számít, ami a papíron futó sorokból műalkotássá áll össze? Ma már tudom. Ma már majdnem! mindent tudok. És értem ezt a tékozló fiút. A Hungarovox Kiadó novelláit adta közre ennek a nagy költőnek. Végnapjaim története. Alcíme ironikus. „... és más egyéb furcsalmak”. Furcsalmas ez a könyv. Zavaró. Fölkavar és elveszi az ember még megmaradt, nagyon kicsi életkedvét. Az 1986-os „rácsos” Szép Versekből fölhogadnak az elragadó Szervác-költemények, melyeknek szerzőjéről így ír Kaiser László a Végnapjaim története című könyv utószavában: „Aztán elfogyott az erő végleg, s aztán a levegő is. Hittük, anyja, volt felesége, gyermekei és mások, hogy van remény. De a kór erősebb volt. A betegségét későn felismerő okos diagnosztáknál is többet tudott és érzett a költő, mert hogylétére vonatkozó kérdésre hónapok óta ennyi volt a válasza: temető... Hát elkerült - tavaly nyáron negyvenkilenc évesen - Szervác József a csepeli temetőbe. Nagy magyar költő várja ott a feltámadást. Talán szomorúság nélkül!” De várja-e? Végigcsinálni újra, a végigcsinálhatatlant? Ugyanazon génekkel, eleve elrendelésekkel, tébollyal, művészi tudathasadással? Majd megtudjuk. Majd odajutunk mi is. Kaptunk még egy kicsi lauftot. És a semmi mást... 1986-ban, tehát halála előtt 15 évvel „A költő végrendelkezik”! „Én, rég halott, ezennel / rátok hagyom az égbolt / csillagait, a mennyel / s az összes istennel. // Rátok hagyom a Földet, / e fénnel, madárszóval, / virággal meggyötörtet - / hisz engem is az ölt meg. // Rátok hagyom a testem. // Itt járkal még, kísértget, / talpig nehéz sebekben - / magam már rég elestem. // Végül rátok testálok / e verset, s mind a többit. // Zabálni fölkinálok / minden falás halálom.” Már itt tudta, érezte. Honnan? Mert művész volt. Tudott mindent. Tudta a Mennyországot is, de ennyi kintől meghasadva, szétesve sok-sok kérdőjelet biggyesztett utána. „A költő megemlékezik Istenről” című verse istenkeresés, József Attila-i kétely, a hiszek is, meg nem is élethosszig tartó ambivalenciája. „Tegnap meghalt bennem az Isten. / Meghalt, akiben sohasem hittem. // Sose hittem a kegyelemben, / esélyeimből nem emeltem // életet, tán méltó halált se. // Többé nem akarok születni, / sem aki nem volt, elfeledni, // tegnap végleg meghalt az Isten. / Bennem rothad, temethetetlen.” Irgalmatlan leszámolás. De téved, aki azt hiszi, hogy az Istennel történt itt a szakítás. Nem. Szervác önmagával szakított. Hogy elég volt. Vége! És a lényeg: hogy csak az halhat meg, aki élt már! Tehát Isten ott volt a költőben, a Szentlélek által. Konklúziója mégsem nietzsche-i. Mert a nagy filozófus a meghalt az Isten, az Isten halott invocációja arra vonatkozik, hogy mi magunk, emberek öltük meg őt. Szervác versében magától hal meg az Isten. És persze, hogy eltemethetetlen! A Lélek azért mégse a test! Hát ilyenformán közelítünk e remekművű költeményekhez. És az egész szerváci jelen-séghez. Finoman hajló enjambement-jaihoz. Émile Zola naturalizmusa maga az elragadtatott

romantika a címadó, alcímében „Posztirat” mocskához képest. Parkettára vizelés. Szó szerint nem merem idézni. Mert még az is belepirulna, aki a prúdségről még csak nem is hallott. Császár István bukik föl a múltból, karöltve Ladányi Mihállyal. Delírium tremensben úszva. Hajnóczy Péter mámoros pokla. És talán, nagyon régről Alfred de Musset ópium-fetregése. De gondolhatunk a magyar rockzene Jimi Hendrixére, a szólógitár Paganinijére, Radics Bélára is. Ő csak 36 évet élt, s pusztult ugyanúgy, mint Szervác. Legendává emelkedett az időben. Vajon Szervác József a költő, válhat e kultikumká? Ahogy Petri György máris az? És Hajnóczy is nyilván? Nem tudom. Nem merek szólni sem. Jó volna. Sokat kell beszélni, hirdetni háztetőkről is, hogy élt és él Szervác József magyar költő. A Végnapjaim története furamód hozzásegíthet az írói örökléthez. Mert a közönség, az igazi és a sznob olvasótábor erre harap csak igazán. És nem a versekre. Az életre kíváncsi, nem az irodalomra. Is-is? Vagy-vagy? A kérdést hagyjuk a filozófusokra. De végül is mi ez a könyv? Novellák ezek? Igazi művek? Egy költő önvallomásai? Költői melléktermék? Tóth Erzsébet a Szervác-kortárs költő is írt a könyvbe visszafogott elragadtatással. Három novellát már be is illesztene a Hét krajcár mellé. Férfikus, Ilon, Satya bátyánk. Talán túlzás. Mert Móricz mellé legföljebb a Fürdés fér, talán a Kínai kancsó és a Kulcs Kosztolányitól. Egy-két Csáth. Mándy. De nem törekszem teljességre. Szervácról Tarján Tamás mondja ki a legtöbbet „félcédulái”-nak nevezett kritika-sorozatában: „E könyv előnyösen líraitlan, fogalmazásában takarékos és önirónikus. Nem is egy könyv - kettő: kettő lehetett volna belőle. Mindenütt epikai panelek, novellisztikánkban legalább harminc éve sűrűn látható pasasok - egy önpusztító, kallódó, élni egyre kevésbé szerető vagabund vörösboros-cigarettás alakvariánsai -, s mégis: éppen maguk a panelek vonulnak ki, lúgozódnak ki folyamatosan az én-történetekből, hogy minden dolognak eleje aztán a vég legyen.” Ehhez csak annyit tehetünk hozzá: a költő állványra tette fényképezőgépét, beindította az önkioldót és csinált önmagáról egy szociofotó-sorozatot. Az eredmény, a létezés igazi abszurdításának legmélyebb bugyrai.



„A szeretet sohasem késő”

Két költő más (?) dimenziókban

Az egyik költőt terrakotta színű kőkereszt jelöli. A másikat frissen megjelent könyve, a *Mézet ont az ég*. A Szent István Társulat a klasszikusok után, korunk jeleseinek istenes verseiből indított sorozatot. A kereszt alatt pihenő klasszikus nyitotta e sort posztumusz könyvével, *A bárány lázadásával*. És most ismét üzent. *Féltelen* című ragyogó kiállítású kötete hátrahagyott jegyzőfüzeteiből kerekedett művé. RÁKOS SÁNDOR 1999. december végén szállt föl a vágy villamosára, hogy egy másik dimenzióban, de ugyanott folytassa, ahol itt, Budapesten abbahagyta, vagyis a teremtést. Rábólintott. Szentpál Mónika, zöldet kapsz. Bár életemben nem adtam volni ki e cetliket, verscsírákat, de legyen. Az utókor mindig kíváncsi: ha valaki gyalul, ott forgács is púposodik a bokák körül. De forgácsok-e Rákos aforisztikus megjegyzései, metafizikai töprengései, Istent kereső tépelődései? Nem. Illatos, szálkamentes lécek. Hajópadlók. Néhol meg, még a megmunkálás előtti rusztikus gerendák.

Az istenes versek második kötete CZIGÁNY GYÖRGY verseit gyűjti, terelgeti. De mitől istenes egy vers? Főképp, ha a szó, hogy Isten, sokszor el sem hangzik? Van rá magyarázat? Nyilván van. Teológiai tudálékoskodás helyett inkább érzet. Hogy ez a költő hisz. Valamiben. Rákos istene sumér, óceániai, és az Atya a kereszténységből. Czigány istene egyértelműbb. Pilinszky-követő, Újhold-leszármazott, alapképzettségét tekintve muzsikusz. És most sokadszor is elmondjuk Pilinszkyvel, hogy miután minden művészet vallásos gyökerű, vallásos művészet nem is létezik. Rákos Sándor félmondatai, észrevételei, aforisztikává sűrített sorai az ő szellemének szülöttei, de Istentől való leképezés. Czigány Györgynek ilyen sorai is csak Istentől eredeztethetőek: „Lehetetlen égboltja ég. / Mindegy a fának: bot, vagy ág. / Bomló erőiben a lét- / szeretet szemléli magát.” Ha a két ember nem is, de könyveik, soraik egyazon dimenzióban felelnek egymásnak, vagy éppen szólítják egymást. Így Rákos Sándor is: „A szeretet sohasem késő”. Így beszélget élő és holt, így ér össze a végtelenben két elme, az egyik már odaát, a másik még itt. De mindketten odaát vannak és mindketten itt. „Meghalunk és feltámadunk / pillanatról pillanatra - / képzeletünk vak szemeit / méregetjük végtelenbe.” Összerezzenünk. Mintha Rákos legesszenciálisabb könyvéből, a *Kiáltásnyi csöndből* bugyborékolnának ezek a sorok. Pedig Czigány György izgalmas rezignációja ez a négysoros. December című verse meg egyenest Szép Ernőig nyúlik vissza, s az ott megkezdett lágyan simogató gondolat helyeződik át Czigány versében egy másik dimenzióba. „Mákos kalácsot majszol / A legkódusabb pára / A csillagok lejönnek / Karácsony éjszakára / Arany jóság hull nesztelen / Csak oda nem esik fény / Az ócska keresztfára / csak Jézus nem kap semmit / Csak Jézus mindig árva / Csak Jézus mindig meztelen.” Szép Ernő itt meggyón, mások helyett is. Pedig nincs erre semmi szükség. Jézus nem is vár többet. A Czigány György-i dimenzióban a posztmodern kor sivársága eszkalálódik. „Rongy és papír, mégis / fekhely a bokrok alján, / hol macskaszem vagy egy / cigaretta izzik föl a koldus / éjszakában / Ahol kitárt / ablakok szürke tükrei / mélyén álmukban is / szeretkeznek és sírnak. // Rókának odúja, madárnak / fészke van, s bevackolódunk / mi is képzeletünk festett / falai közé - // csak Isten hajléktalan.” A jászolban születés csupaszsága, a (lélekben) szegénység prioritása. Ma kissé anakronisztikus, de mint a szunnyadó vulkán, fortyog, sistereg a mélyben a szeretet, az egyedüli lehetséges szolgálat; Isten megtestesülése.

Czigány György mit sem tudva Rákos posztumusz könyvéről, mintegy előszóként a ma már klasszikus költő 1987 őszén írott levelével indítja saját kötetét. „Nem tanulmányt írok: magánlevelet...” - kezdi Rákos Sándor, de így is tanulmányszinten fogalmaz. Czigány György válogatott kötetéről írt csuklóból, telitalálatot. „(...) Persze, képeidből is, szavaidról is jól

fölismerhető vagy, de ami ennél sokkal ritkább, távlati képen, már a struktúráról is. S ezzel együtt jár, hogy az egyes versek kompozícióját összegezve fokozza a ciklusoké, a ciklusokét a köteteké, az egyes kötetekét ez a válogatott kötet. Minden önmaga is, a hatását fokozva, túl is mutat önmagán, egy nagyobb egységben. Ezt megint csak kevesen tudják ma - pedig ez az igazi művészet, az igazi költészet.” Nem tudom, Czigány György hogyan fogadta e sorokat, nyilván nagy megtiszteltetés egy kétségtől mentes klasszikustól, de kielégítette-e? Pedig Rákosnak igaza van. A részekből összeállt egész, s közben az átlagos magasságból égrevágó csúcsok, majd az elhallgatás; utolsó sikoltás nélkül, vagy avval - leginkább a katedrálisok építésére emlékeztet, beleértve Gaudí La Sagrada Famíliaját is.

Czigány György aztán Emlékversek-ciklusát is Rákos Sándor emlékére írott négysorosaival kezdi. „Gyászünneppé lett létezésünk. / Magvában boldog végtelennel. / Szerelmesként vetjük magunkat / múlásunk fénylő tengerébe.” A második négysoros egyre följebb hatol, igazolván Rákos levelében említett struktúra jelentőségét. És meglátjuk, hogy a harmadik vers a tető, vagy torony, de mindenképp kupolája az emlékezésnek. „Csak ami ilyen szomorú, / az lehet ilyen gyönyörű. / Csak búcsúzó boldogság van. / Torkunkban mardosó sírás.” S végül: „Érzékeink kudarcán túl Te állsz-e? / Nincs félelem, csak hiányod miatti. / Vágyik akaratra az, ki boldog. / Ki halálát fogadja gyermekéül.” Rákos Sándor nyilvánvaló kanonizálására tett kísérlet. De mit mondanak a hivatalosak? Akik a jelen kiválasztottjai?

Ez a halottat, a nagyon is élő izgatja a legkevésbé. Hátrahagyott művei, melyek ideát születtek és odaírták megkapták az engedélyt, hogy összefussanak a Littera Nova könyvében, kimondatlanul is kanonizálják Rákost. A megbocsátás, mint a kereszténység egyik alappillére. És akkor olyan blaszfémnek tűnő sorral lep meg minket a költő, mint ez: „Nem »megbocsátani« nehéz, hanem elfelejteni és újra hinni.” Magam beilleszteném valamelyik Evangélium lábjegyzetébe. Mai, a damaszkuszi úton dupla grand tourokat forgó „utasaink” a következő sorra csak legyintenek, mert föl sem fognak, mennyire igaz! „Nincs nagyobb akadálya az »érvényesülésnek«, mint a szilárd meggyőződés.” Annyira belelátott napjainkba, hogy csöppnyi érzékenységgel megáldottak-megverték beleborzongunk. „Nálunk annyiféle érzékenység van, hogy még az öngúnyt is meg kell magyarázni - nehogy saját magamtól megsértődjem.” Bölcsessége, öniróniája (ami mindig keserű), éleslátása Füst Milánra, mesterére emlékeztet. (És ha már öngúny! Betegsége is majdnem olyan számos volt, mint a „horgaselméjű” öregúr...)

Rilke axiomatikus gondolatát, miszerint a tények miatt sohasem ismerjük meg a valóságot, esszéisztikus módon tovább tágitja: „Ahogy a mellékes mindenütt ráburjánzik a lényegre.” A sor sokkal inkább verstöredék, mintsem epika, így jobban elemelkedik. És bizonyít. Hogy mit? A vacakolásaink és minden lényegtelen hiábavalóságát. Fogalmazzunk óvatosan, de jelentsük ki: az istenbizonyíték emberi, tehát realizisztikus kifürkészhetetlenségét.

A Féljelenben fotók, jegyzetlapokról. Milyen megejtő, hogy az ágy mellett az éjszakában nem volt tiszta papír. Így aztán a lejegyzendő pár sor a Calendula balsam széthajtogatott dobozára íródott, kockázatok és mellékhatások nyomtatott szövegei közé. Aztán kockás füzetből tépett irkalap. Rajta sokszorososan javított vers.

*kínnal - keserűvel múlik el a század
szedheted föl vele te is a sátorfádat
miért is búcsúztál fájdalommal tőle
ki holt napjaidnak volt az elvivője*

Ember aki elvagyódott, de félt, szenvedett, élt és élni szeretett, ambivalens pszichében, lélekben, egyetlen, de folyamatosan táguló mozdulatban. Legeslegutolsó versében, a Zsoltárban mint Kosztolányi a Hajnali részegségben, utolsó soraival megvilágosodik. „Hódolat adasék neki mindörökké / Legyőzte kételyeim / Engem az örök kételkedőt / Megszabadított kétsé-

geimtől.” Tasso-i sorok. Nem tudom, mit szólna ehhez Czigány György. Talán csak annyit, hogy amen. Régi televíziós filmről mosolyognak hárman. Mónika, a feleség, hú társ, Rákos verseinek legjobb előadója, az Angelika-sarok fáradhatatlan szervezője; Rákos, a költő, aki válaszol, és aki kérdez: Czigány György. Nyeremény nincs, csak nagy tanulságok. Zebegényben. Ősfák közt, tenyéryei tisztáson, asztal mellett. Most újra együtt ülnek. Ki él? Ki hal? Ez az a bizonyos „mellékes”. Odafönt és idelejt - az irdatlan távolban összeér.

„... az ajtófélfán ott az Isten”

Gergely Ágnes: A kastély előtt

Szegény, jó Dékány Kálmán nyolcvan éve felé trappolva, unszolásomra, hogy írjon még, ne regényt, de legalább novellát, azt mondta: „az író kis kimerül.” Elfogy, mint a gyertya, melyet égve felejtettek. Akkumulátora, ellentétben az autóéval, cserélhetetlen. Ennek ellenére írt. Néhol ismételte önmagát. Emlékei összetorlódtak, mint a tiszai jég. De abbahagyni, föltöltödni. Nem hazudnak. De van benne valami önáltató, kegyes föllentés. Mert nem lehet igazán föltöltödni. Legföljebb Isten által. Ami, ugye, azért nem egy utazással, tengerparti heverészéssel azonos. Vagy van kegyelem, vagy nincs. Erről szól a művészi erő.

A Gergely Ágnesnél jóval fiatalabb korosztály nem egy tagja mesélte, hangoztatta, már nem ír verset többé. Mert minek. Önlágiuma lesz, s noha hízik az életmű, inkább fog hasonlítani kolesterinbeteg, anginás görcsökben rángó emberhez, mint mondjuk Iharos Sándor hosszú távú futóbajnok szikárságához. És akkor tényleg. Nem érdemes. Akkor megszületik egy új könyv, Gergely Ágnes verskötete, mely a Nyugat-újhold hagyományt átcipeli a XXI. századba, és biztosak lehetünk abban, hogy a Nyugat 1908-as megindulásától eltelt 92 év után az a röpke 6 esztendő, mely még hátra van, hogy századik évfordulóját megünnepeljük, hamar leperog. Gergely Ágnes vezetésével ez a halhatatlan hagyomány túl a divatok diktátumán átszakítja majd a célszalagot. Bukmékereknél persze ilyesmire nem lehet fogadni, de önnönmagunkba nézve, lesve, nyugodtak lehetünk fölöle.

A kastély előtt, rekviem. És csupa zene. Nemcsak a címek miatt. Hangütései, versmegoldásai is erre emlékeztetnek. Asszociálnak bennünket olvasókat. Mondja Mozarta. Requiemjére. Mert van ebben a kötetben Lacrimosa is. Talán épp Az evezés: „Még egy evezőcsobbanás. / Mint ha valaki utoljára / az ajtómélyből visszaás, / hogy el van-e zárva a gázcsap, / az ernyő ott a fogason, / vásárlótáska a kilincsen, / a hullám mindent visszavon, / s az ajtófélfán ott az Isten.” No, persze nem az eredeti jelentés, vagyis a „könnyes” inkarnálódik e rövid, essenciális költeményben, hanem Mozart utolsó taktusainak isteni nehézlégzése. De Liszt Ferenc is fölbukkan. A Transzcendens etűdök ciklusnyi versei által. Ilyen négysorosok segítenek eljutni Istenig. „Boldogtalan volt Schubert / és soha jól nem lakott / a tengerből is túlmert / ezért vagyunk mi boldogok.” Hát igen. De megérdemeljük-e ezt a boldogságot? Gondolunk-e Schubertre, miközben a koncertterem hátsó sorában lapulva megérint bennünket az Isten? Ugye nem. De talán nem is kell. Mert Isten kiválasztottjai ott vannak a paradicsomban. Ezt is érzékelteti a „Tengerből is túlmert” Gergely Ágnesi metafora. Aztán egy másik négysoros. „Az ablaküveg visszaretten. / Az ajtó megvetemedik. / Lila bója a szürkületben. / Az angyal nem segít.” Depresszív elemek a nem fehér, nem fekete, nem sötét, de szürke mennyországból. Amit a költő itt a földön él át, szemlesütve. A Sehohsem is etűd, metafizikai rejtelve mégis transzcendens irányokba bökö. „A csavargó az útnak él, / a lakó az eresznek. / Abból hiába lesz kenyér, / mit mások fölfedeznek. // A kő az arcát nyújtja át / csupaszon és keményen. / Mélyéből mesterség kiált, / vagy kontinensnyi szégyen. // Vésni tanulság. Nem kenyér. / Egy barlang sincs, hol úr vagy. / A lakó az eresznek él. / A csavargó az útnak.” Ez ám a fejtörő játék! A nagy vers arról ismerszik, hogy lefordíthatatlan. Magyararról magyarra sincs lehetőség „fogást” találni rajta. Ez a vers is ilyen. Egyszerűen lebeg. Érzéklni lehet, nem magyarázni. Hallgatni. Írni is legföljebb csak annyit, hogy Gergely Ágnes továbblépett. Akkumulátorait az Isten tölti föl láthatatlan elektromos országútjain. Kegyelem ez a javából. A kiválasztottak kegyelme. És a szenvedésé.

És még mindig zene. Mahler a templomban. „Ahogy a szobrot átjárja a Semmi / és mégsem válik semmivé a test / ráépült múltját nem lehet feledni / mint a hőésés oly tökéletes // ahogy a hosszú ablak rése lassan / ráélezi az éjszakai fényt / mely csigolyák közt dárdavég alakban / naponta újrakelti életét // a szobor előtt eltompulva térden / míg a távolban kapu nyikorog / az ablakrésben és a hőésésben / s a dárdavégben ő is érzi hogy // ráépült múltját nem lehet feledni / ahogy a szobrot átjárja a Semmi”.

Nem voltak mesterei, vallja a fülön. „Pedig voltak. Hat halott mester és számtalan élő.” Nem. Ez nem álszerénység. Hiába, hogy maga Gergely Ágnes is javában mester, tanítványai is számosan, még ha nem is fedik föl, de költészete átszüremlik az újabb generációk soraiba. E sorok írója is mesterének tartja a költőt, holott életkorát tekintve már igazán kinőhetett volna a tanítványi titulusból. Jól van ez így. Sőt. Így kellene lennie. Csakhogy manapság a kezdők nem ismerik elődjeiket, önállókká avanszálnak, és azt hiszik egy-két publikáció után, hogy akár költőnek is nevezhetik magukat. Nem jut eszükbe József Attila töredéke, miszerint „Tizenöt éve írok költeményt, / és most, amikor költő lennék végre, / csak állok itt a vasgyár szegletén / s nincsen szavam a holdvilágos égre.” Hát igen. Még a zseniknél is. Hát még azoknál, akik tudnak ugyan, jók, sőt nagyszerűek, bizony elkel a húszéves gyakorlat. Aztán lehet dumálni. Gergely Ágnes bevallja, mert bevallhatja, hogy Kossuth-díjas létére ma is vannak mesterei. Akik még Isten kegyelméből az élők sorában vannak.

A Hálaadás-parafrazis, a Weöres Sándor előtti tisztelgés ritka szép főhajtása. Nem is parafrazis ez, hanem a Weöres-vers újraírása, újragondolása egy ma élő költő önarcképe a tükörből, mely a múltnak mélységes mély kútjába hullott. Az alázat mintaképe, hogy a Weöres által „elrontott” rímpárt meghagyta. „Dalnak-hajoljak” ugyanis nőrímként fungál, de ebben az esetben az utolsó előtti szótagon van a hangsúly, így aztán az „o” illetve az „a” nem képezhet rímet. De mint minden igazán nagy költőnél, olyan bájosan, olyan magától áradó leleménnyel oldja meg a legnehezebb költészettani feladatokat is, hogy a verstanhoz nem igazán értő, illetve arra a legkevésbé sem kíváncsi olvasó észre sem veszi a turpisságot. Így van ez József Attila talán legszebb, legrezignáltabb zárójeles versszakában is, az Óda végéről. „Milyen magas e hajnali ég! / Seregek csillognak érceiben. / Bántja szemem a nagy fényesség. / El vagyok veszve, azt hiszem / ... /” - itt a két utolsó sort most nem idézzük. S lám, a mesterséget a magyar irodalomban tán a legmagasabb szinten űző költő, összerímelteti a „hajnali ég - fényesség”-et, vagyis férfi-rímet nő-rímmel. Észreveszi valaki? Még a szótagszám alapján sem. Csak aki nagyon figyel. Kutat. De kell-e költőt kutatni? És tényleg. Hagyjuk. Csak jelezni kívántuk Gergely Ágnes végletes hűségét a Weöres-vershez.

*Szememnek Weöres nyitott új mezőt,
Illyés tanított ízére a dalnak,
és Pilinszky, hogy meg sose hajoljak
a korszellem s a kordivat előtt.*

*Elkésett időm egén ők lobogtak,
mint fároszok, vezérlő tűzjelek.
A deszka: vers, ezt Ágnes mondta meg,
s Vas Pista, hogy a visszhang is vacoghat.*

*Negyventől tettem magasra a lécet.
A kicsi térben megidéztem Yeatsset.
Ők lánggal égnek, én vagyok az emlék.*

*Oltárom nincs. A század félhomályán
hat nagy halottat burkol gézbe hálám.
Bárcsak a porban lábnyomuk lehetnék.*

Ilyen ez a Petrarca-sonett. Tiszta, egyszerű, rémületes. Ma, amikor csak a korszellem, és az úgynevezett kor-„szerűség” az egyedüli mérce, a költő akár bátornak is nevezhető. De inkább nagynak mondanám. A műben megidézett Nemes Nagy Ágnes mellé került egy horizontálisan szűk, ám vertikálisában beláthatatlan szoborcsoportba. Élőként persze csak koszorúzik. És restaurál. Ha lelép a talpazatról, lábnyoma nem porban, tünékenyen száll szét a szélben. Gránitba vési önmagát.

Amikor az Isten tollbamond

Van-e ember költészetből? Kromoszómák, zsigerek, nemes szervek és szervrendszerek? Versember van-e? Hetven és nyolcvan között? Aki prózát írt, jó prózát, történelmi regényeket, s egyszer csak belecsapott a húrok pengetéseibe. Van ilyen? Van.

TAKÁCS TIBOR

az. Még dedikációi is versek. Ez az ember eljegyezte magát a költészettel, noha van felesége, de ez az aprócska „bigámia” megbocsátható. Mert ez az eljegyzés már-már perverz. Egyszerű bekebelezése a menyasszonynak. Együvé olvadásuk termése lenyűgöző. Sorban a könyvek. Örök csónak. Csillagokkal takaróztam. 101 szonett. Éveim ághegyén. Aranyhíd a nagyvilágba - és most itt a legújabb, nagyszabású versáradat, verskatakizma, versszökőkút, a Napjaim koronája. S valamennyiben valami furcsa, megmagyarázhatatlan derűs, de ugyanakkor halálos rezignáció. Ennyi könyv, ennyi valódi vers, mindössze négy év alatt. Miféle erők forrtakformnak ebben a nemesen szép arcú férfiban? Az Isten tollbamondása. Más nem lehet. Más elképzelhetetlen. Persze a magyar irodalom kortársi kánonja még csak nem is hallott róla. Takács Tibort ez nem érdekli. Vagy mégis? Legbelül fáj. Mert nincs olyan, hogy nem fáj. Legföljebb nem ordít. Nem sikoltoz. Befelé transzformál. Aztán kilökődik. Mint a betegség. Versben szárnyalva. Takács olyan, mint Gross Arnold. Legnagyobb grafikusművészeink egyike. A minap azt mondta a tévében, hogy a Nemzeti Galéria még nem vásárolt tőle képet. Tanítani meg? Átadni a végtelent? Nem megy, nem hívják. Ma más a figura. Foltok fölkenése. Performance. Installáció. Hasonlók. Ó meg? Megmaradt gyermeknek. Fantasztikus gyerek. De mindhiába. Nem kell, és kész. Így Takács is. Mert az érzelmekre hat. Belohorszky Pál, a zseniális esszéista, ki negyvenévesen lökte ki lelkét, visszaadva a Teremtőnek, nyers, keresetlen szavaival az érzelmek kapcsán csak annyit kérdezett: hát mire hasson a művészet, ha nem az érzelmekre? A segünkre hasson? Mit mondhatnánk, ma, tizenhárom év után? Tényleg, mire hasson a művészet? Hála Istennek Takács Tibor érzelm-áradása tele filozófiával. Esszéisztikusággal. Amit a nagy nyugati szerzők nem röstellnek műveikben megjeleníteni. Csak mi ódzkodunk. „Gyönyörű fűzfát álmodom / majd lombos sátra betakar // s alatta végső otthonom / élni ott senki nem akar // beborít és engem sirat / a fának minden levele // nem kell rá semmi felirat / ne legyen gondotok velem”. Bocsánatot kér. Vak bocsánat. Lám itt a baj. Önsiratás! Mondják az újundokok! Pedig dehogy. Rezignáció. Ember, aki talán nem is hisz a föltámadásban. De a versben, a vers halhatatlanságában nagyon. Azon csüng. Abba kapaszkodik. A kései Rákos Sándor legnagyobb verseihez mérhető sorok. Az utolsó sor hidrogénbombája. Mely úgy pusztít, hogy fölemel. Fordított neutron. Bomba, mely minden élő megsemmisít. Csak a házak, autók, és minden, ami az ember és a természet nélkül fabatkát sem ér. Nála az ember marad meg. A természet. A halál meg maga a föltámadás. És az élet. Túl szép. Nem dörgölődzik. Nem simul. Csupa invocáció. A történelem szégyenkezhet. Finom ostorozás ez a ciklus. Átugrottam egy szakadékot. (Kórházi versek.) De semmi sírás. Semmi önsiratás. Sőt! Szemlélődés. Hála. Szeretet. Hogy még kaphat az ember csöpp időt. De azt is csak azért, hogy ez a nagy költészet végképp beteljesedjen. „Leírt szavak, sokszor szerelmesek, / nézzétek ezt a tétova kezét. // Most gyöngyöt fűzök, mint a félvakok. / Akkor is írok, hogyha hallgatok.” Közhely, mondhatnánk. Hát persze! Igazi író akkor is ír, ha épp hever a rekamién. De ez a „törődött” pilinszkys kézfej! És ahogy minden idők legnagyobb magyar balettművésze, Fülöp Viktor is fűzte a gyöngyöt. Hímzett! Ettől magasodnak a sorok a közhely fölé. Takács Tibor hallgatása is verset ír. A magyar versember. Technikai szintje maga az abszolútum. És keveset hallgat. És hallgat akkor is, amikor ír.

Takács Tibor kezembe nyom egy könyvet. Hát hogyne. Írok róla. Nem csak azért. Mert ő. Mert ő mutatja. Hogy milyen szép. Hogy milyen magas. Ismertem én a költőt már régen. Még a „rácso” Szép Versek 1985-ös példányában láttam. Fényképét is. Meglett embernek látszott. Olyannak, aki túl van. Jón. Rosszon. Költészete is. Na, mondom. És akkor kiderül. E sorok írója egy évvel idősebb. Isten, ha látsz!

HAJDU FERENC

végleg beérkezett a magyar költészetbe a Fekete Sas Kiadó nemesen egyszerű könyvében, mely a még egyszerűbb Rések címet viseli. Ennél egyszerűbb cím talán csak Kosztolányi Mák-ja, de a rés, az azon való kukucskálás izgalmasabb, végzetszerűbb, transzcendens irányokba mutatóbb. A Pont olyan vers, mintha a trecento valamelyik itáliai képét szemlélnénk, ahol még nincs jelen az érett reneszánsz tájázolásának perspektívája. Mégis. Ebben a háromsorosban filozofikus magasság rejtezik. „Tükörsima az ég. / Nincs benne / semmi messzeség.” Ambivalencia, és mégsem. Takácséhoz hasonlatos rezignáció. Halálos szorongás és mosolyos együttérzés. Kierlelt költészet ez. Néhol alig megfejthető. „Bármennyire is kevés / lehet olyannyira sok: / ami keserű, / ami édes- / ÉS MI A BÁNAT?” Nem tudom. Csak érzem. Ebben a költészetben minden csak érezhető. Kevés itt a magyarázat. Elemezni, analizálni, hermeneutikával játszózni vajmi keveset ér. A Szent István Társulat magyar költők Istenes versei közé kiált ez a költemény: „Vinni szárnyzuhogást, / lehelni fényt, / elengedni a levegőt, / selyemszálként / lefutni az időről.” Múlni. Így elmúlni. Mert közel, ami még nemrég oly távolinak tűnt. Az idő szaladása. Van akinél cammog. Költőnél eszeveszett rohanásba kezd. Minél érettebb, minél beljebb van és az örvény aljára süllyed, annál inkább. Hajdu Ferenc ebben a korban van. Mint férfi. Mint költő. Ezért ezek a versek. Megtalálni az időt. Fölkapaszkodni rá. De még időben leugrani. Igaz, az nem megy. Mert az idő úgy ragad, mint gyerekkorunk felhője, a búcsúok vattacukra. A költő azonban küzd. Hogy hátha. Hogy én leszek az egyetlen. Proustot is meghaladva. Nyomában. Ha nem is túl. „Lassan árnyá válik / a szívdobbanás, / új rend oszt teret, / készül valami / más. / Poklosodik a szem, / egyre mélyülön / lát. / Tenyered öblében / hűlő kezem / fészekmozgás.” Micsoda szépen fűzött imalánc! A Búcsú a kötet talán legmagasabbra szálló, röplő, alábukó verse. Ember, aki a purgatóriumból már „poklosodó” szemmel nézi, lesi a túlpártot. Nézi a nézhetetlent. A láthatatlant. Az elízium billegő, hűvös fáit. Fiatal ember és már itt tart! Önkéntelenül hallom a károgást. De fiatal-e az ember negyvenöt évesen? Ha több mint ember, és kevesebb is? Ha költő? Ha belül túl van a szászon? Hajdu Ferenc idős ember. Sorai, mint a megkocsányosodott óbor. Van-e még a Rések versein valami túli? Nyilván. Építkezik. Úgy rombol.

„Egy
csepp
könny-
csepp
le-
fut
a
sö-
rös-
ü-
ve-
gen:
végtelenül este van.”

Ilyen a Magány-a. Szép nem? Pára helyett könny. Magasrendű pára. Jelenünk irtózatossága. Csönd. A csönd abszolútuma. Halálon innen.

BARTIS FERENC

vaskos gyűjteménye, más, más kutakból fakad, költészet ez is, vers ez is, mégis. A létezés, a halál, a metafizika itt másként sejlik föl, másképp buzog, majd halkul el. Örökbe fogadtam a Földet. Az alcím pedig így jelez: „iránytű pokoljáróknak”. Bartis a magyarság szólója. Nem szószólója. Onnan visszavonul valami csöndesebb zugba. De minden sorában érezteti: a magyarság elkötelezettje. Féltője. Őrizője. Erdélyisége beleszédül a sorokba. Mint Takács Tibor, ő is elmond mindent, versben. Parcsami Gáborhoz, a fiatal prózaíróhoz játékos verset intonál. De nem ússza meg Tarján Tamás ugyanúgy, mint a szegény, halott Czine Mihály. Pomogáts Béla éppúgy, mint Juhász Ferenc. Meg Tandori Dezső. Tele verebekkel. De nincs mit megúszni. Mert ezek a versek a nagyrabecsülés szálkái. Hogy éppen őket. Kiválasztottként még ki is húzhatják magukat! Ámde nem ez Bartis Ferenc alaphangja. Ide, ebbe a vonulatba épphogy csak kirándul. „A komoran tréfás cím alá elrettentő gondolatok sorakoznának föl, ha gazdájuk nem kóborolt volna be a mennyország elsivatagosodott tájékát és nem ismerné a föltámadás kéjes kínjait.” A maga által közreadott előszóból idéztünk. Semmi dualizmus! Vagyis: nincs pokol. Mennyország van, kies, vagy ha jobban tetszik, kietlen bugyraival. És igaza van. Isten van, és Isten hiánya. A többi mesebeszéd. Olyan, amelyet gyerekek sem olvas föl a már maga is bóbiskoló édesapa. A föltámadás kínjai. Mi ugrik be? Pilinszky sötét mennyországa. És itt, a földön, a perzselődés. A tisztítóútz folyamatos apró, ám hámsértő lángja. Bartis népben, nemzetben gondolkodik. A nemzet, a múlt föltámasztása. „Csodák csodája: / nem porladtál el, / te, mindig kérdező / felkiáltójel! / Mutass ujjaddal / múltba és jövőbe: / kezed nemzetünk / szent iránytűje.” Akár templomban is énekelhetnénk. Liturgia. Szent István jobbja. Tényleg! Miért nem zenésíti meg valaki? De Bartis más hangon is tud énekelni. A szomorúság, a melankólia őt is megérinti, mint minden valamire való költőt. „Velem valami nagy baj történhetett: / elfelejtettem mosolyogni, / nem merek a Bartis-hangskála mélyén beszélni, / félek egyedül maradni a magányban, / de zokogni méltóság-teljesen csak egyedül lehet, / amikor nem hall senki, / amikor nem lát senki, / csak az ajtó mögött hallgatózó-leskelődő halál, / valami nagy baj történhetett a világgal, / hogy utánoz engem...” Igen. Valami visszavonhatatlan.

URI ASAF

1.

izraeli költő. Nem tartozik a holokausztot át- és megélt emberek közé. Uri Asaf magyar költő. Mert magyarul ír. Haifán született, Izraelbe vándorolt magyar-zsidó szülőktől. Mégis: Magyarországon nőtt föl. Itt lett vegyész, majd kutató. 1969 óta ismét Izraelben él. A Héber Egyetemen dolgozik. És amit nem tud elfeledni, ami az élete, az a magyar nyelv. Amibe szerelmes. Amit nem lehet sem kinőni, sem meghaladni. Átok ez, vagy áldás? Mindkettő egyszerre. Mint minden magyar író esetében. A fordíthatóság illúziói. De mégse enged senki, aki magyar író. Uri Asaf sem. Idegenben-otthon már harminckét éve. És olyan tökéletes a magyar vers, melyet ír, annyira magyar, hogy az szinte hihetetlen. Mi, akik itt élünk, korcsosulunk. Őt a messzeség közelbe hozza. A Kőhang költője nem használ címeket. A fejezeteket évszámok jelölik. 1999, 2000 és 2001. A versek indítása viszont csupa nagybetű. Talán címek helyett. Prousti helyzet. „AZ ELMÚLT IDŐT csonthéj fedi. / A jaj mögötti érzés, / akár az újszülötté, / akit a világ még nem kísért, / aki még nem készült sehova, / s nem gondol a következő napra. / Aki számára az elmúlt idő úgy áll, / mint obeliszk az égben.” Talányos, több-rétegű, érezhető vers. Olyan, amit csak érzékelünk, de fölfejtünk, analizálnunk fölösleges. Tudós, aki verseket ír. Miroslav Holub magyar rokona. Akinek verseiből biblikus bensőségesség árad. Csupa ikon-apokrif. „MINDEN NAP KŐÜL tanulok. / A kő ott fekszik a folyosó

sarkában. / Ahhoz hogy megtűrjék / kell egy kevés jóakarát. / Senki nem érti, / amit hozzá
kőül szoltam. / Valahol csepeg egy csap.” Dermesztő. És rákacsint, noha nem hinném, hogy
ismerik egymást, Kemény István A rák című költeményére. Abban fölfedik, hol él a rák. És
akkor vége. Itt a követ türik. A mást. A másságot. Nehezen. Mert az ugye, türhetetlen. Uri
Asaf beszél a kövek, a kavicsok nyelvét. Megszólítja őket, és ők kőhangon válaszolnak.

2.

Kőhang című kötete óta poétikusabb, líraibb, éteribb hangon szólal meg. *Szándékos
lassúsággal* című új verseskötete a Belvárosi Kiadó gondozásában az izraeli magyar költő
legújabb verseit teszi közzé. Igazi verseket olvashatunk, trükkök nélküli tiszta lírát, akár föl is
hördülhetnénk, hogy ó jaj, micsoda anakronizmus, pedig csak belülről jön minden hang, ha
nem is „kőhangon”, mint előző könyvéből, de a lélek (megint egy elcsépett, semmit sem
jelentő szó azoknak, akiknek semmi sem szent, semmi sem drága) szakadozik, reped, s ilyen
sorok bújnak ki, mint gyík a sziklarésből, hogy átforrósítsa a gyógyító nap. „Megérint egy
varázsos kéz, észrevétlenül hozzám ér / egy leszakadt gyíkfarok. / Éjjel felengednek a fagyok,
// béka szól a park felől, / a lilium szirmait hullajtja, / és rozsdás porzósákját / kiszórja a
terített asztalra.” Érzelmős talán? Dehogy. Csak egy hangulat. Mesteri leírása. Mint a Kőhang-
kötetben, itt sincsenek címek, és ha mélyen belegondolunk, nem is kellene. Akár azzal is
eljátszhatunk, hogy kitaláljunk egy-egy versnek egy-egy címet. Vagy hagyatkozhatunk a
felütésre. Végül is a Szándékos lassúsággal egyetlen vers, nagy és hosszú vers, csak éppen a
költő szakaszolta-szerkesztette, bontotta ezt a hosszú verset egészéből részekké, melyek a
végén részekből egésszé állnak össze. És megható, hogy magyar költő, éljen bárhol, Francia-
országban, mint Tóth Judit vagy Forrai Eszter, Andorrában, mint Csokits János, Izraelben,
mint Uri Asaf, pestiesen szólva nagyon bírják az irodalmi magyart. Nincs az a bába, vagy
szülészorvos, aki ezt a köldökzsinórt átvághatná. És ez gyönyörű. Mint ez az Uri Asaf-vers is:
„A meredek fal szélén állnak. / Ha ugrani kell, ugranak boldogan, / a száraz évszakban / az
ugrás a vérükben van. / A kövekkel kirakott meder felé zuhannak, / de mindegyik sértetlen
marad, / majd ugyanolyan izgalommal, / úja a mélybe vetik magukat. / A talaj felett ezer
ejtőernyő nyílik. / De hol hordják és miben? / Hisz minden gyerek meztelen.” Metafizikai
rácsoválkozás a gyermekre, a költő saját mezítelenségére, és az Isten láthatatlan jelenlétére.
Uri Asaf sohasem lesz izraeli. Magyar marad zsidóként, mindörökre!

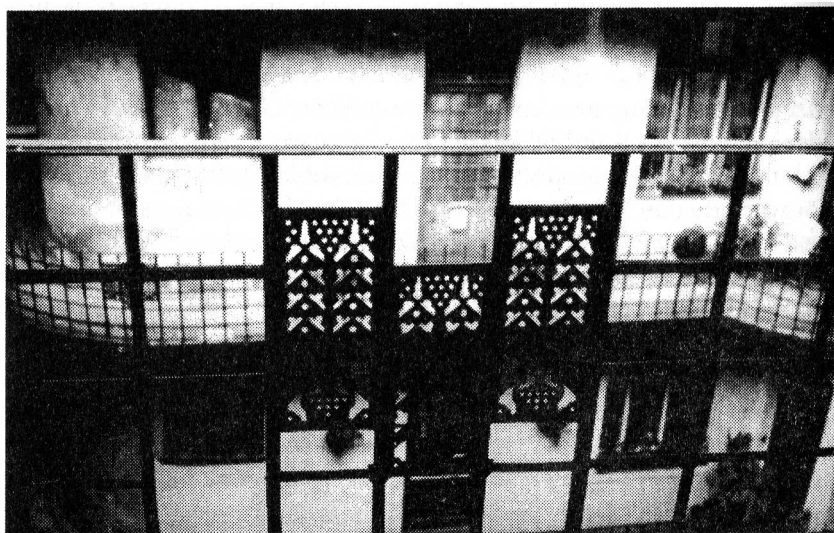
Mit tagadjam. Szeretem a költészetét. Nagyra tartom. 1954-ben született Bácsalmáson.
Egyetlen esztendővel vagyok fiatalabb. Negyedik verskötete ez a legújabb. Ablakomban
kutya ugat. Eget rengetőnek nem találjuk. De Kosztolányi Mák-ja? Ügyes. De kit érdekel a
cím? Lám Uri Asafnál abszolút lényegtelen.

SZIKRA JÁNOS

a mai magyar költészet élvonalában. Ha tetszik, ha nem. Megérkezett. Nem. Rosszul tetsze-
nek érteni. Nem befutott, hanem csak megérkezett. Első könyvében a fekete doboz címűben
még posztmodernkedett egy picit. Aztán jött ez a sinkás, csoóris, Nagy László-i hangütés.
Kormos István is. És hát, mint ez a könyvből kiderül (Százhalom Kiadó, Százhalombatta), a
sorozat szerkesztői igazán az ő világában kalandoznak, korban, elismertségben öelötte. Kiss
Benedek, Utassy József, Szöllősi Zoltán. Markáns, egyéni hangok. Fenét népies. Inkább úgy
mondanám, hogy ösztönös. Picit doctusos, de ad absurdum poeta laureatus valamennyi. Ezért
ez a tiszta-forrás-hang.

*Anyám arca lenn, a kútban.
Mégfésülködöm a múltban -
s egy ócska dalt dudorászva,
földet tömködök a számba.*

Ez a Férfikor. Tudjuk, milyennek kéne lenni. Ő olyan. Amire mi csak vágyunk, örök gyerekek. De Szikra mint minden költő, őriz valamit a gyerekből. Mert a versírás is játék. Igaz. Véresen komoly. Főleg az ilyen ritkán megszólalónak. Aki akkor ír, ha van miről. Aki önmaga a palack. S benne a vers a bor. Most, hogy kiderül ki mindenki volt besúgó abban a bizonyos átkosban, írók is, ő igyekszik függetlenedni. És főt hajt. Egy nagy író előtt. Érdeklő is őt, hogy még Ő is! Ott, Prágában! Sétálva az ódon városrészben. Vagy hörpölvé a plzenit a Malá Strana valamelyik kocsmájában. Igen. Bohumil Hrabalt idézi; a halálát. „Kamillát kaszálsz az égi réteken / s egy nyolcvan éve elmúlt délután / megfojtott macskáid karmolnak szíven / a halhatatlan sörgyár udvarán.” Persze több ez mint főhajtás. Rajongásnál meg kevesebb. Aranymetszés, kiáltaná valamire való építész. Az. Ebben a könyvében a rövid versei ütnek a legnagyobbat. Piccard kabinja nélküli tengermély. Nyomása atmoszférának. Induló. „Minden út utolsó. / Minden út legelső. / Minden kislány parlag. / Minden fiú felhő. // Minden út utolsó. / Minden út legelső. / Minden bárány meghal. / Minden gyilkos felnő.” Noha ez a versezet homlokegyenest más, mégis ott dereng a sorokban egy másik mester, Pilinszky is. Bárány. Gyilkos. De nemcsak ezek miatt. Az egész költemény a nagy katolikus költőt hívja, szólítja vissza. De tud ő játékosan is „dalolni”. A Gomb ilyen. „Szép az ing - ha levetik, / szerelem, ha temetik, / lány, ha másra mosolyog, / eskü, ha megtagadod. // Csók akkor, ha nem enyém, / szó, ha nem lesz költemény - / ha mégis, csak úgy legyen: / babrálhasson ingeden.” Még itt is a Pilinszky-féle „részletek, kicsiségek”, melyek nélkül nem vers a vers, melyek nélkül a szó nem válik költészetté. Nagyon tudja ezt Szikra János. Azt a részét, ami izzadságra utalna. Pedig Szikra egészen biztosan gyötrődik. Önmagával. Istennel. Isten hiányával. Csupa fájdalom. Csupa megrendülés. Hangszerelése schubert-i. Ötven felé közeledve. Viharsebesen. Neve áldott. Na, nem az övé. Ez csak egy verscím. De miért ne lehetne Szikra János neve áldott? Aki így tudni írni? Aki vigaszt hoz és kétségbeesést? Halált és reményt? „De messze van még a hajnal. / De kár érted, Szikra János. / Ki hívta a szíved táncba? / Ezeknek te ne siránkozz! // Gyűlölnek? Jut ölelés is. / Epe fröcsköl? Csurran méz is. // Mindig távol van a holnap. / Ám a neve legyen áldott - / aki hozzád sirt az éjjel, / nem dőf beléd kardvirágot.” Hetyke, József Attila-i önirónia. Apró Goethe bújik a nyolcadik sorban. Ugye, nincs olyan fogalom, hogy ujjongó melankólia? Hát ettől a könyvtől kezdve barátokozunk meg vele! Paradoxonok itt, egybejátszanak.



Jöjjön egy csodaszép kötet, kemény fődélel, az Aura Kiadó gondozásában. A szerző az egyetlen magyarországi költészeti folyóiratnak, a Parnasszusnak a főszerkesztője. Az ember azt hihetné, hogy a költői véna elapad, elapadhat a szerkesztői munka napi gyűrődései közepette.

TURCZI ISTVÁN

nem olyan költő, aki valaha is elnémulhat. Nem is olyan, aki ismételné önmagát, aki előre kiszámítható, aki nem lép tovább a belső körein belül. Új kötete, A zöld rabbi már címében is meghökkent, holott Turczi nem az a költő aki bárkit is meg akar hökkenteni. Polgárt pukkanítani meg végleg nem akar. Több ő annál. A könyv illusztrációit az 1960-ban született (névrokon) Püski Sándor grafikusművész készítette. Beválasztották Közép-Európa tíz legjobb művésze közé. Göncz Árpád még mint köztársasági elnök az ő egyik festményét vitte ajándékba Beatrix holland királynőnek a kilencvenes évek közepén. És valóban. Emblematikus illusztrációi elemi erejűek. Nem föltétlenül aláhúznak. De mindig a verseket szólítják. De így együtt, a költemények és a képek egymást emelik egyre magasabbra az összesen harminckilenc oldalas könyven. Lila, kék, zöld mózesi fejek sorakoznak. Grafikusan kivitelezett festmények. És Turczi saját, belső időszámítása. Egy év. Tizenkét vers. Abszolút felosztás. Itt is, mint az eddigiekben valami megmagyarázhatatlan életérzés. Az ősi, lebírhatalmas szorongás. „És ez a remegés! Mintha távol / robbantanának. Felfoghatatlan, miért. / Most is, mint mindig, menekülőben.” Apokaliptikus korunkban jósol. „Egyszer elfelejtünk emlékezni / ... /” írja, majd így zárja a verset: „De addig túl eszmék és tárgyak sikolyán, / az élhető élet puha szorításában tovább, / ha már nem maradt más, csak vigasztalás.” Véleményünk szerint már most itt tart az életünk. Amolyan Szép Ernő-i élet. Ami nem élet, csak életet játszik. Térképek, legendák. Ez is egy verscím. Izrael földjéről. Egy utazás emlékeinek hordaléka. A címadó vers Marc Chagall hommage-za. Utolsó versszaka fölágaskodik a fehérorosz-országi Vityebszk-ből elszármazott és franciává lett zsidó festőóriás szelleméhez: „Az alázat színe, mely az örökös ellenfényben / hosszúra nyúlt árnyak közt szégyenkezve / tör utat. Az átok színe. / NINCS TOVÁBB. Az elme tragikus partokra ér. / Éji órán pontos csillagokkal érkező / légszomj és visszatérő látomások. / Álmaid köré egyensúlyt szerkeszt a sors, / mely denevérköpenyként rád terül / és befeketíti éjszakáid.” Turczit nem sztárolják és ez így van jól. Az viszont nincs jól, hogy nem figyelik eléggé súlyos mondandóját.

Turczi Istvánhoz hasonlóan szerkeszt, foglalkozik irodalomelmélettel is

PRÁGAI TAMÁS

a Napút című periodika versrovat-vezetőjeként, de ő elsősorban szépíró, azon belül is lírikus. Noha a Sötétvilágos című új könyve a második verseskötet életművében, összkönyveinek száma immár négy. És hiába írt regényt (Inka utazás), vagy tanulmányt, kritikát (A teraszon vidám társaság), az alapélmény, a zsigeri küldetés alapvetően a költő, a lírikus attitűdje. Pedig első verseskötete kilenc évvel ezelőtt jelent meg, ami sugallhatja azt is, hogy nem kapkodja el a dolgot, Pilinszky kifejezésével élve olyan mint a sakkozó, az igazi, vagyis aki akkor lép, amikor kell. Érleli magát. Hosszan kitarthatja a gondolatot, mielőtt formába, a megfelelő formába önti. Mert bevallhatjuk: minden a forma. Ha az nincs, akkor a tartalom, legyen bármily szívszorító, magasrendű, filozofikus, transzcendens, metafizikai irányultságú, „nem üt át a papíron”. Nem éget rá lyukat. A könyv hátsó borítóján a FISZ (Fiatal Írók Szövetsége) szerkesztője, a Gérecz Attila-díjas író, Zsávolya Zoltán nemzedéküket is beágyazza valamiféle „(poszt)posztmodern... praxisába”, s szövege végén így búcsúzik az olvasótól és engedi útjára a könyvet, hogy „Prágai filozófiai-poetológiai értelemben komolyan reflektált lírája garabonciás jelleggel áldott és/vagy dalszerű versbeszéde révén a »hagyományos költészet« kedvelőinek is élményt kínál.” A kritikus itt némi paradoxont lát, hiszen a posztmodern és annak „poszt”-ja az úgynevezett hagyományos versbeszédet kedvelők számára nem adhat semmiféle élményt, meg aztán mi a hagyományos (Pilinszky, Nemes Nagy hagyományos?), továbbá úgy látja, hogy Prágai modern költő, de a „poszt”-nak csak nyomait találja a

Zsávolya által helyesen „garabonciális jelleggel” jelölt versértelmezési szentenciájában. Azon valóban el kellene gondolkodnunk, filológusoknak, irodalomtörténészeknek, és a művészeknek is, vajon a posztmodern utáni „valami” mi is valójában? Nevet kellene adni a gyereknek. Ha már. Mert nem volt még az a kor, mely ne kapott volna leginkább utólag valamilyen elnevezést, skatulyát, melybe aztán az is belegyömöszölhető lett, akinek pedig semmi köze nem volt az adott irányzathoz. Prágai Tamás esetében is azt kell vizsgálnunk, hogy egyedi hangú költő-e, van-e kisugárzása, versei tovább élnek-e az időben, vagyis elhagyják-e írójukat és megkezdik-e önálló életüket, vagy sem. Mert ez a lényeg. A többi üres lézeng. És bizony. Prágai egyedi hangú költő, kisugárzása is van, persze nyilvánvalóan azokra, akiknek antennái épp ennek a költészetnek az adója felé képesek fordulni. „A fürdőszobába benyomul az elvadult / dzsungel. / A nyakkendő / a ruhaszárítóra tekeredik, / a fürdőkád üledékes tó // lesz. Engedjétek szabadon / Mauglit! A képernyőre máris / hangyaboly loccsan, / a jelentéseket kitorlik. / A radír tapír, a tapír topor. / Az arcokra visszánól a szőr, / a szőnyeg alatt / elmélyülnek a fekete ráncok.” Nos, valóban van némi posztmodernség, de ez csak a szójátékokban érhető tetten. A lényeg azonban ez a megmagyarázhatatlan, de annál inkább érzékelhető vers önmagába csavarodó metafizikája. Dzsungel a címe. A enjambement sokszor zavarja a versolvasót, itt azonban az áthajtás kecsessége enigmatikussá teszi a mondanivalót, vagyis a forma „találkozik” a kifejezhetővel. Már-már ijesztő A rossz gyerek, de megnyugodhatunk: „Nem akarok felemás gyereket, / legyen egy ízig-vérig, / ha nyakigláb: az legyen egészen, / ha dühös, toporzékoljon a haja is, // különben megölöm, / megölöm a haját, körmét is, / aztán újjászületem tetőtől-talpig, / miután fejemre hamut szórtam.” A vers nem csak arról szól, amiről. Benne van egész korunk. A nő és a férfi szerepe. A fölcserélődés apokalipszise. Az értékrendek felemássága. Eltűnése. Az meg csak hab a tortán, hogy Prágainál a haj tud toporzékolni is! Aztán. Ha Füst Milánt, vagy Szilágyi Domokost idézi meg, versei olyanokká válnak (de csak kiterjedésüket, tipográfiaikat illetően), mint a két nagy költőé. Ez meg az empátia dichotómiája. Utolsó előtti verse, a Halott víz József Attila és Pilinszky közt kanyarog. „Sötét, halott víz, / nappalok közt sodródó / tétova áram ragadj el, / terítsd rám nehéz fodraid, // benned veszítse súlyát a testem, / érezzem, hogy könnyű lettem, / mint az, akinek senki / felé sincs gravitálnia - / legyek iramló, mint te, / takarj el fájdalmom, / napjaimra zúduló csipke- / függöny, ólomcsipke, // tagold az arcom - / akarom, sokáig tartson, / ferd föl rá alvadt jeleid, / engedd, hadd tűnjön elő // a vérköröket hevítő, / ilyenkor szükséges pátoz.” Ilyen szép ez a dalba fölemelt invocáció. Egy korántsem befejezett költészet akkumulálódik az ilyen sorok által. Egy olyan költőről, aki épp most hagyta maga mögött a krisztuskort, s elindul távoli és beláthatatlan tájak felé.

Vannak magányos költők. Minden költő magányos. Még ha körül veszik is. Vannak költők, kiknek nem születnek gyermekeik. Mégis. Valami furcsa, megmagyarázhatatlan „szepőlötlen fogantatásból” mégiscsak édes gyermekeket hoznak a világra, tudtukon és akaratukon kívül, génkészletük metagenetikai módon átöröklődik. Aztán vannak nevelt, „mostoha” gyermekeik is, csöppet sem mostoha sorssal. Jelen sorok írója példa erre. Akit többen neveltek egyszerre és külön-külön. Pilinszky János „metaleánya” Székely Magda. Nemes Nagy Ágnesé meg

TÓTH JUDIT,

az 1966. óta Párizsban élő és ott családot alapító, a mai magyar költészet első vonalához már megtapadó költő. A Belvárosi Könyvkiadó a 2002. évi Ünnepi Könyvhétre megjelentette Összegyűjtött verseit. A 355 oldalas kötet impozáns versgyűjtemény. Magam a hetvenes évek elején-közepén, írói eszmélésem kora hajnalán ismertem meg Tóth Judit nevét, amikor lázasan vásároltam az akkori legrangosabb elsőkötetes-sorozat, melyet a Szépirodalmi Könyvkiadó jelentetett meg, kemény fődéllel és fekete borítóval, néhol piros betűkkel, fehér gerinccel. Itt indult Szentmihályi Szabó Péter és Tandori Dezső, Petri György és Nádasdi Éva,

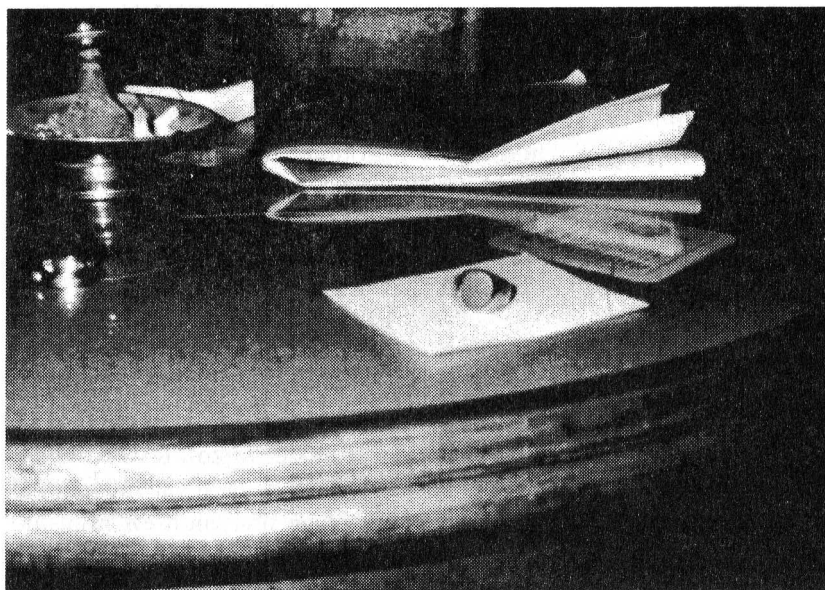
Pardi Anna és Kartal Zsuzsa. És köztük a Két város címmel Tóth Judit. Hogy miért, máig nem értem, hiszen a költőnek ez már a második könyve volt. Igaz, az első 1963-ban jelent meg, emez pedig 1972-ben. Az 1957-től induló pálya 2002-re kiteljesedett. Tóth Judit megmaradt magyarnak. Még csak nem is közölt Franciaországban! Az ottani magyar lapok, vagy folyóiratok valamelyikében. Hazaküldte verseit. Mintha itt lakott volna a közelben. Ha fizikailag nem is, szellemi-lelki értelemben mindig itthon járt, mindig a magyar szó volt a vér, mely vers-ereiben lüktetett. József Attila, Graves, Kortárs-díjas. És valóban. Keménysége, ereje, könyörtelen szembenézése a világgal és önmagával Nemes Nagy Ágnes egyetlen leányává avanzsálja. „Ez a kiváló költészet különös kettősséget mutat, több szempontból is. A testi és szellemi jelenlétet tükrözteti egymásra, egyszerre két országban, két városban, Budapesten és Párizsban. A második világháború kataklizmája két síkon valósul meg - a lágerlakók kínzó látomása egybeépül a mennyi szférák egyetemes ragyogásával.” Részlet a hátsó borítóról, okos és pontos összegzése Tóth Judit identitásának. Édesanyját elhurcolták a náciák és megsemmisítő lágerben halt mártírhalált. Ő maga meg, mindössze nyolc évesen úgy menekült meg a gettóból, hogy egy megszeppent kisfiú mellett állt, amikor a rendőr (sic!) rájuk kiáltott, hogy fussatok! A kegyelem különös játéka ez. Az édesanya meghal, ő tovább él, hogy hírt hozzon onnan, ahonnan csak a kiválasztottak hozhatnak híradást. Abból a transzcendens szférából, ahonnan például Pilinszky jelentkezett. Vagy éppen Borowski. Tóth Judit Réz Pálnak ajánlja A halál éji dala című irgalmatlanul kemény staccato-ját ilyen versszakokkal: „Hideg a téli éjszaka, / szúr az örbódék szénszaga, / úgy reszketsz, mint a félsz maga. / Aláhull Krisztus hét szava. // Legjobb, ha futva mész haza, / különösen ha van hova. / Ültödben fagysz meg ostoba, / széttép a szélvész ostroma. // Jó akinek van otthona, / valami ágy, meg egy szoba, / elbújnál már akárhova, / mert annyi minden vész oda / ... /” Balladisztikus zuhogás. Keményre kemény. Színre szín. Szagra szag. És valahol a kötet közepe táján megint fölbukkan a művészi Édesanya, Nemes Nagy Ágnes. Hogy is írta régi remekét? „Amint lassan felült, bal válla-tájt / egy teljes élet minden izma fáj. / Halála úgy letépve, mint a géz. / Mert feltámadni éppolyan nehéz.” És akkor jön Tóth Judit és így folytatja, amit Nemes Nagy abbahagyott, mert a fölfoghatatlannal nem lehet végezni, nem lehet kipipálni, mint az elvégzett feladatot, hanem tovább kell töprengeni, egész a halálig: Egy feltámadásról című versét indítja így. „Feltámadni nehéz. Az is lehet, hogy / még nehezebb, mint megszületni. / Az első és a második / majdnem-halálra úgy emlékezett: / a kútmély pillanat / villámcsapásnyit ha tart.” Micsoda pillanat ez a kapcsolódási pont az Újhold első és második nemzedékének két (nő)költője közt! Süt, éget, egybeforraszt. A posztmodern kígyó enfarkába haraphat, akkor is! Tóth Juditnak is van (túl saját gyermekén) irodalmi édesleánya, édesfia, és megannyi nevelt gyermek. Így aztán a Nyugat-Újhold hagyomány lebírhatatlan. Remény. Reménység. Bizonyosságot is mondhatnék, de óvatos vagyok. Duhaj. Mert ki tudja. Így, körülnézve. Olvasó nélkül fölszívódik a vers is. Szépen, lassan, színét veszítve. Mint a haematoma. Csakhogy a vérömleny felszívódása a gyógyulás biztos jele, az olvasó halála megrendítheti legjobbainkat is: miért és kinek? Tóth Judit persze nem törődik ezzel. Hisz. Istenben, emberben, önmagában. Egy betegség története című nagyméretű kompozíciója is beilleszthető pár jelentős kórházvers közé. Tüdő. Tóth Árpád: A Palace-ban... túltelített lírai invokáció. Kálnoky László: Szanatóriumi elégiája félelemmel és rácsodálkozással teljes körül-köre rakott, hordott, égető katedrális. Sziveri János: Babel című oratórikus oszlopa rezignált, önirónikus beteljesedése. (Fiatalkori gyomorrák. Nagygörbület.) Tóth Judit műve verssé tördelt nagyepika. Ebben is különbözik. Meg abban is, hogy nem ő a beteg. Talán a férj, a francia férfi, Max Guillaume. De nem is ez a lényeg. Hanem az érzelemmentesség. Az irgalmas szamaritánus, ahogyan kitapintja a halálos pontot (Pilinszky). Mert nem szabad éreztetni semmit a másikkal. Józan ésszel könnyebb is végigvinni a vizsgálatokat, kezeléseket. Orvosi szakszavak a sorokban. Ebben a fura rapszodiában, ahol úgy ír: „Külső alakomat akkor egy / másik személy / öltötte magára. Senki / nem vette észre a cserét. / Ez a másik módszeres / és kemény szervező

volt.” És maradt is, amikor az orvos áttekintve a röntgenképeket „... Maga elé / beszél. A trachális / régió nem tetszik neki. / Nyaktiló van a hangjában.” A megrendüléstől szikárrá váló asszony vídia-kemény szavai. A döbbenet lírája ez.

Van költészet, melyben a nőiség eszkalálódik. Pedig eddig úgy véltem, hogy költő az költő, legyen akár férfi vagy nő, egyként gyerek, egyként ügyetlen és botladozó, halhatatlan és feledésre ítélt. Nemes Nagy Ágnes költészete minden volt, csak nőies nem. Pár férfi költő meg csak úgy öntötte magából az ösztrogént, a tesztoszteron meg épp, hogy fölfedezhető volt az alapélményben, a gondolati, illetve valós bujálkodásban. Nem szégyellem kimondani, jómagam is ilyen nőköltő, nőíró volnék, miközben igazi férfiasságra vágyom, jól behúzni a másikat, családot eltartani, gyermeket nemzeni és nagyon, de nagyon tetszeni a lányoknak. De mindhiába. Marad a feleség és az irodalom. Valóság és az álomba burkolódzás mély homálya. No meg a feledése.

FORRAI ESZTER

a nagybetűs nő. Költészete fölfakad, keserű patakként kígyózik, sziklarepedésekben bujkál, majd kitör, fölmege a mennyekbe, s mint könyvének címe is jelzi, csapadék formájában hull vissza a földetlen fejekre. *Felhőszakadás*. Versek 1998-ból és 1999-ből. Dorosz Károly a karikatúra legjobb hagyományait grafikai szubsztrátummá emeli az illusztrációkban. Forrai is Párizsban él, 1962 óta. A magyar emigráció költője, a magyar szellem őrizője, akinek pedig megjelentek és jelennek meg művei franciául illetve két nyelven egyszerre. Mert az anyanyelv ott lebeg, lüktet homloklebenye mögött. Ez már-már betegség.



A magyar költő tényleg nem tud francia lenni. Vagy angolszász. Beckett, aki ír volt, milyen könnyedén művelte a francia és angol nyelvű irodalmat. Kár itthon világpolgározni. Meg, hogy kozmopolita az, aki nem pártosodik, és pusztán saját fájdalmát és örömét zengi. Attól az még nagyon is magyar. Csak éppen nem provincionális. Márai mi volt? Pilinszky? Pedig a világ érti őket. Forrai Esztert is. Mert úgy ír, hogy valami nagyon fáj, ott legbelül. A magány kozmikuma. Nem az egyedüllétéé. A szerelem, ez a biokémiai anyag, vagy másképpen, schopenhaueri értelemben a legindividuaisabb, specializált nemi ösztön nem távozik ebből az asszonyból. Verssorokká szublimálódik. „Zörgess rám / Mindenmagaddal, / Fejts ki ködömből / Csépelj szépeddé, / Faragj, / Faragj, / Magunk halványává -” Zörgess rám, invocálja a vers címe. Gyere, tegyél magadévá. Olvadj velem eggyé, mert egyedül nem vagyok egy. Csak rész. Ugyan tudja, Ady óta hogy „minden egész eltörött”, de hátha. Hátha van még az egy és

oszthatatlan. Csupa álom. Csupa beteljesülhetetlen. Persze az Isten ott marad azért. És nem engedi, hogy egy határon túl a csönd alá zuhanjon. Magány és megint csak Magány. „Akar-
tam, / Hiányzott / A magány. / Most súly / Vállamat sújtja / ... /” Nemes Nagy Ágnes idézhet-
nénk itt, ha nem is a teljes verset, de legalább ennyit arról a bizonyos madárról: „... Ha
elröpülne egy napon, / most már eldőlnék nélküle.” Így nő hozzá a magány is Forraihoz. És a
feledés keresése. „Hogy elfelejtselek, / Strucc madár leszek / Földbe rejtett fejjel - / Kereslek
a gyökerekben.” Struccpolitika, mondhatnánk, de olyan, hogy azért kifele kandikálunk, mert
meg kell találni a megtalálhatatlant. És milyen szép, milyen áttetsző a vers utolsó szakasza:
„Hogy elfelejtselek, / Feltámadok, / Mint az angyalok / És belédtemetem életem...” Szerelem
a köbön. Halhatatlan Rómeó és Júlia-álom. A Testkiáltó második versszaka. „Hogy kitépjelek
magamból / Megtagadlak / S letöröltem nyakamról / Vérrózsa csókjaid.” Sorai festővásznonra
kíváncsoznak. Meg is teszi. Forrai Eszter rajzol, fest. Költészetével egyszinten, ikerrokonság-
ban. Párizsban élő magyar művész zsidó identitása is kirajzolódik. És nem is olyan bonyolult
ez, mint hinnénk. „Szivárvány fest // A szürke ég vásznára / Körkörös táncot - / S hirtelen, /
Felhőszakadás / Zuhog az eső; / Siratom halottaim / Kabátom gallérját / Megszaggatom, /
Sírkőre követ teszek / S verssorokból / Koszorút fonok.” Kín és reszketés, fölmagasztosult líra
és magány. Forrai Eszter szemérmes álma. Expresszivitása is szelíd. Mint ama bárányé. És
szólhatna Pinczési Judittal, kinek sírján a szobortalapzatba vésett sorok vigasztalnak ben-
nünket, halandókat: „Sohasem porladok el / versek oltárába szöktem.” Úgy legyen. Ámen.

NAGY CILI

tökéletesen ellentéte Forrai Eszternek. Nemcsak a nagy korkülönbség okán. A fiatal, csinos
lány - ha már a hormonok körül mozgunk - telve tesztoszteronnal, férfiasan kemény, kérlel-
hetetlen, sorai mint Krisztus korbácsa a templomban, ugyanakkor irgalmas és megejtő, ami-
lyen csak nő tud lenni, igazi nő, aki ha költő, mindenképpen Jézus virtuális menyasszonya. A
Fénylés foglya a költő harmadik kötete. Nagyívű vállalkozás, a negyedik már nyugodtan
válogatott könyvként súlyosbodhatna asztalunkon. Nagy Cili nevét hiába keresem a Ki
Kicsodában. Pedig két kortársa, Oravecz Péter és Szentmártoni János (amúgy elsőrangú
költők és recenzensek) jelen vannak. De hiátus Rózsássy Barbara éppúgy mint Renczes
Cecília kimaradt szócíkke is. Kárpáti Kamil tanítványai ők mindannyian. Ami nem nevezhető
éppen szerencsésnek. Mert Kárpáti kemény ember. Segít és ledorongol. Okkal. Hatalmas
életművét nem kezelik a szintjén. Megszokta, de mégis - elviselhetetlen. És akkor ez a költő-
csapat kirajzik a semmiből. Nagy Cili markánsan az egyik legjobb. Ez az új könyve kemény
borítójával, címlapján a csorduló kolorit, E. Burne-Jones festménye. Így kellene. Így illene.
Ha már a költészet állítólag haldoklik. Persze nem. Az olvasó ítéli halálra. A költő halha-
tatlan. Talán a sznobok. Szép karácsonyi ajándék ez a csodás kivitelű könyv. És akkor talán
bele is lapoznak. És ilyen sorokba ütközik tekintetük: „Istenem, mióta választanom adtál /
poklod és a tág öröm között, / lelkem egy másik, zöld világba tévedt, / testem, a száguldó,
napba költözött, // ahová most zuhan lényem benned égve / forgók és szemedén át néz már a
szemem: / bűn volt a kín, s a büntudat gyerekség, / a szenvedést, kérlek, bocsásd meg
nekem!” Pedig ha tudná! És most, bocsátassék meg, de magamat idézem: „Az igazi művész
elnyerte a szenvedés kegyelmét.” Igaznak érzem. Nem korszakos aforizma. De ha így van,
ahogyan akkoriban gondoltam, mikor megfogant ez a kicsi csíra, akkor nyugodtan elmond-
hatjuk, hogy Nagy Cilinek nincs miért bocsánatot kérnie, mert az Isten róttá rá ezt a kegyel-
met. Ez a fiatal lány, huszonéves álmodó, a költemény örök foglya, gyakorlatilag mindent tud,
amit tudni érdemes. Már csak az érzés, mely együtt jár a korosodó tapasztalattal, gazda-
gíthatja a verseit. Miután minden művészet eredendően szakrális, Nagy Cili Istenkeresése és
nemkeresése egyaránt fénycsóvaként világlik a Szabadíts fel című szentély-versben, melyből
két versszakot idézünk: „Isten, én még itt vagyok, / keress tovább, én nem kereslek, / elülök

majd az arcokon, / titokban akik megszeretnek, // mások titkát fejtheted meg / bennem, ha újra rámtalálsz, / addigra én már körbelengtem / minden magányod csarnokát / ... /” Őrületesen nagy dilemma. Vajon bízzuk magunkat bátran a levegőre (Pilinszky Isten-mondata), vagy hívjuk meg magunkhoz, mert Isten szemérmes, és nem akar ajtóstól törni a házra. Az utóbbit gondolom járható útnak. Bár a Nagy Cili vers ennél sokkal bonyolultabb jelképrendszer. Ha tetszik filozófia-forgács, gondolati összegzés. Az biztos, hogy az Istenhez való viszonya még nem végleges, nem örökös, nem túlvilági. Még innen van a költő, de transzcendens irányokba röpködnek sorai. Ha kell, hát frivolán: „/ ... / Gyere velem a templomtérre / kivenni részed a rettegeből! / Aki fél, az imádkozik / vagy maszturbál, ha hite nincs.” Nagy Cili olykor visszacsúszik a mába, a borzalomba, de azt is megemeli, beláttatja velünk, hogy miért nincs jelen folyóiratok hasábjain, miért hiányzik (nekem fájón!) a kanonizáltak masszájából. „Az úgynevezett irodalmi rovat / versalakú szövegözönéből / lassan kiköltözik. / Ne ott keresd. / A három éves kislányban keresd, / mikor üvegajtót talál, előre fut, / szemében ünnep: magához közelít. / Mozdulatlanul álljunk, / amíg gyönyörködik.” Puff neki! Jelentem, ez a jelenlét! És nem lapok hasábjain ha kell, ha nem kell, de ott díszelni! Igen. Nagy Cili tudja. De ti, mi, miért nem tudjuk mindezt? Olyan nehéz? Üdvösség ez. Ellenállhatatlan utazás. „Lakói” (Béri Géza, Gérecz Attila, Szathmáry György) a mester Kárpáti Kamil sors- és kortársai. „Térdek közt átszítál / a hó, és minden száj fehér lesz, / a fémek szaga iszonyú / (minden halott fémet érez) // sápadt arcok nyílnak bennem, / nagy fájdalomra jön a télnek, / olyan holtak vára lettem, / kiket soha nem idéznek.” Ez a fémiz ott bolyong a soraiban. Halálos költő. Mikor az ötvenhatos forradalom és szabadságharc egyetlen költő mártírja, Gérecz Attila 27 évesen szovjet golyóktól elesett, Kárpáti Kamil díjat alapított az emlékére. Fiatal, harminc alatti elsőkötetéseket jutalmazva ezzel. Mikor Nagy Cili első könyvére megkapta a díjat, a laudációt

PETŐCZ ANDRÁS

mondta, de nem a szó eredeti jelentését interpretálva. A megemelkedett himnikusság kritikába csapott. Nem értette, hogy ebből a fiatal lányból hová tűnt a derű. Hiszen előtte az élet. Hol a fölszabadultság, a szerelmes rajongás. Én akkor kedvenc Schubert idézetemmel védtem Nagy Cilit. „Még senki nem írt örömeiben zenét.” Ugyanakkor van öröme! De a magas művészet csupán szenvedés. Kín. Alázat. Gyötrellem. Viviszekció. Halál. Petőcz Andrással nem értünk egyet. Ennek ellenére most örömkönyvvel jelentkeznek, a Móra Kiadó gondozásában. *Bojtorján*. Gyerek-versek. Kicsit szorongok. Kell-e mai gyerekeknek gyerekversek? Kell-e Weöres Sándor? Kell-e Csukás István után bármi is? Janikovszky Éva után? De Petőcz nem ijed meg a kihívástól, mert Internet-verset is ír. „Ha valaki keresne, / felmentem az internetre. // Bementem egy fájlba. // Ez még nem is fájna! // De ha úgy megviccel, / hogy épp reám klikkel, / azt én ki nem bírom, / lesz belőlem ikon. // S kijövök nyomtatásba!” Hát igen. Ez kell a mai gyerekeknek. Szörfözés a neten. Na nem a kisjézus után kutatva. Nem. Idétlen rajzfilmek, akciók közt lavíroznak a ma gyermeke. És akkor itt ez a finom könyv. Amihez versérvék kell. Befogadói készség. Még a szülő részéről is. Vajon kik fogják venni? Akik jól akarnak. De tudják-e mi a jó? Csupa relativizmus. Praktikum. Nincs, és nem is lehet feloldás. Hogy a ma már falat kenyéreként igényelt vizualitás se maradjon el, Tóth István bájos rajzaival visznek közelebb a versekhez. Talán így. Így együtt. Befogadhatóbb. Ringató sorokkal: „Bojtorján, bojtorján, / táncot jár a lajtorján. // Varázsigtét mormol, / mindenkit megkorhol. // Ha akarja, / madár leszek, / ha akarja apró keszeg, / boglyas fején / fényes csillám, / kicsi kezén / a szempillám, // világvégét / varázsol, / arra jár, / hol madár szól, // pázsiton / elhever, / csak azt teszi, / amit kell: // táncot jár a lajtorján / könnyű léptű bojtorján.” Vajon a cél nem is az, hogy mint a slágereket, az inasok füttyüljék már másnap a körúton. Ez a könyv arra szolgál, hogy szorongásmentes legyen az éjszaka. Hogy a rémképek, az Istenhiány ne izzassza meg a lurkót. Ébredése könnyű legyen, mint ezek a versek. Lebegjenek másnap estig. Ezek a

versek legyenek a mindennapi narkotikumok. Mert ugyanúgy „el lehet szállni” ezektől a versektől is! Ezért kell a gyermekirodalom! Nem mostohagyerekként. És még útmutatót, jó tanácsot is ad, ha kell. Későbbi korokra. Mikor a mai gyerek olvas föl elalvás előtt. „Házasodni kéne, / mondja Örzse néne. / Ábrándozik, és eközben / elég a lepénye.” Vörösmarty „megrontója” villan. De mégis, milyen jó az ábrándozás! Néha még be is jön. Csak nem úgy, nem akkor és nem olyan súllyal, ahogy a gyermek elképzeli. És ez törés. Néha kibírhatatlan. Ebben segít ez a könyv. Tartósra gyártva, kemény fődéllel, hogy tovább adja báty az öccsnek. Öcsi meg a hugicának. Petőcz verscíme, a Mire jó a papír? valódi költői kérdés. Merthogy versírásra, lefogadom, a megkérdezettek piciny töredéke biccentene. Hogy igen. Arra is jó. „Kérdezi a tapír: / - mire jó a papír? / Haszontalan termék! / ... /” És itt most az jut eszünkbe, hogy egy nem is oly régi iskolai fölmérés alapján kiderült, a megkérdezettek majd mindegyike arra a kérdésre, hogy mi borítja a csirke testét, majdhogynem kórusban válaszolt: nejlon!! A papír fájdalmas. Üresen szolgál, vagy teleírva? Még Hamlet sem tudná a választ.

Él köztünk egy ragyogó irodalomtörténész, aki éppúgy ismeri a modern irodalomtudomány „vívmányait”, mint a Nyugat-hagyományt, tanít és ír, recepciója, ami könyvei fogadtatását illeti sokallta soványabb, mint azé az íróé, akiről most monográfiát tett közzé a Kalligram Kiadó jóvoltából.

VILCSEK BÉLA

Petőcz András című könyve teljes értékű kor- és kórkép, ezen fölül még kórkép is a mai magyar irodalomról. Tudományos igényű, ugyanakkor esszéisztikus. A monográfia után alapos lábjegyzethalmaz, a költő kritikai recepciója (melyet kevésnek ítélt), az életút összegzése, a költő művei, nyilatkozatai. Kicsit félttem ettől a könyvtől. Petőcz 1959-ben született, s úgy gondolkodtam, nem korai még egy ilyen összegzés amikor a Kalligram Tegnap és ma című sorozata olyan írókról ad látteleletet mint Ottlik, Sütő András, Petri György, Esterházy és Nádas Péter, Hajnóczy és Krasznahorkai, Mészöly Miklós. És a névsor még így sem teljes. Csupa élő és halott klasszikus. Vagy a klasszikusság felé vándorló. És akkor jön Petőcz. Aztán rájöttem: nem korai ez a könyv. Petőcz András emblematikus szerző. Nem tudom, járnak-e föl hozzá fiatalok, hogy tanácsát, támogatását kérik. Mint egykoron e sorok írója hol Pilinszkynél kopogott, hol Hajnal Annánál. De kikötött Nemes Nagy Ágnesnél éppúgy mint Vészinél vagy Kálnokynál. Nem tudom, Mester-e Petőcz abban az értelemben, ahogyan én akkoriban láttam a „mestereimet”. Görgy Gábor fogalmazta meg a legélesebben egy tévéportréban, hogy ma már nincsenek meseterek, inkább guruk vannak. Amolyan félistenek. Egy biztos: Petőcz nem guru. Nem is lesz az soha. És ez a legnagyobb nyeresége életművén túl. Ezt jól érzékelteti a monográfia. A megannyi félreértettséget, a befogadás lehetetlenségét. Mert avantgárdnak túl konzervatív, posztmodernnek csupán modern, tradicionálisnak meg alapos fölforgató. Pedig, ahogy Vilcsek megállapítja, egyik sem igaz. Ma már tudom én is: minden a forma. De csak abban az esetben, ha a forma és tartalom egysége jelentős műben csúcsosodik. Ha nem, akkor a forma üres tipográfiai játék lesz csupán, a tartalom pedig önsajnálát, sírás, taknyos orrú nyöszörgés. Petőcz esetében erről szó sincs. Pár éve, hogy a tévében a Tokaji írotáborról készült összefoglalóban épp Petőcz András beszédét hallottam. Hogy milyen hatások érték. És előre fogadtam volna, hogy a Nyugat-Újhold hagyomány nem. Igazam lett. Az volt a véleményem, hogy magyar író a tradícióra építsen saját várat, még ha avantgárdot is. (Itt jegyzem meg, hogy a valódi avantgárd költő, Balaskó Jenő maga nyilatkozta, hogy a szó kiüresedett. Hiszen a jelentése előőr. De hol vannak a csapatok? Mikor vonulnak be végre? Előőrssel nem lehet háborút folytatni. Ők csak megfigyelők. Száz éve csatangolnak a megfigyelők. Még csatát sem nyerhetnek, nemhogy háborút.) Petőcz Andrásra leginkább a délvidéki-vajdasági új Symposium hatott, pedig Sziveri János költészete, főleg halála előtti nagy futama mennyire hagyományos! És a párizsi Magyar Műhely. Erdély

Miklós. Vilcsek Béla nagy tapasztalattal vezeti végig a petőczy életmű változásait, amikor is alábbhagy ez az egyetemekről indult kvázi provokáció-irodalom, a polgárpukkasztás, a rendszerrel szembeni progresszív hidegháború. Megtudjuk, hogyan indul újra a legendás Jelenlét, majd hogyan hagyja ott azt is Petőcz. Mivé alakul mai költészete. A zárójel-versek után a variációs versek. Sok-sok Zalán Tibor párhuzam. A két költő látványos „megszelídülése”. A nagy filmesek, költők, írók, halhatatlan elődök soraira, műveire írt variációi önálló művekké parafrazeálódnak. Persze ez sem ilyen egyszerű. Mondjuk Mallarmé-variációja a magyarra lefordított versből keletkeztet petőczy-újat. Mennyivel egyértelműbb a zene! Rachmaninov Corelli-variációi esetében nincs szükség műfordítóra. Tehát Petőcz variációi magyar versvariációk. Dr. Vilcsek Béla Radnóti monográfiája után bebizonyította, hogy a modern-posztmodern irodalomnak is szuverén és szakavatott értője. A Kalligram-féle sorozat súlyos kötettel gazdagodott. Petőcz végre része a kánonnak. De Vilcsek mikor?? Bár... Petőcz András is legföljebb a keretben. Az irodalmi közvélemény betagol vagy kirekeszt. Főlemel és gyilkol. Ől a hallgatása is. Közönye.

Az nem baj, hogy művész művészről ír, de ne tegye, ha mindezt monográfiába sűríti. Mert akkor esszéisztikus lesz, elvész a distancia, úgy hogy hagyjuk ezt a munkát az irodalomtörténészre, aki tudósként ha nem is föltétlenül ad, adhat egzakt képet művésztsunkról, de pont a maga száraz, „tudósi” nyelvén a lehető legközelebb visz a megismeréshez. A Kortársaink-sorozat (szerkesztő: Rónay László) legújabb darabja, a Balassi Kiadó könyve

BAKONYI ISTVÁN

kismonográfiája Bella Istvánról szól. Az idei esztendő egyik Kossuth-díjasáról. Bakonyi átfogó képet rajzol erről a jelentős életműről, körbejárja alanyát, három dimenziós képet fest. Még az sem rontja el a kedvünket, hogy a címlapfotó Belláról, hát mit is mondjunk, enyhén szólva nem a legelőnyösebb. Pedig Szebeni András nagyon tudja a fotózás mesterségét, nyilván több kép közül lehetett volna válogatni, hogy miért ez a kép került oda, Isten után csak a szerkesztők tudhatják. Fontos, persze, hogy fontos, de a belbecs még fontosabb. Bakonyi „bányászata”. Töviről hegyire ismeri ezt az életművet. De nem csak ezt. Életrajzot. Bella szerkesztő múltját és jelenét. Mert mind így, együttesen adják korunk egyik legnagyobb költőjének portréját. Bakonyi jelesre vizsgálják. Persze senki sem vizsgálztatja. Talán a szakma. Ha. De nem remélem. Pedig remekül idéz. Nem ömleng. Mondom, száraz. De nem fekete-fehér. A kezdetek-től a műfordító Belláig tart ez a vékony kötet. De vékony-e? Elég. Pontosan annyi, amennyi szükséges ahhoz, hogy látva lássunk. Se több, se kevesebb. A Szaggatott világ. 1966-ból az első könyv. Ilyen idézettel: „Csizmáját le sem vette, / csak hanyatt vágta magát ruhástól...”, s „kilencvenkilenc évét rendre / átterelte az elmúláson.” Izmini József birkapásztor tanúságtétele. Bakonyi jól látja, hogy milyen erős a József Attila-hatás. Milyen telitalálat Bakonyi részéről ezt a versszakot választani:

„Ím, én is, ki az örök nyártól,
fogantattam az ifjúságtól,
s bordáim között, így születtem,
világszaggató szerelem ver,
elhamvadok, de el nem égek,
az idő feketébbre éget,
s ha nem leszek, csak füst, korom, sár,
ört fogok állani síromnál.”

Világfájdalom? Őszinte halálérzet? Mindkettő. Az elsőkönyvesek szinte már kötelező fájdalma. Érdekes, festőknél annál magasabb az ár, minél érettebb korszakából származik a kép. Költőnél hogy is van ez? Költőnél minden korszak rémületes. És érdekfeszítő. Ára felbe-

csülhetetlen. Ezért kell a jó idézéstechnika. Mert egyik kései kötetéből, az Ábel a sivatagban címűből így idéz Bakonyi: „Betűz a nap az ablakon. / Betűket betűz a napon. / Figyelek, szájáról olvasom / sugarát. Leírom, rajzoló.” Tamási Áron nyomában. Itt már az érett költő „betűz”. A mesterek hatása lekopott. De van-e értékkülönbség? Bakonyi megadja a választ. Föltár. De sohasem érhető tetten semmiféle kinyilatkoztatás. Nyugat-hagyomány? Is. Népies is. Őt csak Bella István érdekli. Önmaga abszolút a háttérben. Ezért jó ez a könyv. Szép rajzú, s valóban átfogó monográfia. Pedagógusoknak, ha egyáltalán tanítják Bella István költészetét, immár megkerülhetetlen ez a kézikönyv.

Kultikum és fénylő magasság

Nagy Gáspár: Húsz év a kétezerből

Hogy kultikus-e valami, az az adott időben dől el. A hetvenes évek elején bemutatták a magyar mozik is a Szelíd motorosok című filmet, mely azonnal kultikussá vált. Egy-két héten belül a srácok már szarvkormányt bütyköltek, no nem Harley-Davidsonokra, hanem Komarra, Bervára és tűztek a városban, föl-alá, hosszú hajuk lobogott a szélben. A rendező, aki ma már öreges gengsztereket játszik, Dennis Hopper szintén kultikussá vált, akárcsak Jack Nicholson, meg Peter Fonda. A film azóta megkopott. Kit érdekel ma már a hosszú haj, a szabadság motoros angyalai, akiket a bunkók lelőnek. Ma már nem lönek ilyen csekélységek miatt. Kisebb dolgokért azonban igen. Elég egy rossz mozdulat és dörren a fegyver. Még nálunk is. Nemhogy az Egyesült Államokban. A zene azonban, örökérvényű. Klasszikussá érett a harminc év alatt. A Steppenwolf Easy Rider-je szinte fütyülhető. Ennyi maradt meg a kultikumból. És vannak művek, melyek kultikusak voltak és klasszikussá magasodtak, gondoljunk akár Menzel, Bergman, vagy éppen Woody Allen filmjeire. Mert a művészet legyen az adott korban aktuális, ha igazi, megmarad örökre. A politika persze, itt e tájon átformálta, s öntudatlanul tette kultikussá a művészetet. Menzel Pacsirták cérnaszálon című filmjén csak mosolygunk. Mi volt abban a filmben oly ellenzéki, hogy betiltották? De nincs kedvünk nevetni. Bacsó Tanúján sem. Hát mit vétettek, hogy ennyire irtóztak a párt korifeusai az értelmiségi megszólalásoktól? Patológiai félelem volt ez. Reszketés. Hogy hátha. Ezek megdöntik a prima kis rendszert. Nem döntötték meg. Legföljebb döntögették. Fűrészelték a fát. Sokszor maguk alatt.

A felületes olvasó, de akár irodalmár is, Nagy Gáspárt kultikus költőnek tartja, sajnos mind a mai napig. Igen. A Tiszatáj. Emlékszik a „júdásfára”. Kádár-„cikizés”. Betiltás. Meg a Három megjegyzés: egy válasz-ra. A vers helyett üres illusztráció került a lapba. 1982/11. Mert Gazsi (nem személyeskedés, így becézik), le merészelt írni az alábbi sorokat: „*Én együtt látom őket / egy dalban és / egy mondatban / ... /*” és a nem kurzivált sor Illyés Egy mondat a zsarnokságról című nagyívű és tragikus éleslátással megírt eposzára engedett következtetni. Halálos bűn volt ez akkoriban. Megrettentek a rettenthetetlenek. Összedőlhet a Birodalom! És lám, összedőlt. Pedig Nagy Gáspár csak Kodály és Illyés ünnepére írta ezt a verset. És nem azért vált kultikussá a neve, mert, hogy úgy mondjuk - jól beolvasott, hanem mert a hatalom tiltott, lesújtott. Ha szó nélkül lejön a vers, talán pilla sem rezdül. Sajnos ma is itt tartunk. Hogy Nagy Gáspár csak kultikus költő, a rendszer sírásója, modern szabadsághős, Kossuth-díját is csak ennek köszönhette, mert a polgári kormány így adott elégtételt. Pedig - nem! Nagy Gáspár kultikuma belesimult az időbe, ezek a darabjai nem főművek, amelyek viszont azok, most együtt olvashatók a Tiszatáj-könyvek új darabjában, mely kötet címe: Húsz év a kétezerből. Nyilván Krisztus és a kereszténység kétezer évéből a reá eső két évtized, melyben az akkor kultikusnak számító Tiszatájban közel száz verset közölt. Ne feledjük, hogy a Tiszatáj attól lett kultikus, mert először kezdte közölni határainkon túl élő magyar íróinkat és számolt be sanyarú sorsukról. De igazán akkor vált legendássá, amikor betiltották. Aztán jött a „rehabili”, fölállt újra a régi gárda, de a rendszerváltást követőleg ez a lap is belesimult a tengernyi új folyóirat közé, s láthatatlanul megbújt a többi közt, az értékek devalvációja és végtelen szubjektuma megölt mindent, amelyből új kultikum keletkezhetne, magas művészi fokon, vagy éppen anélkül. (Itt persze nem a zsidózásra gondolok, meg a visszavágásokra, nem Bayer Zsoltra és Lovas Istvánra, Eörsire, meg az Élet és Irodalom stábjára, mert ezek napi politikai aktualitások, s nem adok pár évet, ködbe vész, mint az a bizonyos albán számár.)

Nagy Gáspárt nehéz elhelyezni. Se nem népies, se nem urbánus, egész egyszerűen költő. Ami megkülönbözteti, az „csupán” annyi, hogy tudja Pilinszkyvel, a művészet szakrális. A többi? Nem is tudom. Magasba fénylő sorai szemünk láttára válnak klasszikussá. És nem bánom: maradjon még kultikus szerzőnek, ahogy Bergman, Menzel, Wajda, Woody Allen. Vagy akár Pasolini, Kerouac, Burgess. És még lehetne sorolni, akik megmaradtak halhatatlanoknak. A Doors együttes legendája, Jim Morrison. Legyen. Mert Nagy Gáspár ott található a Balaton-szemesi temetőben is. A XX. század legnagyobb magyar színészének, Latinovits Zoltánnak sírja fölé vastag ág hajol. Nem is hajol. Az túl éles szög lenne. Mintha biccentene. És ott fölerősítve rusztikus fatábla, belevésve Nagy Gáspár szikrázó verse. Senki nem merte leverni. Senki nem fújta le, valami marha graffitis. Mély tisztelet és főhajtás. Míg ez a síri együttes áll, addig a hely, ha tetszik, ha nem, kultikus. De nézzük, mint emelkedik Nagy Gáspár költészete a legnagyobbak közé? A magyar irodalom két legszebb négysorosa mellé fölzárkózik az övé is. Pilinszky Négysorosa, és József Attila Reménytelenül (lassan, tűnődve) híres betétje, „a semmi ágán ül szívem...” kezdetű mérhetetlen és beláthatatlan poétikája mellé odaülni, odakucorodni, nem kevés. Persze szubjektív leszek. Fönntartom e jogomat. Most és későn. Tiszatáj, 1984/12.

*Egy szív trappol a virradatban
egy másik földadta magát
a harmadik még itt a mellkasomban
félreveri az éjszakát.*

Hát tessenek eldönteni. A versvég úgy emelkedik föl, hogy épp ellentettje a két nagy előd versépítésének. Hiszen úgy József Attilánál mint Pilinszkyénél, a vers eleje, első sora az igazi vers, a második sorok már prózába hajlanak de még verssorok, a harmadik és negyedik pedig mindkét költőnél akár prózai „egymásodperces” is lehetne. Persze ez az összehasonlítás nem érték és nem mérték. Csak némi magyarázat. Hogy mitől klasszikus már most Nagy Gáspár négysorosa? Antenna kérdése. Tisztánlátás kérdése. Megtisztítása a legendától. A kultikumtól. És akkor kibújik a mamutfenyő. Az örökkön zöld. Ilyen egyszerű. Aztán vannak négysorosok még, melyek nem érik el a Most és későn klasszikumát, de erejük fogást találnak rajtuk és lebirkóznak. „E papír már semmire se jó, / csak vers alá alomnak; / nyújtózzék istállósötétben, / míg házadban csaholnak.” (1985/7). A Félelmen túli... metafizikai állapotra utal. „Hogy fényesednek az éjszakák! / amint élesednek a kések, / de a félelmetes penge arzenált / kicsorbíthatja az ÉNEK. // Aki a félelmen túli tartomány / dalokra elszánt kölyke, / jól tudja miért e földi ág / s miért a csillagok -: fölötte.”

Nagy Gáspár ma már csöndes. Ha nem is csigaházba, de elrejtőzik. Szerkeszti a Hitel-ben ráért műveket. És nézi a halált, szakadatlan.

Nézek
körül
már
csak
halottaim
vannak
-
magamat
is
annak
tekintem
annak
-
(1999/3)

Rovások egy kivágandó csekei tölgyre. Ez ennek a szívszorító, ugyanakkor szívet melengető versnek a címe. És innen kezdődik az új korszak, a legújabb költemények folyama. (1999-2000) Anya-versek sora. Az emlékezés fájdalma. Siratás és önsiratás. De nem úgy. Inkább valamiféle önkorholó gesztus. Téli végzés. „Bár még öntudatlanul / de szegény anyámat / oly nagyon megkínózva / jöttem a világra // a jóslatok szerint is / nagy kínok között / szörnyű haláltusával / megyek majd utána // így lesz kiegyenlítve / rendben az a számla / amiért ez a halandó / sűrűn pillog hátra”. József Attila ismét. „Hogy teremtsen mennyet.” Aztán az abszolút depresszív gesztus. „Hogy jó legyek és utánad menjek.” Nagy Gáspár másképp fizet. De hasonlóképp. Anyaversei gyönyörűek. Ilyen első versszak: „Anyámat látom / nehezen lép már / kékülő ajkán / Mária-zsoltár”. Egy másik versben meg: „Ebben a házban / vajúdott anyám / szíve szívemhez / énekelt talán”. Anya s fiú közti minden fájdalom, béke, szeretet és büntudat, ragaszkodás és az elválás kényszere ott izzik e sorokban. Nagy Gáspár kettésével veszi a lépcsőket. Nem rohan, de ahogy lépked, fölfelé a grádicson, biztosan Istenhez ér el.

A művészet szakralitása

Irodalomtudomány Cs. Varga István esszéiben

Vagy az esszéiben föllelhető irodalomtudomány? A piacere. Mert Cs. Varga István végre az az irodalomtörténész, aki nem fél az esszétől. A metafizikától. Aki mer szárnyalni. Transzcendens irányokba. Talán nem is tehet másként. Szent művészet II. Alcímében: Tanulmányok költészetünk szakrális vonulatából. És itt, mintha tautológiát éreznék. Pilinszky szerint ugyanis a művészet eleve szakrális (vallásos), így tehát szakrális művészet nincs is. Aki alkot, az mind érezte a diktálás, sűgás élményét. Isten végtelen tapintatát. Ha hiszünk. De művész-e aki nem hisz? Vajon föltételezhetjük, hogy hit, kimondom: Isten-hit nélkül létrejöhet műalkotás? A könyvben természetesen elhangzik Pilinszky, többször is, többféle formában, például az a híres interjú-válasza, hogy ő költő és katolikus. Cs. Varga végre kimondja, hogy a katolikus, illetve a neokatolikus, az egy XX. századi stílusirányzat. Végre olvashatjuk irodalomtörténésztől is, hogy olyan nevek fémjelzik, mint Mauriac, Claudel, Bernanos, vagy éppen Julien Green. Főképp a francia. Az persze külön tanulmányt igényelne, hogy miért pont a franciák? De mindegy is. A lényeg, hogy Pilinszky nyilatkozatát nem kell komolyan vennünk. Tényleg neokatolikus költő volt. Miként a könyvben megjelenített és alaposan körüljárt Mécs László és Sík Sándor. Akik papok voltak, de költészetükben nem pietisztikusak. Költők, mint Pusztai Sándor, vagy Csanád Béla. Pietisztikum náluk sem lelhető föl. Mert az, hogy valaki pap vagy költő, az két homlokegyenest más hivatás. Két különböző krisztusi szolgálat, jézusi szenvedés. Az azonban kétségtelen, hogy igen vékony ez a szál. A szakrális művészet selyemszála. Miért? Vajon a negyven év? Nem hihetjük. Mert a Nyugat nagy nemzedékeiben is alig látunk szakralist, vallásos művészt. Babits biztosan. Kosztolányi? Talán a Hajnali részegség utolsó soraiban az a nagy és megrázó föleszmélés. A negyedik nemzedék azonban nagyon is keresztényi! Vas István, Nemes Nagy Ágnes, Toldalagi Pál és persze, Pilinszky. A magyar költészet túlságosan politikai. Okai ismertek. Nincs és nem is volt nagy filozófusunk. Olyan Kant, vagy Heidegger méretű. Zsidó származása ellenére a legnagyobb katolikus gondolkodóvá magasodott, Simone Weilünk. Nietzsche? Schopenhauer? Még a láthatáron se. Politikusaink? Hát ők is. Sok a leszereplő, bukott ember. Gróf Széchenyi meg Döblingben. Hadvezetésünk baklövései. Nagy átkok. Nagy talpraállások. A magyar nyelv fantasztikus túlélőereje! De Mária országában milyen kevés a szakrális... Molnár-C. Pál lebegő, isteni festészete. De hol? A többiek hol? Persze Nemes Lampérth is. Meg Gulácsy. Csontváry Kosztká. Azért ők is. Ott ülnek ma is. Isten irdatlan tenyerén.

Van azonban a szakrálisnak egy másik vonulata is, ne feledjük. Az Isten hiánya. A nagy-nagy hiátus. A mocskok. Az állati nívónk. Ősöztöneink kivételései. Ilyeneket is tudunk, tudunk ábrázolni. Ady rettenthetetlen invokációi. József Attila. „... Fogadj fiadnak, Istenem, / hogy ne legyek kegyetlen árva.” Metsző katarzis. Lehet-e pontosabban megfogalmazni a költőt? És művészet az, ha ott van a műveken Isten beazonosíthatatlan ujjnyoma. Ezekén is, meg azokén is, akik a hiátust ábrázolják. Mert a szakrális, vagy hiátusa - szenvedéstörténet. Az igazi művész passiója.

Visszatérve tehát: tautológia is, meg nem is. Cs. Varga István tudja a dolgát. És milyen jól! Hogy Fodor András kapcsán eszébe jut a zene. Remekül közelít. Olyan megfoghatatlan zsenihez, mint Stravinsky. L'histoire de soldat. Ez a mű ihleti meg a költőt. A katona története. Itt meg az ördög. Ami megint csak nem más, mint az Isten hiánya. Ahol Isten, ott szükség nincsen. Sátán meg végképp nincs. Bukott angyal, meg hasonló csacsкасágok. Inferno sincs. Meg háború. Téboly. És halál. Talán a tisztítóűz. Melyben égünk. Aki igazi. Aki művész. Azok is, akik hisznek, tehát szakrálisak, és azok is, akik ateisták, és nem tudják, hogy Isten

hiányát festik, írják, zenélik folyamatosan. Pedig Stravinsky tele ősorosz motívumokkal. Nemcsak a Cs. Varga által említett *Sacre du Printemps* (Tavaszi áldozat) végett. Ott van még a másik híres, Béjart koreografálta balett a *Tűzmadár* is. A sokkal cizelláltabb újromantikus, Rachmaninov. Néhol mégis brutális. Kottafejekben a barbarizmus. Prokofjev úgyszintén. A nem is orosz *Hacsaturján* csak úgy tombol. De Cs. Varga István végigvezet minket a Stravinsky-főműveken és eljut a kísérletig. De nem úgy, mint Gershwin, vagy épp Cole Porter. Ők az „igazi” amerikai muzsika. Stravinsky beemel valamit, ami rögtön fölragyog.

A könyvben esszéisztikus, röpdülő részletek. (Noha tele lábjegyzettel. Ahogy tudóshoz illik.) Ilyen az első pillantásra érthetetlen Pilinszky-Németh László barátság is. Pedig micsoda különjáró karakterek. És mégis, azonnal értik egymást. Bár Németh és még annyian (!) csak az Apokrif-ig terjedő korszakot tartották „ideálisnak”. Egyáltalán: Pilinszky-költészetnek. Cs. Varga István ezzel a Németh Lászlónak ajánlott mennyországi négy sorossal zárja hiánypótló, nagy ívű, a teljesség felé transzcendáló könyvét: „Ama kései, tékozló remény, / az utolsó, már nem a földet lakja, / mint viharokra emelet nyárderű, / felköltözik a halálos magasba”. Ez a vers még az Apokrifben innen. És ami túl? Talán még nagyobb, tágasabb dimenziók.

Költő, elegáns öltönyben

Báger Gusztáv: Tűnő ajtók

Annak nem örül az íróféle, ha azt írják róla: Adys. Pilinszkys. Vagy ma, a XXI. század küszöbén, hogy túlságosan nyugatos. Mert még Adynak sem eshetett jól, ha szemére vetették, hogy nagyon adys. Mert egyfajta modorosságra gondoltak. A próteuszi Weöres Sándornál ez a kérdés föl sem merülhetett. A saját hang, az összetéveszthetlenség azonban elengedhetetlen az igazi költő esetében. Nem tudom, Báger Gusztávnak vannak-e követői, de azt tudom, érzékelem az életműből, hogy nem „bágeros”. És ez nagy adomány. Van, aki Pilinszkyhez hasonlítja, mások, és ez roppant érdekes, a magyar Eliotnak nevezik. Valahol a kettő közt húzódhat az igazság. Mert valóban érzékelhető valami nagyon távoli áthallás Pilinszky Apokrif utáni lírájából, illetve Eliot középső lírai korszakából. De ettől még Báger Báger marad. És ami a legfontosabb, összemérhetetlen, elődökkel és kortársakkal egyaránt. Számára nyilván nagy becs, hogy legnagyobb tisztelője maga Tandori Dezső.



Báger Gusztáv abszolút kortárs, de ezeket az eszközöket is sokszor kellő distanciával és iróniával kezeli. Olykor megemelkedik a számítógépes villámposta: „e-mail-ezek neked / reggel délben délután / este szól kifeszült dobokkal / a szerelem nagyzenekar / álmomban érezlek / mint a hóesést / kora reggel / mintha fát fűrészelnének / a hólapát idegen nyelvét hallgatom”. A lírai attitűd ennél a költőnél megkérdőjelezhetetlen. Még akkor is, ha tudjuk életrajzából, hogy közgazda, hogy bankár. Egészen hihetetlen az ilyenfajta érzékenység olyan embernél, akinek foglalkozása a költészettől fényévnnyi távolságra van. Gyönyörű három sor egy versvégből: „Engem már az se zavar / ha kakasok ébresztenek / s a szétfutó ágyból kikelsz”. A Fénysírató mondóka akár az úgynevezett népiek körébe is beilleszthető. „Decemberi ablakok / folyosókon baktatok // Jobbra-balra hadonászok / mégse nyílnak ki a rácsok // Ím egy fogoly könyörög / nyíljon meg a börtönöd // Fénnyel szemed telemerjed / hadd sirassam magam benned.” Világima című versében „a legszegényebb országok adósságának elengedéséért” könyörög. (1999. szeptember 26-30. Washington. Az IMF és a Világbank évi közgyűlése.) Ilyen sorokkal, egy bankár: „Ti a diagnózis rózsafüzér-morzsolói / pénzügyi tervek madár-röptetői / ... /” majd a vers végén megszólal az ima, a világtemplom irtóztató csöndjében: „Ti az aranyborjú szájának nyitogatói / bányáitok legmélyebb bugyraiban / szánjátok meg a világot / szánjátok meg egyszer”. Erős küldetésstudat. Olyan költőé, aki azonban tudja, hogy mindez „csupán” Don Quijote-i mozdulat. Ebben az SMS, online, e-mail

világban. Mégis teszi, mert nem tud más lenni. Mint ahogyan Cervantes (szerintem) mély-
ségesen etikus, nagyívű, igazi lovagja sem.

Báger Gusztáv költészete annyira modern, amennyire még befogadható. Igen. Ez is ritka.
Ezzel persze nem azt akarjuk mondani, hogy könnyen emészthető. Még a dalai sem. Sorai a
metafizikába nyúlnak: „ágyal egybekelve temesetek / barlang kék boltján társalogjatok /
mandula-nyílás fényredőit / kurziváld tele Nap / fejetlen múmiám / árnyék-ívű halmaiddal /
mosolyogd körül / fehérre vasalt mezőről / négy ujjatlan pánsíp / eressze kinyílni szárnyaink”.
Rezignációja is mai. A maiság persze nem jelent modernséget, legföljebb a korszerűt.
Bágernél e két fogalom összeolvad. „»Azok menő hajcsatok!« - // nem vehetem meg neked: /
hajad elvitte a szél, / fejed ködben szédeleg. // Szemedben régi fények / bár csontjaid fakók - /
e drága ékszerüzlet / hagy még rabolnivalót.” Haikut is ír, de nála ez is sajátosság. „A szonett
lehet / minden. Akár nem-szonett / is. Terjedelem.” Sejtelmes, nemde? Ilyen amikor magáról
az irodalomról ír. Fülcövek. „A cső az cső / leverhető / de nem cövek // A vers az vers /
szálazható / de nem szöveg.” Nem pofon ez, csak fölírása azoknak, akik írnak - de minek.
Báger Gusztáv Isten árnyékában. Szemlélődik! Vár. Figyel. Befelé. Vágya: „a mindenséget
versbe venni...”

Nagyon egyedül

Már kinézetre is a bölc. Aki nem úgy filozófus. Mint Kant. Vagy Heidegger. Akik rendszereznek. Inkább gondolkodó. Pilinszky-féle. Hamvas Bélához is hasonlít. Szétszórja gondolatait, mint virág a polleneket. Csakhogy ezek a gondolatok nem hordoznak allergéneket. Illetve aki nem bírja befogni, venni az adását, az rosszul lesz tőle. Éppen ezért sokan nem szeretik. Enyhén szólva. De ő, rá se ránt. Tulajdonképpen pszichológus. A becsületes foglalkozása. Ma azt is mondhatnánk róla, hogy médiasztár. De a képernyőn rég nem láttuk. Valamiért nem kell. Ez sem érdekl. Érzem. Amit elmondott, azt elmondta

POPPER PÉTER

csupa halotról ír. Hogy ne kelljen vitát nyitni. Mert az élők könnyen belekötnek akár egy jelzőbe is. De nem csak ezért. Popper úgy érezte, itt az idő egyfajta összefoglalásra. Kik hatottak rá a legnagyobb erővel. Kik hagytak nyomot. A zsigerekben. *Holdidő* című könyve portrékat tartalmaz. Nem költői szépségű portrékat, de érzelemdús, poétikához közelálló rajzokat. Popper Péter író. Több, mint pszichológus. Tudja ezt a Saxum is. Aki a szerző állandó kiadójává avanszált. A *Holdidő* nemes könyv. Anyagában. Féldrágakő. Achát. Vagy zöldes nefrit. Moha helyett lefödi az emlékezést. A metamorfózisok ideje. A II. világháború. Amikor a rövidlátó kisfiú katolikus lett. Erdélyből jött, mert szülei meghaltak. Pongrácz Péterként élt, ismerkedett az ismeretlennel. A szobaúr. Bizonyos Csík Ferenc. Olajos bőré. Olasz származású. Aki két macskával alszik. Az olvasó itt már gyanakodni kezd. Vidéki kishatalmas, akinek az állatok ennyire közelben. A szívéen. Alig hihető, hogy úgynevezett keresztény. Mert zsidó nem akaszt föl macskát. Nem rugdos halálra kutyát. Nyakat sem vág el. Megtörtént, de oly ritkán, mint amikor gyöngyöt talál az ember. Például ott, ahol ez a kisfiú, ez a Péter megpróbálja túlélni a túlélhetetlent. És kiderül: mindketten zsidók. Csík hadiüzemben dolgozik. Frászt. Pincét bérelt. Ott meg zsidókat bújtatott. Ilyen emberek. Emberek, csupa nagybetűvel. Így kellene beírni őket. Mint Nemeceket, amikor már haldoklott. Csak mindig utána történik meg a nagy beírás. Vagy még utána se. Fantasztikus élmény. A végét nem mesélem. Szívszorító, felejthetetlen... Ezért, hogy Popper emlékezik. Nem véletlen a könyv mottója sem Mérei Ferentől: „Az életünkben kell pszichológiát csinálni, nem a tankönyvekből!” Bizony. Így tesz Popper Péter is. Holdideje a múlt. A *Napidő* meg a jelen. Itt, ebben az első fejezetben varázsol. „... a *Holdidő* fénye reszketeg, bizonytalan és hideg, de ugyanakkor mesés és varázslatos, néha misztikus. Már megvilágítja a Párkák által szőtt Törvényt, és a törvény szövedékének felbomlását is.” József Attila Esmélete is megvillan a lírai gondolatok mögött. Ez a fejezet a családé. A honnan-hová irtóztató, meredek, mégis édes útja. De felbukkan itt Aczél György a rettegett kultúrpolitikus éppúgy, mint Lukács György, a filozófus, aki kijelentette, hogy bizony, az nem lehet filozófus, aki nem tud németül. Hát nem gyönyörű? A zsidó Lukács is tudja. Felismeri! Mert a legnagyobb filozófiát mégiscsak a németek adták a világnak. És vettek el mindent, amit el lehet venni. És nem a filozófusok, hanem a németek. Az életet. Azt vették el. Hatmillió ártatlan életet. A „sokbetegségű” Füst Milán nagy és utolérhetetlen alakja is fölbukkan, akiről így zárja írását Popper Péter: „Egy sírfeliratot szerkesztett magának. Itt nyugszik Füst Milán magyar író. Csak kevés embert szeretett, és azokat is utálta. Ebben az utólagos örömben sem részesülhetett. Elhamvasztottak, bedugták a halál-méhkás egyik sejtjébe. Most már ott marad föltámadásig”. Popper Péter mégiscsak költő. És magyar. Aki leírja ezt a szót: föltámadás. Ahogy Radnóti is magyar volt. És Füst Milán. És a többiek. Sok nagy nyugatos. Új hold-gyerek. Újhold-unoka. Erről is szól ez a könyv. Hogy így is lehet. Csak így szabad. Más utak az infernó útjai. Forró, véres salak. Tűz. Isten hiánya.

Valamirevaló művész megírja, megfesti, kottafejekbe rajzolja, megépíti és eltáncolja a maga Istenről alkotott képét. A romantikától a modernizmusig és tovább, de vehetjük a filozófiát és az esszéizmust, mindenki magyarázza a Bibliát. Saját képére formálva, persze. Jól van ez így. De miért kell magyarázni a magyarázhatatlant? Mert mindnyájan azt hisszük, hogy megfejt-hetjük Isten titkát. Itt van mindjárt a közelmúlt tévé-mozisikere, a nagy lengyel rendező film-folyama, a Tízparancsolat, mely tökéletes apokrif, leképezve a film sajátos nyelvére. Krzysztof Kieslowski magánvallomása az ószövetségi Szentírás Istentől eredeztetett parancsolatairól. Így nyilatkozott önéletrajzában: „Az is kérdés, hogy a bűntől való félelemben kell-e élnünk. Ez már egy egészen más probléma, de szintén a katolikus vagy keresztény hagyományból következik. A judaizmusban kicsit másképpen jelenik meg; más elképzelése van a bűnről. Ezért beszéltem az Ótestamentum istenéről és az Újtestamentum istenéről. Ahogy valaki ki is mondta: ha nem volna Isten, ki kellene találni. De nem gondolom, hogy birtokunkban van a tökéletes igazság, itt a földön; nincs, és nem is lesz. Ez csak a mi léptékünk szerinti igazság, és ez a lépték nagyon szerény. Kicsik vagyunk és tökéletlenek.” Biztosra vehetjük, hogy Pilinszky éppúgy, mint Dosztojevszkij, vagy éppen Szent Ágoston, hasonlóképpen nyilatkoznának. Miért, hogy e reménytelen küzdelemben mégis mindenki, aki művész, gondolkodó, odateszi, odagondolja a maga apokrif jelrendszerét? Mert mégiscsak arra törekszik mindenki, hogy meglelje a végső igazságot, tudván, hogy a tett halála a gondolat. Ezért aztán belevág, és azt képzelheti, hogy nagy elődjeinek kudarcát ő majd elkerüli.

KABDEBÓ TAMÁS

az Írországból élő jelentős magyar prózaíró, a Danubius Danubia nagyformátumú szerzője is írt egy könyvet. Címe tehát nem meglepő: Tízparancsolat. Ez a mű azonban nem apokrif. Sokkal inkább esszé. Esszéfüzér. Tele akár tudományosan is alátámasztható történeti, társadalomtudományi szentenciákkal. Merész kísérlet. Kabdebó rákényszeríti olvasóját, hogy elgondolkodjék: mit jelent a ma emberének a Tízparancsolat. Nem anakronisztikus-e? Akkor, amikor Móron megtörtént minden idők legvérfagyasztóbb, hét áldozatot követelő banki rabló-gyilkossága. Amikor pár napra rá egy trabantos, mert nekikoccant a kamion, és ő egyébként nagyon unja már (sic!) a borzalmas kamionforgalmat, egyszerűen fejbe lövi a kamionsofőrt. És semmi olyan indok, ami indokolttá teszi mindezt. Érvényes hát a Ne ölj! parancsa? Amikor maga Kabdebó így ír erről: „Bibliánk szintén hemzseg az ellentmondásoktól. Ne ölj! - hirdeti az Ószövetség Istene, miközben véres győzelemre vezeti a hithű zsidók seregeit. A hős kis Dávid a maga korának rakétafegyverével agyonparittyázta a primitívebben felszerelt Góliátot. Judit levágta Holofernes fejét. A zsidó történelem, melynek egyes fejezeteit az írás szentesíti, nem az Ábelek, az áldozati bárányok, a nyakcsigolyájukat éppen csak megőrző Izsákok kartája”. Pedig ez az emberi lét dichotómiája. Ez a végzetes és állandó összeszikráztatás. Kabdebó persze folytatja eszmefuttatását, az Újtestamentum új útjait elemzi, de megjegyzi, hogy ezek az eszmék már ott motoszkálnak a görög bölcsek, sztoikusok fejében is. A negyedik parancsolat az Apádat anyádat tiszteljed predikátum kapcsán a lábjegyzetben idézi M. Elliott Batemannek, a hadtörténelem manchesteri professzorának véleményét, miután ennek a fejezetnek angol nyelvű változatát megmutatta neki. „A szülők ellen elkövetett bűnök még húsz évvel ezelőtt is elvétve fordultak elő, családi okokból kifolyólag. A vadidegen öregek bántalmazása, kirablása ma a nyugati társadalmak rákfenéje. Gyerekkoromban ez a jelenség teljesen ismeretlen volt és ma is ismeretlen az olyan patriarkális társadalmakban, mint India.” Félelmetes, ugye? És akkor hol van ehhez az a végrehajthatatlan krisztusi parancsolat, miszerint „szeresd ellenségeidet”, mely mondat hitem szerint sarkaiból fordította ki a világot. Az embert. Mert a Tízparancsolat is fölülmúlja jelenlegi erőinket. Legfejlettebb állatokként emberré válnunk? - majd akkor, ha az emberi faj eléri a nagykorúságot.

Évezredekben mérhető idő. És addig? Kabdebó is tanácstalan. Emberi találmányainkat, az erkölcsöt, etikát sutba vágva váljuk Glosterekké?

Az Origó című kötet szerzője Széchenyi-díjas irodalomtörténész, író, a legendás Újhold-folyóirat egyik alapítója, és nem utolsó sorban Nemes Nagy Ágnes férje volt. Már ennyi is elég lenne, hogy írjunk róla, hogy hírt hozzunk felőle. Róla, a magyar irodalomtörténet-írás doyenjéről, a 84 éves szellemi szeizmográfáról.

LENGYEL BALÁZS

legújabb könyve, a Belvárosi Könyvkiadó újdonsága csak annak új, aki, mint ezt a könyv utolsó lapjain olvashatjuk, hol, mikor és mely folyóiratokban, újságokban jelentek meg cikkei, tanulmányai, kritikái, vagyis nagyon régen, a XX. század magyar történelmének talán legveszélyesebb, legintenzívebb korszakában, 1938 és 1948 között nem élt, vagy ha élt is, átszaladt rajta a történelem. Pedig. Babits halála 1941-ben, majd az új irodalmi eszmélések korszaka. A Holokauszt. Magyarország német megszállása. Nyilas rémuralom. És pár év, 1945 és 1947-48 között, amikor némi szabad szél fújdogált. Tíz év termése tehát, melyet Buda Attila szerkesztett könyvvé. Beszédese a régi lapok: Újhold, Magyarok, Magyar Csillag, Új Magyarország, Jelenkor, stb. ... (két utóbbiból az első nem is olyan régen szűnt meg, míg a másik Pécs és egyben a mai magyar irodalom egyik legfontosabb műhelye). Lengyel Balázs széles spektrumban tudósít. A ma már nem éppen divatos, sőt, agyonhallgatott (részben politikai okokból is) költőkről is ír, például Devecseri Gáborról, akiről nyomban mosolyos két sor jut eszünkbe, Kosztolányi rímtréfája, a Kancsal rím „Tegnap itt volt Devecseri / jaj de nagyon bevacsorált”, de azért „beugrik” és torkon szorít a Bikasíró című nagy poéma Devecserije is. Angyalok citeráján. Ez a költő sincs divatban, pedig milyen nagy, milyen nemes, milyen gazdag! Dsida Jenő költészetén mereng, rajza a költőről pontos, beszédes. „Elmúlás, céltalanság, síri magány, mégis mennyire az ifjúkor romantikus témái ezek. S mennyire tele van velük a fiatal Dsida. A kötetben, mintegy Hölderlin-korabeli német romantikusban, a legtöbbet ez a szó fordul elő: halál.” És itt el is időzhetünk egy villanásnyira. Nem pont ez az oka annak, hogy Dsida nem divatos? Mai korunkban, amikor „a hulljon a férgese” majd minden magán- és közbeszéd dermesztő szlogenje? Babits után. Babits-elemzést olvashatunk, és a hogyan tovább, nélküle - lehetséges útjairól. A ma már szintén feledésre ítélt Zelk Zoltánról ír Költők és utak című tanulmányában. Mert valljuk be: ismerjük Zelk költészetét? Túl azon, hogy sírján ott a kőmadár, melyről rémlik a nagy vers, a Sirály? Lengyel Balázstól ilyen szentenciákat is olvashatunk: „A pusztá »állásfoglalás« még nem művészi érték, és az elzárt művésziesség még nem irodalom. Hiszen a konzervatív meghatározás szerint is az irodalom az író és az olvasó viszonya az írott művek által.” Ezek a sorok bizony atyai pofonokkal mérhetők. Melyek ellen lázadunk, bosszúra esküszünk, s évek múltán jövünk rá, hogy hálások lehetünk e pofonokért. Az Origó mégsem régi könyv, mert a szemtanú szól lapjairól. Az írások korabeliek, tehát nem homályosítja őket az emlékezet. Így tehát azt tudjuk meg, hogy a fiatal Lengyel Balázs hogyan vélekedett Mándyról, Cs. Szabó Lászlóról, vagy éppen Balázs Béláról. Széchenyi-kurzusunk közepette arról ír, amit ma Széchenyi tanít, 1941-ből visszhangzik a mába! „Giccs helyett - sznobizmust!” invokálja, mert a sznob legalább fogyaszt. Nem biztos, hogy minőségi fogyasztó, de fölfigyel. Írja ezt 1946. végén. Hogy ki kell alakítani egy réteget. Ma kérdezzük: kialakult? Ki. A sznob, mint oly sok más, negligálta önmagát. Minőségi tanítást követel. Már akkor! Ma meg arról olvashatunk, hogy „tudásgyár, papírgyár”. Úriemlésegről ír. Hol vannak ma úriemberek? A Márai-féle citoyenek? A valódi polgárok? Miért nem fogynak a magyar könyvek? - teszi föl a kérdést 1947-ben. Miért nem fogynak ma? „A közönség tartózkodásának az okozói: azok, akik értékesítik, tájékoztatják, sznobizmusát alakítják, azok állnak elsősorban a magyar könyv

útjába.” Hát nem így van ma is? Fél évszázad után minden mozdulatlan. Csak Lengyel Balázs szelleme ég, s marad aktuális.

Tegyük fel, kijön a gyerek az egyetemről. Nem is volna ember, ha nem onnét tenné ki fiatal, még nem visszeres, izmos lábát. És hát a még ma is kultikumnak számító ELTE Bölcsészkaráról. Tudós tehát az ifjú. Legyen leány. Fiú legyen. Mindegy. Számítógéppel alszik. Kel. A „net”-en úgy szörfözik, mint a rosseb. Mindent tud, és mégsem tud semmit. A lényegét nem tudja. Hozzá sem tud szólni. Ha tudna, angolul beszélne. De nem. Na, most ez a fiatal, mit szól, mit szólna

FEKETE GYULA²

legújabb könyvéhez, a *Világhódító bambaságok, téveszmék* című könyvéhez? Belelapozna egyáltalán? Tudja, mi az a téveszme? Nem. Azt hiszem, nem. Bele se nézne. Még az Interneten se kattintana Fekete Gyulára. Mert nem a máról beszél! Az az író, aki mindig a máról beszél! Pedig jól tenné, ha. Beleolvasna. Nem az egészet! Csak úgy. Egy kicsit. De nem csak ő. Az ifjú titán. De tanára. Szülei. Nem teszik. Van bajuk elég. Így ők. Minek még tetézni. Pedig Fekete Gyula politizál! Na erre meg az Országházba jutott-juttatott, ásítozó, ingyen újságot lapozgató, jó húsban-karban lévő, olcsó kávéét szűrőcsőlő úgynevezett honatyák-anyák kapnak föl a vizet. Megint egy amatőr. Megint a dilettantizmus kotnyeleskedik. Nekünk, vérprofiknak akarja bemesélni! Hogy ilyen fogalmak: méltányosság! Ez hiányzik neki. Hát nem érti, nem is értheti, hogy ilyen szó a jogállamban értsd: a de jure államában egyszerűen nincs! De facto. Egy nagy túróst! Azért jogállam, hogy a jog győzedelmeskedjen. És ha rossz, szellős, dilettáns az a jogszabály? Tele kiskapukkal? Nem baj. Akkor is jog. Akkor is mi, értsd: jogállamiságunk fényes győzelme! A Fekete Gyula meg írhat amit akar, fülünkhöz el nem ér. Szemünk meg hályogos. Amatőr, na. Véleménye van. No és? Az mindenkinek lehet. Hiszen azért demokrácia ez az egész. Szólásszabadság, meg ilyen zengzetes szavak. Hiszi a piszi? Igen. Fekete Gyula sem hiszi. Ezért írja „csőre töltött gondolatait” éppúgy, mint ennek a könyvnek az „értekező” publicisztikáit. Tele váddal, de e vádak mögött jobbitó szándékkal, in medias res, ajánl valami élhetőbbet. „Az utódlástól függetlenített nyugdíjrendszerek egyik súlyos és veszedelmes következménye: a társadalmi elvénülés (...) A tanulatlan parasztember is tudta: kell a családban valaki, aki majd átveszi tőle a munka nehezét, hányja a kévét, felviszi a padlásra a zsákot - sajnálat illetve a magtalant a falun.” Így ír. Öngyilkos nyugdíjrendszerünk. Ha továbbra is. Továbbgondolandó gondolatok. Mert valóban így járhatunk. És nem csak mi. Az egész jóléti Nyugat. De kit érdekelnek ezek és a hasonló invokációk? Vagy azt mondja a vérbeli politikus, aki persze amatőr, hiszen Magyarországon, a feudalizmus korszakában és a két köztársaság bukásának végzetes napjai után lehet-e profi politikusról beszélni? Szóval mit is mond a vérbelinek képzelt, amatőr politikus? Hogy ezt mi is tudjuk bátyám. Mi is. Csak hát a népek. Ugye. Minél nagyobb a jólét, annál kisebb a kedv, hogy összefeküdjön asszony meg az ura. A nép meg azt harsogja: ebbe? Ebbe a világba? Gyereket? Ahol a jövő mint valami futurisztikus köd? Marinetti-vízió? Hát akkor hol az igazság? Fogy a magyar. Bizony. De meglévő magyarjaink biztonságban tudják-e önmagukat és gyermekeiket? Fekete Gyula kutat, keres, gyötrődik. Ilyen íróra szokás mondani, hogy élő lelkiismeret. De kell-e ilyen? Aki mindig fölemeli ujját? Aki mindig mond valami okosságot, aztán vakarhatjuk a fejünket? Nem. Nem kell. Ez a mi asztalunk, beavatottaké. Akik tudjuk, honnan fúj a szél. Bár földművest, gyári melóst, igazi katonát még fényképről sem láttunk, mégis,

² Fekete Gyula 2001. december 22-én vehette át az Országos Széchenyi Könyvtár Dísztermében a Magyarorszáért Alapítvány Magyar Örökség-díját írói és közírói teljesítményéért, a magyarság iránti elkötelezettségéért.

tudjuk mi a kezdet és mi a vég. És Fekete Gyula maga a téveszme. Mert a nézőpontok ugye, másmilyenek innét-odáig. A piacra dobott kultúra. Még ezzel is foglalkozik! Régi közhely. Hogy áru-e a kultúra. Ha fogyasztják, akkor az! De mi lesz ennek a vége? Maga a vég? Igen. Fekete Gyula hajthatatlan. Mondja a magáét. Nagyon egyedül. De nem vakon.

Nemrég nem kis rémülettel konstatáltam, hogy nem vagyok egyedül. Már ami a nevetem illeti. A különbség csupán annyi, hogy elém került a Nagy. Akkor én mi legyek? Kicsi? Aztán az ÉS-ben, mely orgánum semmire sem tart, kritikát írt rólam. Rólam? Dehogy. Féldrúszámról. Mert nagyon tehetséges fiatalember, húszas éveinek elején járó novellista, Erdélyből. Nosza, fogtam magam és úri levelet írtam, címét se tudván Szőcs Gézának tisztelettel, ugyan adná már át ez ifjú titánnak, melyben arra kérem, ha első könyve után a következőkre leírna, csak úgy, Zsolt nélkül a nevét, hát bizony nem bánám. Semmi sértő szó, semmi arrogancia, csupáncsak kérés. Már-már esdeklő. Az ifjú, mint ahogyan az fiatal emberektől manapság elvárható, cinizmust súroló sorokkal bombázott. Meg, hogy ő még sohasem hallotta a nevetem (25 év publikációs rátája, tizennégy megjelent könyv, bár szűkös kritikai recepció), úgyhogy az egész nem érdekli. És idézett Szőcstől egy mondatot, miszerint vannak írók, akiknek minél több könyvük jelenik meg, annál ismeretlenebbek lesznek. De mi köze mindennek a 2001-ben 75. születésnapját ünneplő (?), eredeti hivatását tekintve annak a muzsikusnak, aki elsősorban drámaíró, költő, és novellista? Mert

ÉBERT TIBOR

ennek a fiúnak, de határon belüli fiataljainknak is éppúgy ismeretlen név, mint jómagam.



Hiába a sok könyv. Franciaországbéli drámaemutatók sora. Valamiért kifelejtődik az irodalmi köztudatból, mint a bűn bármely formája Jézus Krisztusból. Okát nem lelem. Bár annyit tudok, hogy nem sok könyvet kell írni, de egyet! Ami aztán odavág. Letaglóz. Majd arról beszélnek évekig. Egy könyvet! Rendben is volna. Ha az a könyv mondjuk a Gulliver. Netán Joyce Ulyssese. Cervantes hatalmas erkölcsű „bolond” lovagja. Aki még nem tudhatta, hogy Nietzsche szerint a jó a gyöngék morálja! Tényleg elég egy könyv. Proust folyama. À la recherche du temps perdu. Csakhogy. Én a magam részéről nem olvastam ilyen szintű műveket, egyet sem, amióta magyar írásbeliség létezik. Akkor meg? Mi a teendő? Talán a sokszínűség. Ami megint csak nagy baj. Ébert Tibor sokfélesége. Mássága. Iróniája, mely kívánatos, de nem brancsbéli. Modernen túli ő is, de ezt csak én mondom ki róla, nem pedig azok,

akik ebbe abszolút értelemben beavatottak. A guruk is hallgatnak. Ébert költő. Néhány verse Szilágyi Ákosra, Szkárosi Endrére hajaz. Szilágyi tiszteli is emiatt. Drámái, miután magyar megfelelőjük nincs, Ionesco, Beckett mérföldes lépteit követi. Prózája néhol egészen hagyományos. Realizmusba mártott lebegés. Pozsony. A szülőváros. Valahányszor ide tér vissza ez a budapesti férfi. Pozsony nem enged a szorításból. Pozsony éppoly sokrétegű, sokszínű más-ság volt, mint maga Ébert. Zsidók, szlovákok, magyarok, németajkúak példás együttlétben. Mint Svájc a maga négy nyelvűségével. Mindez persze a múltban. Ébert Tibor új könyve, a Pozsonyi vecsernye verseket is közöl, de túlsúlyban a próza, amolyan tárcaszerű novellák füzére, személyes hangú, s ettől halálosan pontos emlékezések sora. Néha egy tollvonás az egész. De a vonalban kirajzolódik a pozsonyi múlt-élet. Ilyen Mitácskova „A tejes asszonyunk a Kecse utcában.” Aztán az Ébertnél elmaradhatatlan két Rezső, Szalatnai és Peéri, akik a Földvidék szellemi óriásai voltak, a szellem alakítói, sorsfordítói. Mitterszeres Richárd. Diákgúny céltáblája. Pedig nem is voltak mitterszerői. Mitterhauseknek hívták. S az író megjegyzi, III. Richard sem volt. „Jóságos. Soha nem buktatott meg senkit.” Így tévedtünk mi is, anno, a hetvenes évek elején, vásott kölkök, rossz diákok. A kötet főműve, mely bátran kimondhatjuk, az egyetemes magyar novellairódalom egyik csúcsa, itt csúcs nélkül, A csonka gúla. Itt a diákság Kerner Pált, a mértan tudorát kérleli, ne metssze el a gúlát. A gúla maradjon csúcsos. A tanár alig tudja megvédeni álláspontját. A csonka gúlához muszáj metszeni. Végül győz a hallgatóság. Aznap nem metszik el a gúlát. Kerner Pálból Podjebrád cseh király lesz. Ünnepelet hős. Csodálatos tusrajz. Mint Szalay Lajos legmagasztosabb vonalai. Ébert Tibor nem egy könyvet írt. Tucattól többet. S mind a legtöbb: valódi olvasmány.

MÁRTON LÁSZLÓ

vajon melyik a kettő közül? Merthogy az Élet és Irodalom olvasói emlékezhetnek rá: hosszú vitafolyam után eldőlt, hogy a két Márton egyike sem enged. Így aztán a magyarországi Márton László publikációi után mindig kiíródik, hogy 1959-ben született és Budapesten él. A másik meg? Ő franciaországi magyar író. És 1934-ben született. Az ő könyvét adta ki a Belvárosi Könyvkiadó. Történelmi lecke buta fiúknak. Buta lenne e sorok írója? Nem. Csak épp szerette volna hinni, hogy Horthy nem bűnös. Hogy mi, magyarok vétlenek vagyunk abban az irtózatban, amit Holocaustnak neveznek. Persze nem így van. Sőt. És akkor ez a könyv végleg fölnyitja csipás szemünket. Írói publicisztikák sora. És a legfőbb, mi is történt valójában 1939 és 1945 között a magyar történelem tán legsötétebb korszakában? A címadó írás feszegeti ezt leginkább. „Ami pedig a Horthy-rendszer huszonöt évét illeti a fehérterror és az utána kialakult ellenforradalmi rendszer célja korántsem a nem létező kommunista veszély elleni küzdelem, hanem a polgári fejlődés megakasztása és a feudalizmus állandósítása volt.” Lejjebb aztán így folytatja: „A két világháború közötti kétségtelen szellemi és technikai fejlődés - a magyar pszichoanalízis, grafika, zene, a Nobel-díjasok - nem a Horthy rendszernek hála, hanem ennek ellenében következett be és végződött majdnem kivétel nélkül, emigrációban.” A szerző azt is kifejti, hogy Európában példátlan zsidótörvények is éppen itt, hazánkban diszkrimináltak. A numerus clausus és társaik Magyarországot a legmegbízhatóbb csatlósává tették a Reichnek. Ha az utolsó magyar király maradhatott volna! De nem így történt. És nincs ha. Újratemetés van. És vezeti a szerző gondolatait. Hogy kellett-e? Hogy nem lett volna jobb hallgatni...?

Nagyon egyedül. Aki vigyáz a strázsán. Anakronisztikus felhang. Pedig őrt állni kötelező. Az etnográfus, az Iparművészeti Egyetem docense, az Ökotáj főszerkesztője, számos kulturális kuratórium tagja

ZELNIK JÓZSEF

igazi, éber őrszem. Publicisztikában és esszében, naplóban és memoárban. És ami a leglényegesebb: emberi tartásban. Magyarországon. Úgy magyar, hogy egyszermind egyetemes. A ma már ritkaságnak számító, könyvészeti szempontból gyönyörűre kivitelezett könyve, *A magyar kultúra selyemövezetei* választ keres a múltra, kérdéseket tesz föl a jelen formálóihoz és előretekint, a jövőbe. „A mából visszatekintve a 70-es években még minden olyan egyszerű volt. Egyszerű volt? Gondoljuk el, hogy a lenacionalistázott, rendőrileg zaklatott népművészeti mozgalom még a szamizdatosok előtt volt ellenzéki mozgás.” Jegyzi meg az Arcok, arcélek című fejezetben. Ezt úgy is értelmezhetjük, mintha a mai, művileg aposztrofált népies-urbánus vitához szólna hozzá. Teszi is. De nem hergel vitára. Csak megjegyzi, hogy a tények makacs dolgok. Berci táncol. Az írás felütéseként 1981-ből, fénykép. Nádfüdes parasztház udvarán, a ritkás gyöpon táncolnak. Nők és férfiak. Magyar folklór. „Most vagyunk-e távolabb ettől a fotótól vagy száz és múlva leszünk? (...) Érthető-e az, hogy a ház nem díszlet, és nem egy népszínmű tanúi vagyunk?” Múltból kérdez a jelen is érintve a jövőbe. Van-e válasz? Lehet-e megválaszolni a megválaszolhatatlant? Nem lehet. De föl kell tenni a kérdéseket. Lehetséges utakat kell mutatni. Eredménytelenül. Mégis. Noha tudjuk. „Ábrándozás az élet megrontója.” De álmódosítás az aggódó szófűzér? A ráncolt homlok? Redői a nyomornak? A népszellem eltunyulása fölött hunyhat-e szemet a vigyázó? Aztán másik fotó. Nagy László, Kormos István és Kiss Ferenc. „Szalmakalaposan, derűsen, vagabund mosollyal néznek szembe a fényképezőgéppel. Az expozíció pillanatában nem lehet tudni, hogy ez a kép már az Isten céltáblája; bár melyik kép nem az, amin emberek vannak.” És valóban. Nagy László halott, Kormos is. „... később Kiss Ferenc is belezuhan egy tragikusan szent hallgatásba.” Ennek a novellaszerű esszének a végén Zelnik így összegez: „Nemcsak halandó földi emberek, hanem népek, nagy sorsú népek is ott vannak az Isten céltábláján.” így van-e? Ontológiai kérdés. Itt és most nincs válasz a nincstre. De, hogy Pilinszkyre emlékezzünk, a hetvenes évek közepén, amikor belekezdett Simone Weil írásainak fordításába, kimondta e bűvös mondatot, végre magyarul; leegyszerűsítve így szólt: A világ van és irreális. Isten nincs és reális. És jön Makovecz Imre. Az organikus építészet mindmáig legnagyobb mestere. Művésze. Idézi őt Zelnik: „Akkora bajban vagyunk, hogy őseinket, a halottakat kell segítségül hívunk, de nemcsak jelképes értelemben kell számítanunk rájuk, hanem megfoghatóan, mint egy zsák krumplira.” Portré egy halhatatlanról. Emberről, aki megtörhetetlen. Aki úgy járja a maga útját, hogy kitaposott ösvényére bárki ráléphet. Talán az egyetlen, aki mostoha sorsú Nemzeti Színházunk felépítője lehetne. Építész, kinek ágafái úgy szegeződnek az égnek, mint Az ördögűző Nagy László kazán-dohogású, fekete tűzű költészete. Zelnik itt már-már filológus. Összeveti a Nagy László-i naplót egy készülő verssel. A gigászi küzdelmet a napra napot, a féktelen kedvtelenséget, majd az öröm ujjongását. Budai Ilona Egyetemi Színpad-béli estjére a költő elvállalta, hogy bevezetőt ír. De mi a legautentikusabb költői bevezető, mint a költemény? Hát ennek zuborgását, rémületes kínját követi végig az etnográfus. Megszületik egy vers. Egy halhatatlan. Szólítlak hattyú. Ez a címe. „... pontos képet kapunk egy huszadik századi magyar költő valóságos pokoljárásáról. Nagy László (...) gogoli kísérletéről, az ördög leleplezéséről. Arról, hogy fölfordult a világ, az ördög kitüremkedett, kiáradt a pokolból, eljött közénk.” A költő tehát e versével úgy megváltó, hogy rámutat a Sátánra. Itt van, ő az, bár nem király, de meztelen. De nemcsak Nagy László, Zelk Zoltán is megidéződik egy beszélgetés kapcsán. Mint egy különös randevúként népies és urbánus között. Egy kötetben, nem is olyan messze egymástól. Mint az egyetemes magyar kultúra értékhorozói. Emlékek, álmok, jövendölések. Ez a második, szintén nagy lélegzetű ciklus. „Az eszmetörténet két várost ismert: szentet és szentségtelent. A szent város azért jön létre, hogy helyet adjon a TEMPLOM-nak, amely az istennel való kommunikáció csatornája. A szent város a világ közepén helyezkedik el, a mennyei rendet tükrözi, szellemi központ. Innen ered világi hatalma, melyet

egy célratörő térszervezéssel ér el: négyzet alakú és betájolt. Vonatkozik ez Angkorra ugyanúgy, mint Rómára vagy Pekingre. Sőt Platón szerint az atlantiak fővárosa is hasonló elrendezésű volt, de kör alakú, a mennyei tökéletesség szimbólumaként.” Esszé a javából. Mondandója örökérvényűségét épp az adja, hogy a szakralitást úgy parafrázeálja, hogy abból új minőség szintetizálódik. Hitek és ügyek a harmadik láb. A könyv-asztal három lábon mégse billen. A kötet címadó írása itt kapott helyet. Selyemövezetek. „Fel kell ismernünk: a magyar kultúrát nem képesek megújítani - ahogy már többször is idéztem - sem a kritikátlan szerelmesek, sem a szeretni nem tudó kritikák.” Arany középút tehát? Ami persze nincs. Ebben a forrongó, Istentől éppúgy, mint embertől elrugaskodott, ám mégis szeretni való meghalásra készítő, gyönyörűséges hazában. Zelnik József könyve gondolatjel és nem pont. Az 1996-os Napló-ját is közreadó író (?) ember (?), mindkettő (?) képet adott egy skizofréniába hajló magyar világról. Bizton állíthatjuk: Zelnik József őrző még sokáig áll őrt a magyar strázsán.

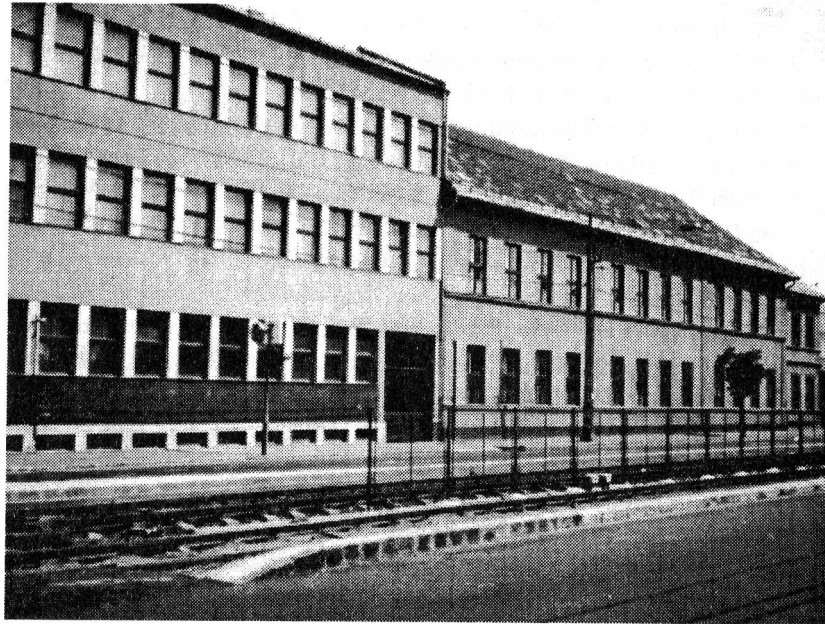
Ember, aki nem a „net”-en szörfözik

P. Papp Zoltán: Tükörrepsz

Nyirkos derű. Soraiba beszüremlik valami végtelen szomorúság. Pedig sportember! Szörfbajnok. Hullámok lovagja. És verset ír. Csak nehogy úgy járjon, mint Thomas Mann katonatisztje, aki fölpattant és elkezdte olvasni verseit. Megbukott mint költő, mert nem versek voltak azok, csak amolyan rossz rímekbe szedett nyögdécselések. És elbukott, mint katona, mert harcedzett férfi nem írhat verseket. Rilke kivételével itt, ő is villámgyorsan abbahagyta a katonáskodást. P. Papp Zoltán azért mégsem katona. A szörfözés, a sport mégsem hadsereg. Ötvenhat egyetlen költő-mártírja, a huszonhét évesen elesett Gérecz Attila öttusa-válogatott kerettag volt. Versei közt százados jelentőségűek is sorakoznak.

P. Papp Zoltán előző könyve, a Fényforduló metafizikai erőterekbe lépett. P. Papp Zoltán nem azért írt, mert nincs jobb dolga. Nála a versírás nem hobbi, elfoglaltság kérdése. Készíteti valami, hogy megszólaljon. Isten-e? Génjei? Egy biztos: szólania kell! Belülről kell, hogy kifelé kiáltson. Ha nem tenné, megrepedne ott, belül valami. Talán a lélek. A Fényforduló Utazó című versében így ír: „Rácsos ágyon / ráncos álom / fájom, / Kis karácsony / nagy karácsony, / kisült-e már / a halálom, / hideg tálon / ide várom, / csend-életem / menny-bérleten / megváltom, / már / vár / Megváltóm.” Frivol szakralitás. Profanizálása a legszentebb keresztény ünnepnek. Krisztus születése. Az Evangélium, ahogy fölragyog. És mégsem érezzük sértőnek. Mert az ember, így P. Papp Zoltán is végleges. Még ha hisz is. Olyan a vers is, mint a díszeit vesztett fenyőfa a kuka mellett. Mai világunk. Mely úgy látszik elfelejtette magához hívni az Istent. Persze nem költőnkéről van szó. A transzcendencia soraiban, mint papírban a vízjel, földereng. És a nemrég még őrjöngő, de talán mára már békeszárnyakon landoló kozsovói háború is fölsejlik, majd kimerevedik a versben: „/ ... / A tanár szétloccsant agya, vére / a fekete tábla közepére / felkiáltójelet mázolt. // Naplójába azt írta egy diák: / ma tanultuk Szerbiát.” De ne higgye senki, hogy mindez valamiféle pusztá aktualizálás. Nem. Ez egyetemes fájdalom. Semmi militáns szemlélet: „Katonaszökevénynek születtem. / Igaz, ezt csak most tudom, és / csak én, meg a béke-burka. // Játszásból löni, / tanulni megdögölni.” Aki „’56-ban eldugott gyerek” volt. Kinek ötvenhat ezt is jelenti: „Forradalom; nekem akkor, / elmaradt artistaműsoros / mozielőadások, néprádió, / lebbencsleves, cikóriakávé.” Költő. Aki tanulja a halált. A megtanulhatatlant. Gyerekként. Mert az maradt. Hiába született 1949-ben.

A *Tükörrepsz* tovább tágítja a szorongás körét. A költő fölhúzza a „mennybeballagót” és nekivág. Negyedik könyvében a kiteljesedés végső határai felé tör. A tagadás mámora kétsorosokban hullámoz: „Elfáradtam, haza megyek, / lerántom a köpönyeget. // Kialszom a felnőtt létet, / farral a virtuális térnek. // Régmúltból formázok mostot, / gyermekként voltam boldog. // Foncsor hibás emlékképek; / a kisdobos, a bambis részeg, // homokvárat, árkot épít, / ledöntve a száraz régít. // Nem volt az imperatívusz, / hogy a jó plusz, a rossz mínusz. // Nem kellett oktatnom, írnom, / cipelni megannyi kínom. // Mondják, bűnben fogantam, / létpermet indázó gazban. // Eleddig nem találtam / bizonyítékot a vádban, // de istent se igazol tanú, / ami biztos, az a gyanú.” Profanizmus és Istenhit. Tamáskodás és bizonyosság. Tudja, hogy a megváltás megtörtént. Innen pedig egyenesen ered, hogy a fogantatás nem bűn többé. Ő is tudja, de a biztos is gyanús. Ezért hát a túli. Ami megfoghatatlan. A többit tudjuk. Úgy-ahogy. Mámorosan tagad. És a mámor mindig jólesik. A kijózanodás annál feszélyeztetettebb.



P. Papp a ma oly divatos, és szünni nem bíró szövegköltészetet is kitűnően műveli, de nem hagyatkozik csupán tipográfiai trükkökre. Erőnyerő című versében az agresszió ellen indít amolyan játékos magánháborút. „helló szíó / agresszió // izgató jó / mire mi jó / agresszió / ... /” Ébert Tibor szófölgörögató hajlama ebbe a költészetbe is átsugárzik. De P. Papp inkább gondolati költő. Intellektualizmusa persze nem akadémikus. Modern. Még innen. XX. századi, de nem poszt. Olyan modern, mint a farmernadrág. Lehet elegáns ma is, de lehet szakadt. Ki miért és mikor ölti magára. A költőnél mindkét kifejezőmód magától értetődő. Kórházban. Ez amolyan esszencia. „Egyedül a liftben, születés és halál / emeletei között / várni, várni, / s nem tudni / mikor és merre indít / az ügyeletes szerelő.” Aforisztikus grádicsok. Egyfelvonásosa a létezés abszurditásának. A játsszunk a gondolattal Ady Endre hörgő lihegése, Latinovits hangján.

*Egy kis batyuval útra kelni.
Fogkefe, szappan, más semmi.
Se pénz, se plasztikkártya.*

*Hátrahagyni minden ingóságot,
szilárdnak vélt biztonságod
fényrácsos bölcsőjét.*

*Meddig jutsz, mivé leszel,
ha nem vétkezel,
szomjad, éhed mint oltod?*

*A lehetséges legjobb világot
koldusként megtalálod,
mint Assisi Szent Ferenc?*

Ha a költő nem is írta volna ki a nagy itáliai szent nevét, akkor is órá asszociáltunk volna. Annyira nyilvánvaló. És a kétkedés. Keresése az Úrnak. Assisi Szent Ferenc belső monológja is lehetne ez a vers. Ha ma élne, ha ma vonulna ki a világból, a ma eszközeit hátrahagyva, így szólna, reményeink szerint. Egy erkölcsös múlt és a „részekben” sem lobbanó jelen összehozásának ez a költemény. P. Papp Zoltán a Tükörrepresszel végleg betagozódott a kortársi magyar irodalomba. Észre kellene venni végre már. Mert ilyet is tud. (H)Epigramma. „Az életbe könnyű belehalni, / a halálba nehéz beleélni / magam. // Igaz, a halálba egyszer

beleélek, / halálom szüli az öröklétet, / ha van.” Tudja ő a választ. Fél. Beleborzong. Fölriad az éjszakában. Mert nincs menekvés. A hit oldószer. A töménytet elviselhetővé teszi. Ezért a kapaszkodás.

P. Papp Zoltán a nyugat nagy nemzedékein iskolázott költő. Persze még rengeteg hatás. A halállal kézenfogva ballag. Izzadó tenyér. Mindkettejük tenyere. Nem ráncigálják egymást, csak mennek szép csöndben az úton. A költő néha mozdítja alkarját. És akkor írni kezd. Aztán szörfözik egyet, de nem az internet virtuális hullámain. Igazi vízen, férfiasan beleállva a deszkába. De az eljegyzés fölbonthatatlan. Ha az ember kérője a múlandóság.

Csak az hóhér aki akaszt?

Írni vagy nem írni, az itt a kérdés. Parafrázálhatnánk Shakespeare csúcsmonológjának kezdősorát íróinkra, akiket szemügyre veszünk, abból a célból, hogy kiteljesedésüket, a bennük lévő, élő tehetségüket miért nem tudták a magasirodalom polcain elhelyezni. A monológ további sorai nem fedik íróink sorsát, talán csak annyiban, hogy nem adták föl, fegyvert ragadtak, de véget vetni a szenvedésnek, arra képtelenek, mind a mai napig. VICEI KÁROLY délvidéki író, 1944-ben született Zentán. MAKOVICS JÁNOS magyarországi magyar író, 1963-ban Dorogon látott napvilágot. Sorsukat a börtön is összekötötte. Frusztrált-ságuk innen is eredhet, bár ott van Faludy György (Recsk), Kárpáti Kamil (Vác, Márianosztra, Kistarcsa, Recsk), akik kiteljesedtek, műveikben lírává, epikává eszményítették a sohasem feledhető borzalmakat, sőt, még derűt is csöpögtettek olykor, de beszélhetünk Örkényről és a hadifogságról, majd műveiben a lepárlódó groteszkről. Mégis. A két írónál a börtön maradandó, kitörülhetetlen nyomokat hagyott. Viceinél inkább, Makovicznál kevésbé.

Vicei Károlyt 1976. januárjában tartóztatták le, harmadmagával. A vád: ellenséges propaganda elkövetése. „A szabadkai börtön jéghideg, teleszart, fedéltelen hordótól büzlő cellájában éhezettek, puhítottak, onnan vittek - csontjaim összetörésével, felakasztással fenyegető - hosszú kihallgatásokra.” Vicei 1978-ban szabadult. Makovics Jánost 1981-ben fogták el, miután szerencsétlen módon névtelen leveleinek egyikében föltüntette a nevét. Keszölcön, ahol lakott, lefogták. „Folytatólagosan elkövetett államellenes izgatás” (az állam, mint hatalmas fallosz jelenik meg a képzeletünkben, ahogy ez a cingár fiú „izgatja” és valamiféle ejakuláció prekox-ot idézne elő) című vád alapján előzetesbe került Tatabányán, ahol egy hónapot töltött el, majd innen az esztergomi börtönben húzott le még két hónapot. Természetesen köztörvényes bűnözők között. Mégse bántotta senki. Az igazi gengek nem is nagyon értették, miért került közéjük egy ténylegesen ártatlan ember.

Vicei Károly novellákkal próbálkozott. Senkinek sem kellett, mindenki félt. Valaki ajánlotta neki, hogy majd a saját nevén közli egyik novelláját. Majd átíratta vele, de így sem kellett. Cserbenhagyták. Vicei gondolt egyet és Harmat Dávid néven adta le novelláit. Pályázatokon még díjakat is nyert! De a kiszorítósi elkerülhetetlen volt. Nagyon kevesen mertek kockáztatni, hogy ettől az írótól bármit lehozzanak. „Purger Tibor, Beszédes István, Spitzer Éva és Borbély János vonakodás nélkül, saját nevem alatt hozta le írásaimat az Új Symposionban.” Hogy kiemeljünk néhány nevet, akik mertek kockáztatni! És ilyenkor elgondolkodik az ember. Bara Margit nyilatkozott nemrég a tévében, az immár Kossuth-díjas, legendás színésznő. Hogy nem segített neki senki! És én megkérdem: miért? A szakma miért nem segített? Mindenkit nem lehet becsukni! Miért nem segít például a magyar irodalmi élet Vicei Károlynak? Miért nem rendel tőle kiadó kéziratokat és pályáztatja meg? Miért nem akarják, hogy föltámadjon? Ehhez nem szükséges krisztusi akarat. Csak egy kis odafigyelés. Mert Vicei igazi író. De mit tegyen? Amikor ezt írja Curriculum vitae-jében: „1987 elején kendergyári munkahelyemről vitt el a nyomozók és rendőrök népes különítménye. Tíz esztendőn át szimatoltak, gyűjtögettek ellenem, s elérkezettnek látták az időt, hogy letartóztatással művükre föltegyék a koronát. (...) Vizsgálóbíróként ugyanaz a Peter Beric fogatott, aki tíz évvel korábban semmiért elítélt. Mégis a vádirat olyanra sikeredett, mint a rossz diák csapnivaló dolgozata.” Két és fél évre büntették, de váratlanul, két hét múlva szabadult. Azután már új, de inkább újabb szelek fújdogáltak, de Vicei sorsa nem fordult. Könyvesbolti eladóvá avanszált, majd ezt az állását is elveszítette. „Annak idején Bányai János »Hol tartok?« körkérdésére megfogalmazott válaszat sem volt hajlandó közölni a Magyar Szó. Csakugyan: hol tartok ennyi év után?” És akkor közli a teljes szöveget. Hogy aztán ezt miért nem lehetett fölállalni, azt fedje a gyávaság és önzés titkos, de nagyon is átlátszó homálya.

Hetente járja a magyar határt, biciklivel hoz könyvet, újságot, iskolákban próbálja árulni portékáját. A tanulók még csak-csak vesznek, a tanárok rá se fütyülnek, végül az igazgatók kitiltják, mondván, rendtlenséget okoz tevékenysége. Örület! Írását így fejezi be, 2001. szeptember 22-én, Zentán: „Aki tud heti nagy kétkerekű túráimról, mímel elismeréssel dicséri vélt erőnléteimet, én pedig hat napig kóválygok, reszketek, hogy a hetedikén megint nyeregbe kell szállnom. Itt tartok. Hol a kutyám éhezik, hol meg én.” Ugye, így természetes. Művész szenvedjen, mint a kutya. Akkor jó neki. Meg nekünk is. Mikor pusztul el végleg ez az orbitálisan barom közhely a közbeszédből?

Vicei tragédiája, el-nem fogadottsága, félretettsége aztán megszül egy olyan könyvet, mint a *Nyolc napon túl gyógyuló közérzet*. A Present Könyvkiadó jót akar. Bemutatni Viceit. A könyv nem egységes; egy író önantológiája. Egy kis versciklus, novellák, börtönlevelek, önéletrajz. Mindezekből azonban önálló, teljes kötetek kerülhetnének az olvasó kezébe. Ha Vicei nem halt meg egy kicsit. Hogy megrokkant, az érezhető soraiból. De ez még nem a halál. Nem hagyhatjuk, hogy átlépjen egy bizonyos cezúrát. És Vicei kapcsán jusson eszünkbe Trianon is. Az elszakított Délvidék. De ne csak Trianonra fogjuk sorsát. Mert idehaza is kirekesztették és kirekesztik ma is a másként gondolkodókat és akik örökké viviszekciónak, keresik, kutatják az igazságot és láznak, ahol hazug szó szállong.

Mert itt van mindjárt Makovics. Az anyaországban él. Él? Dehogyan. Vegetál. Farkastorokkal született, nincs szájpaplása, több mint húsz műtéten esett át eddig rövid életében. Nyilvánvalóan frusztrált egyéniség. Öntörvényű, mondja rá a szerkesztője. Ezért, hogy idegesen ír. Nem javít hideg fejjel. Nem is tud. Mert a feje mindig forró. Írás közben nem az ihlettség forrosítja, nem a kívülről kapott gyűlölet, megaláztatás (saját apja is elutasítja, mert beteg gyerek nem gyerek, bátyja pedig jól sikerült, jóra való, tisztességes családapa), a nők elfordulása, az örökös rettegés az esetleges kudarcoktól. Így aztán a 2002-ben 39 éves férfi, aki rokkant-járulékából és a szülők élelmisegélyéből vegetál, meg sem próbálta azt az utat, amit normális esetben írók tesznek. Írásokat küldenek az ország számtalan folyóiratának. Könyvkiadói lektorokat keresnek föl. És akkor megtudják, voltaképpen hol is lakik a magyarok istene. Tíz, netán húsz éves visszautasítási hullám. Iszonyatos, de megedzi az embert. Csiszol a stílusán. Megkeményedik. Szíve is. Szelleme. Makovics amatőr alakulatokban publikál. Régebben az ország egyik legismertebb sajtólevelezője volt. Majdnem annyit írt, mint Dr. Del Medico Imre. Újságírást - mondhatnák. Az is volt, de benne a szépíró a kezdetektől bujkált. Elő is csalogatta, csak nem a legmegfelelőbb ruházatban.

E sorok írója, a megboldogult ám nívós kulturális hetilap, az Új Tükör hasábjain közölte első novelláit. Szász Imre a kiváló prózaíró egyszer azt kérdezte: - Van neked jogosítványod? - Nincs - jött a lakonikus válasz. - Kár. Mert akkor éreznéd. Tudnád. Az ember indít. Gyorsul. Visszateszi kettesbe. Fékez. Megáll. Újra indít. Szágul és fékez.

Példamondatait nemigen értettem, de annyit leszűrtem, hogy a próza szövete lüktessen! Rövid és hosszú mondatok cikázzanak, persze indokoltan! És az általam oly utált posztmodern szövegirodalom is megtette hatását. Mert rá kellett döbbernem: minden a forma! Hiába mélynek gondolt filozófiám, forma, megfelelő köntös nélkül minden homályba vész. Makovics történetei tiszták, realista szövegek. De monoton egyhangúságban lépdelnek, jobb esetben menetelnek a végkifejlet felé. Pedig neki van jogosítványa. Témáiból hamar kikövetkeztethető, hogy a nyugati irodalom búvkörében nőtt föl. Kerouac, Collard, Jim Morrison. Makovics akár rocker is lehetne, de nem az. Nem olyan fazon. Noha csavarog, mint Kerouac. De közben szelíd. És ugyanakkor elviselhetetlenül vad is egyben. Ezek azonban a megfelelő formai erőter nélkül nem ütnek át a papíron. Kár, hogy elkerülte őt a nyugat-újhold hagyomány. De a katolikus irodalom is. Holott Makovics valahol nyilvánvalóan hívő. Irtózatossá belső feszültségek fortyognak írásaiban, de csak egy-egy mű szilánkjai mutatják, villantják

meg, hogy igazi író. A mesterséget sem tette sajátjává. Nem brillíroz. Pedig ebben semmi sem akadályozza. Csak belső frusztráltsága, igen, a kiordítom magamból a fájdalmat, beleokádom az irodalomba. Ilyen is van, de ehhez kellő ihletettséggel is szükséges. És természetesen a kontroll. Akár a lektorok által. Ha már neki nem megy. *Átéltető szabadság* című (az író harmadik könyve) novelláskötetében is igen vegyes a kép. Átlag-sztorik keverednek magasrendű, néhol európai színvonalú megoldásokkal. Az, hogy elbeszélései nem külön oldalakon kezdődnek, nem az ő hibája. Az Uránusz Kiadó tudhatná, hogy a papírspórolásnak nem ez a legmegfelelőbb módja. Aztán a narráció ügyetlenkedése. Hajnali telefon című írásában így tudósít egyes szám első személyben, semmilyen más név mögé nem bújva (!) „Kamaszos játszadozásaink egyre komolyabbakká váltak, minket is lekötött a nemiség, mint minden kamaszt. Ő odavolt magával, amikor együtt voltunk, én nem akartam »játszadozni«... Dühbe jött, kiszaladt a világba azzal a hírrel, hogy homokos vagyok.” Pár oldallal odébb, megint egyes szám első személyben, kvázi én, Makovics János, ír egy novellát, azzal a címmel, hogy Egy férfi az ágyból. És itt egy hamisítatlan homoszexuális aktus liheg az író legérzékletesebb novellájában. Márpedig lehet, hogy mindez csak Makovics fantazmagóriája, a benne lévő sokféleség irodalmiasítása. De így, ahogy ő papírra veti, nem szerencsés. Elég lett volna, ha odaírja a végére, hogy a pasas kért egy cigit, és rákiabál, adj tüzet is, Lajos. És akkor már nem Makovicsról szól a dolog, hanem egy Lajosról, a másságról, és a kellőképp kifeszített distanciáról. Így nem szabad írni ebben az országban. Ahol már az is másság és halálos bűn, ha szemüveges vagy, ha kövér vagy, netán sovány, zsidó vagy, sváb, cigány, tót. Ebben az országban, ahol Füst Milán könyörgött Rákos Sándornak, hogy el ne árulja magát, hogy fél (sic!) zsidó! Mert Rákoson nem látszottak a tipikus rasszjegyek. Akkor meg jobb hallgatni. Füst Milán már csak tudta! Úgyhogy óvatosan, Makovics János. Élményanyaga, empirikus-sága rengeteg elbeszélivalót enged még neki. Ezeket kell a legnagyobb formákkal, eszköztárral kiaknázni. Prózaírónak még nem öreg. Sőt. Tájékepei néha egészen lenyűgözőek. Mint Poussin, vagy Claude Lorrain vásznai. És a mrozeki magasságokba törő, de elügyetlenkedett Vonyítás című novella adja a végső reményt. (Ha leküzdhető a sorokból kiszivárgó nyilvánvaló depresszió. Akár orvosilag is.) A régen eltemetett kutya nyüszít a hó alól. Pedig nem is oda temették! Metafizikus igény. Formai igénytelenségekkel. Melyek javíthatóak, fejleszthetőek.

Vicei Károly és Makovics János sohasem lesznek a kánon tagjai. Nem is akarják, persze. De a kirekesztettek közt is kialakulhat egy másfajta kánon. Nagyfokú állhatatossággal. Meg némi egzisztencia sem ártana. Hogy tartást adjon. Corvin-lánccal megkínált nagyjaink közül például följánlhatná valaki ennek a két írónak, és a hozzájuk hasonlókból lassan kialakuló „peremkánonnak” azt az összeget, melyet szétoszthatnak. (Havi 500.000 forint, három évig!) Nem fogják megtenni. Letérni a főútról, úgy látszik, még nekik is kockázatos.

Egy krisztusarc dichotómiája

Marczinka Csaba: Ki lopta el az ortho-doxámat?

Miféle cím ez? Polgárpukkasztó? Olyan Esterházy-féle alig fölfogható telitalálat? Burgess-i Gépnarancs? Vagy mi? Blaszfémia és Isten. Innét a dichotómia. Ha egyáltalán kettősségnek fogjuk föl amit Marczinka verseiben produkál. A krisztusarc lehet olyan is, amit így fogalmaz meg a könyv hátsó borítóján Tarján Tamás bravúros „kisesszéjében”. Vagyis: „... össze nem illő két arcfelével...” majd később, „Szakállas, hal-sovány, lázas szegénylegény kóborol...” Itt aztán eszünkbe juthat Kerouac, de akár Rimbaud is, Villon meg végképp.

Versei is lázasak, helyüket keresik szókimondásukkal, soraival nem illeszkedik nemzedéke egyetlen költőjéhez sem, ami nem erény, de nem is baj, talán Térey János szikár szlengje hasonló, de távolról sem ugyanaz. Szerencsére. A költő első kötete (1997) és ez a mostani vajmi kevés kritikái visszhangot kapott, tehát az ilyen irányú recepció felől nehezen megközelíthető. Marad tehát az ember empátiája, azonosulása ezzel a csöppet sem könnyű, nyers, néhol vagdalkozó, olykor áradó lírával. Mert az alaptónus tagadhatatlanul lírai.

Aki 1967-ben született. Visszavágyik. Az ortodox-időkbe. Egészen Krisztusig. Az ókeresztény írókig. A Doxa, igen, a Doxa világmárka. A svájci óraipar büszkesége. Ellopni valamit. A hit leglényegét, vagy a karórát. Blaszfémia? Is. Meg az igazság irdatlan erejű keresése. Kettőssége folytonosan ott lebeg az egész kötetben: „ortodox judeokeresztény vagyok / a magam pogány hindu módján / - mint egy sivatagi sivaita - / van némi taoista karizmám”. Ez a Hitvallás első versszaka. De nem így vagyunk mindannyian? Nem keveredik bennünk a sok hatásos ellenhatás? A XXI. századi globalizmus így is behatol a másik csapat térfelére. Még Maradona, vagy Johan Cruyff félelmetes cselei sem kellene. Egyszerűen besétálnak. Egyik megtermékenyíti a másikat. A tiszta, az ortodox hit azonban ezen a térfelen van. Ahol úgy a tizenhatos magasságában ott áll Krisztus. Söpröget, adogat, ha kell hárít. Marczinka is ezt keresi. A megtisztulást.

Dosztojevszkij is megjelenik. Egy kép előtt. Melynek címe a „Halott Krisztus”. Itt Marczinka-Dosztojevszkij elemzi a képet. „Ez a Krisztus nagyon halva van, / miként halott kozák harcos / tatár lovak patái alatt, / - feltámadni lehet-e onnan? / Piktörünk talán túlozta / és nagyon nagyra nagyította / a Feltámadott halálát. / Krisztus itt túlhalta magát...” Rendkívüli észrevételek. Metafizika ez már. Noha tudnunk kell: Krisztus, noha Isten fia, Emberként halt meg a kereszten. Gondoljunk csak a valódi festői ábrázolásokra. Grünwald-ra. Riberá-ra. Akiknél emberi sejtek bomlanak, emberi kízzattatású testeken. Marczinka persze azt igyekezte ábrázolni, hogy az a piktör nemigen hitte a föltámadást. Két sor a vers végéről. „Órült rémkép fenyeget innen: / Krisztus elhalta a feltámadást!” Az Ajánlás megnyugtatja a nagy pravoszlávot:

Jézus Herceg, e kép előtt
ingott meg Fjodor Mihajlovics
szegény, testben és lélekben...
Segítsd Bizonyosságához őt!

Ezzel igazán Pilinszky kezdetett volna valamit, mint a legnagyobb magyar Dosztojevszkij-hívő, a neokatolikus költő, akinek egyetemességébe minden belefért, még ez a megingás is.

Arcképét próbáltuk megrajzolni, én, és Tarján Tamás is. De legjobban nyilván a költő maga tudja, hogyan is fest ő maga. „júdásszemű krisztusfej tört tükörben, / kajla spánielfülekkel és sörénnyel, / »opiátosan« barázdás tekintettel, / ki lehet ez a gyerekes öregember?! // Tart a

Semmi felé, de csillog a szeme, / valami ábrándkép mehetett bele; / tán ezért olyan vizenyősen bamba / és izzadságcseppektől síkos az arca...” Az Önarckép című versének tanúságtétele. A harmadik versszakot fölösleges idézni. A föntiek teljességéhez nem tesz sokat.

Marczinka néhol deszakralizál. De mindvégig Istent szólítja. Így vagy úgy. Némelykor elviszi őt a szójáték, kecsgetti valami újjal, valami eddig le nem írottal. Csakhogy ez nem vezet sehová. Megragad az ötlet szintjén. Nem emelkedik költészetté. Ilyen ez az operett parafrázis: „Túl az Influenzán / bulldogok leszünk...” Pedig aranyos. Dús. Mégis. A többihez képest kevés. Mint amilyen a címadó vers, melyből az utolsó versszakot idézzük: „az ortho-doxám talán orientált / volna valami transzcendens hallásra / - azaz alvilágra vagy mennyvilágra - / csak hát eltűnt a pályaudvar mellett... / s így lettem despiritualizált / mint légyapíron kapálózó legyek, / mikor méregben vakon evickélnek / tekintetükkel keresve fényeket.” Így van. Marczinka is keres. Isten fényességét.

Pajtamelegből a szabadba

Kövek szülnék virágot - fiatal művészek antológiája

Budapest XX. kerülete? Vagy inkább Pesterzsébet? Mesterségesen, 1950-ben a fővároshoz ragasztott község. Ma már önálló, komoly város lehetne. Itt alakult meg 1960-ban az Átlók Művészeti Társaság. Négy évig élt. Aztán meghalt Gaál Imre (kinek nevét viseli a Pesterzsébet központjában virágzó elegáns galéria), a Társaság 1964-ben megszűnt. Tagjai persze tovább görgették eszményüket, a művészet tisztaságát, ideológiamentességét. Kárpáti Kamil, Csillag Tibor, a költők, Rátkay Endre és Czétényi Vilmos a képzőművészek ma is élnek és úgy alkotnak, olyan hévvel, olyan meggyőző intenzitással, mint a kontinuos fiatalok, akikkel együtt röpülnek immár az Új Átlók Művészeti Társaság mágnesez terében.

A *Kövek szülnék virágot* (az embernek rögvest a Mécs László-sor hasít az emlékezetébe: „vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!”) című antológiát pályázat előzte meg, s majd’ száz pályázatból íme, a könyvben (mely a Stádium Kiadótól már kötelezően elvárt fantasztikusan szép, könyvészetileg elragadó) sorjáznak a „bejutott” versek, kisprózák és képzőművészeti alkotások.

Költők

Mint a kisesszé címéből is sejlik, a pajtameleget már valamennyi alkotó elhagyta, Kárpáti Kamil nevelő, szigorú keze már nem fésüli sörényüket ezen gyönyörű, pajkos csikóknak, vannak ketten, akik már betagozódtak a kortárs magyar irodalom kánonjába, még akkor is, ha ezt az ott pöffeszkedő érdemesek is érdemtelenek nem is vették észre. Nagy Cili (nem szeretem a szót, mert elválaszt, elkülönít, másságot sejtet ott, ahol nincs másság) legjobb nőköltőink egyike. Gérecz Attila-díjas. Renczes Cecília (aki sajnos ezt a díjat nem kapta meg első könyvére, de sebj), szintén a jelentős nőköltők közt keresi a helyét. De ne tévedjünk! Az, hogy valaki nőköltő, itt, ezekben a sorokban semmiféle pejorativitással nem bír. Nagy papköltőink akkor lettek volna „cikisek”, ha túlságosan, vagy egyáltalán a pietisztikusság oltárán fölálodozták volna eredendő költői tehetségüket. Mécsre, Sík Sándorra, Pusztá Sándorra és Csanád Bélára mégsem vonatkozik a pietiszta álköltői gügyögés. Vagyis a nőköltők olyanok mint a papköltők, s majdnem száz százalékban hangjuk férfias, ha szerelem szól soraikból, akkor az sokkal inkább tragikus, mintsem a gyermeket váró kismama dudorászása. Nagy Cili és Renczes Cecília jelentős művekkel szerepel ebben az antológiában is, ha magam szerkesztem, be se tettem volna őket, mert ők többek, mintsem, hogy elvegyüljenek a pajta melegét éppen csak elhagyó, a friss levegőt fölhogadt fejjel szimatoló (egyébként rendkívül tehetséges) kezdők között.

Apats Gábor (szül.: 1981) A pecsétes tapéta című ciklusa tökéletesen adja vissza a XXI. század eleji életérzés sivárságát, az Isten hiányát, s az utána keletkezett irgalmatlan vákuumot. ÁBÉCÉ, „alkosdmeg / bújjhozzá / csókold / dugdmeg / ereszdel / fájdítsd / gyilkold / hevítsd / iddki / játsszele / kúrdmeg / lopdmeg / monddki / nyúzdme / oltsdki / parttalanítsd / rontsdel / sajnáld / takardbe / úndmeg / vesdmeg / zárkózzbe”. Lám a new age! És mégis, ebben az infernalis versbe, mint Hieronymus Bosch Keresztvitel című képén, két arc, a vicsorgó, torzult, halált kívánó hörgő fejek közt tiszta marad: Krisztusé és a Szűzanyáé. Két szó. „sajnáld”, „takardbe”. Fölvillantva a reményt, mely Pilinszkyvel szólva „szalma közt ködöntött pléhedény”.

Follinus Anna (1984) minimalizálásra törekvő költészete fiatal kora ellenére érett gyümölcsként harsog, ízeit kóstolgatva a szánkban. Négy sorost írni igen veszélyes hírhedetten nagy magyar négy sorosok után. De. Ilyen vers, mint a Méhkas fölkapaszkodni látszik a nagyok mögé-mellé: „Befagyott víz most az égbolt - / felfogja halk, messzi hangod. / Bőröm alatt méhkas épül, / zümmögését egyre hallom.” Gustav Klimt felé tett főhajtásos hommage-za finom zizzenésű haiku: „Szád vonalai / testemen úsznak - oda- / festettem őket.” Follinus latinosan szép neve is - metafizikai garancia. Hogy lesz valaki. Kinek kezétől halott sorok is fölragyognak.

Szabó Eszter (1985) formaművészetével tűnik ki a kötetegészből. Versei mindegyike merő tipográfia, a sorkezdetek egymásalattisága nem vertikális vonalú, hanem mindig középen kezdődnek és így rajzok, rajzolatok is egyben. Így is lehet különbözni. Szisztématikusan. Hogy aztán egy esetleges első kötet után ez a hajlam megmarad-e, azt nem lehet tudni. Mert úgy, ott van a modorosság veszélye is. Arról egyébként szó sincs, hogy szövegirodalomnak hódol a költő. Sorai telítettek, érzelmesek, nőisége rejtetten közelít, panasza fakó, képei lázasan szikráznak. „Szeretni? Ez csak szalmaláng. / Szabad leszek és szívtelen. / Júdást kiáltasz, / bilincsbbe veretsz, / szárnyamat töröd, / hogy továbbállhassunk / ... /” Ím, ahogy érinti Adrian Leverkühn szeretetnélküliségét. Mert úgy tényleg könnyebb. Itt a földön. Csakhogy mi lesz odaát? Foglalkozunk-e ezzel, ilyen fiatalon, most, mikor még hamvas az élet? Szabó Eszter persze lehet. Tud, képes szeretni. Különben nem írna.

Szonday Szandra (1983) beszédes, költői neve predesztinálhatná, hogy költő legyen, nyitóverse az *Ars poetica* (természetesen József Attila azonos című versének első négy sorával, mint mottóval) borotvaélen egyensúlyoz. *Ars poeticát* az ember élemedett költői, illetve emberi korában vet papírra, amikor már túl jón-rosszon nietzsche-i mélységekig leásott magába. Szandra huszonegy éves. Ilyen korban. Csak nehogy ez a gesztus azt jelentse, hogy idő előtt felemésztdődik, mint József Attila, a nyilvánvaló példakép, a művészi metagenetikai térképen a nagyon távoli fölmenő rokon. De rémületre semmi ok. E költemény egy kislány csöppet sem kislányos önrájza. Nem tükörbe néz, hanem befelé. Kutakodik. Fölfedez. „Költőnek érzem magam ma. / S most hajtsak igába szavakat? / Fenjek kaszát? s hányjak élre / bőszt kritikus hadakat? // Csak ülök, állok, nézdegelek. / Az ég fönt néma, nem ragyog. / Lent ezer fénypont - a város / lopott le minden csillagot. // És hogy ezt is észrevettem / sok más apróság között, / költővé tesz? Ily címet rám / még senki sem kötözött.” Most a kritikus megteszi. Mert most Szonday Szandra költő. Aki így emeli föl *ars poeticáját*: „Mert néha úgy megsűrűsödöm / mint a méz, cukrosodván, / s gondolat serken, mint szúrás / nyomán a vér ujjam dombján, // s egy félmosolyt tollal papírra / fűzök - másik fele számon, / hogy jobbá tegyem magamnak / magam ezen a világon.”

Bajtai András (1983) szakaszolás nélkül, tömbökbe írja a verset. Ebből adódik aztán, hogy egy-egy verse csupa epika. Talán később, amikor már nem akarja ismételni önmagát, költői ihletettségű, asszociatív prózába kezd. Rövid novellákba. Mert a vers csak akkor vers, ha azt semmilyen más műnemben és műfajban elmondani nem lehet. A verssor akkor érzékletes, ha nem létezik az általunk látott-ismert „valóságban”. Mert olyan nincs, hogy „Alvó szegek a jéghideg homokban” (Pilinszky). Vagy. „A semmi ágán ül szívem” (József Attila). Ettől zseniálisak ezek a képek. Bajtai leír. Ami történt vele aznap, persze nem középiskolás fokon, hanem nagyon is (öntudatlanul) rafinált módon kódolja a mondanivalót. Ilyen a Későn kelek című vers eleje. „Későn kelek, az első lépés kijózanít. / Új helyre tolom a fotelt, és csukva tartom / a szememet borotválkozás közben: / a tükörben esőt látni, de felhőt nem.” Ez az a titok, amiért írni érdemes. Amiért akár verset ír az ember, akár prózát. Bajtai indokoltan teszi. Most éppen versben. A többi bizzuk az Istenre.

Falusi Márton (1983) rímtechnikája érett költőket meghazudtolva rendkívül kifinomult. Végre egy fiatal, aki tudja, hogy a rím attól lesz izgalmas, hogy ige nem igével, hanem mondjuk főnévvel csengetődik össze, ismeri a nőrím és a férfírím fogalmát, így versvégei nem lesznek suták, majdnem-rímek, hanem kikényszeríti az olvasóból azt az érzést, hogy a hívórímre már nagyon, nagyon várja a választ. Csodákra várva. Hagyományos, szép vers, kétsorosokból épített kúria. „Platánok ledobált árnyékát felöltöm, / szétfoszlik a barna fellegettöny. // Nyomomba ered zsoltárként, hitért az Úr, / rózsák rekedt vöröse tavaszul. // Dübörög alattam sziklaszirt, árok, / madarak zibongó fészkeire látok. // Szám fecskefióka kicsattant szája, / cseppenő csodákra vár ma.” Szóval így is lehet. És végre meglebben a szakralitás. Mely nélkül nincs művészet. Még akkor is, ha a Szétfoszló messzeségben blaszfemizálja a Teremetőt. „Szétfoszló messzeség / gyolcsaiban fázom. / Tetovált árnyékom / kifakult a házon. // Felhők feszes bőrét / ráncolgatja a hegy. / Pecsétlik, gyulladoz / májfolt és anyajegy. // Arcomon pattanás, / bimbós, piros tavasz. / Letegezlek, Isten, / le én, bizony: szevasz!” Nem is blaszfémia ez, mint inkább a bizalom. Isten iránt. Mert Isten is mindenkit tegez.

Borbély Tamás (1984) Bajtaihoz hasonlóan prózáiróvá válhat, mestere lehet a rövid, esszenziális novellatípusnak, amit mondjuk Mándy Iván művelt a magyar irodalomban. Borbély itt közölt verseiben a szexualitás a domináns elem, messze a pornográfiától és közel a szerelemhez. Úgy, hogy a szerelemhez hozzátartozik a szex, de nem az abszolút föltétel, hogy két ember, férfi és nő egymásban föloldódjon, egymásba égjen. A Nyomot hagy eddig még nem olvasott hasonlattal él. A drog, mint napjaink első számú közellensége, költői formálásban megjelenik a kapcsolatban. „Egymás drogjai vagyunk. / Adagolás, méricskélés nélkül / belövöm magamat vércöreidbe / és belülről figyelem / szívösszehúzódasaidat. / Te ugyanezt teszed velem. / Majd jön a hiány utánad, / amikor hétköznapi elpárolog / a bódulat, de valami mégis / kitörölhetetlen nyomot hagy, / megjelöl és összeköt.” Az Ódára is asszociálhatunk akár, Borbély Tamás, akárcsak József Attila, mint valami patológus, a sejtekig hatol. Teszi ezt úgy, hogy illúziót nem rombol. A szeretett nőt ha lehet, még szomjasabban „lőjük be” magunkba, hogy romos érrendszerünkben legyenek az LDL (káros koleszterin) szerelmes kitakarítói!

Novellisták

Az antológia prózáirói, novellistái is meglepően tehetségesek. Pedig a sztereotípiá szerinti az igazi prózáiró negyven fölött lesz „igazi”, íróink erre alaposan rácáfolnak. Persze ne várjunk Thomas Mannokat, Borgeseket, Maupassantokat. De extremitást, gondolatot, formát - igen! Mint egyszerű apologétaként aposztrofált kritikus mindennek ellenére igyekszem tárgyilagos maradni. S akárhogy csűröm-csavarom, ebben a veszélyes mezőben, a kispróza ingoványán az antológiabéli írók nem süllyednek el. Száraz lábbal kelnek át a túlpartra. Kárpáti Kamil viszont nem apologéta, hanem (talán) túlságosan is szigorú „edző”. De versenyzői éppen ezért győzelemre predesztináltak.

Gallai Veronika (1985) még kiskorú! Na és? János című novellája hideglelés, érzékeny, bölcs. Plagizátor lenne? Hogyan? Fizikailag ugyan elképzelhető, hogy tizenhét éves korára valaki végigolvassa a fél magyar- és világirodalmat, de az már nehezen, hogy föl is fogja, magáévá tegye, zsigereibe szétáramoltassa a sokszor idős emberek számára is felfoghatatlant. Szó sincs itt semmiféle utánzásról. Se stílusbélileg, sem a tartalmat illetően. Egyéni hang, eszelős kísérlet, de semmi bombasztikusság. Hát persze, hogy a címadó keresztnevről Gárdonyi ugrik be rögtön, az Isten rabjai című regényének nyitósorai: „János kertész víg ember volt. Szerette a névnapokat, disznótorokat, lakodalmakat. (...) Egyszer azonban, hogy hazafelé dülöngött, belekapaszkodott trefából egy paripának a legyezőjébe. Attól fogva János kertész nem volt többé vidám ember.” Nos, Gallai Jánosa temetkezési vállalkozó, hol máshol, mint Pest-

erzsébeten (az Új Átlók szülőhelye, még inkább újjászülető régiója), kinek dolga számos. Ő a holtak kozmetikusa is. Mindent ő intéz, a holttetemek átvételétől az elhantolásig. És akkor ilyen szó bukkan föl a szövegben, akár Ady *ellovanja*. Jánosunk helyet biztosít a hullatoknak! A műben is kurzív, jól teszi az író, mert elveszne ez a nyelvi lelemény a betűtengerben. A történet karkai. A hulla fiatal lány, szemét képtelen János lezárni. És belenézett a mélykék szemekbe. A látványtól aztán sohasem szabadul. A temetésen odamegy a halott bátyjához és elmondja érzéseit. A báty válasza megrendítő: „ - Maga eléggé élvezheti munkáját! Most is zárva van. Mindig is így volt, mert a műszemeit nem fogadta be a szervezete, vakként kellett élnie. Hagyjon magamra, kérem!” Másrészt ez az egész rövidpróza csáth-i is egyben. Egyet azonban nem hiszünk, bár szép volna ettől a Jánostól, aki hasonlóan Gárdonyi Jánosához soha többé nem volt víg ember, hogy miközben hullakörmöket lakkoz, haját süt szép loknisra, fölolvass kedvenc könyvéből. Fölolvashat! De nem A varázsló halálát. Temetkezési vállalkozóból ezt én nem nézném ki. Hogy éppen Csáthot olvas, mint a kedvenc íróját. Nem. Bár itt tartanánk. De ha az író úgy ábrázolta volna Jánost, hogy csak egy beosztott, aki épp az orvosegyetemre készül, és addig itt kapott munkát, a dolog hihetővé, sőt elgondolkodtatóvá válik. Gallai Veronika többi írása is azzal kecsget, hogy ha kitartása elég lesz, íróvá avanszálhat.

Danyi Gábor, mint ördög a Bibliából, kimaradt a kötet költőit-íróit bemutató minilexikonból. Így hát nem tudom hány éves. Nyilván hasonlóan fiatal, mint a többiek. És nem is érdekes. Az viszont igen, hogy novelláiban a jelenidejűséget alkalmazza, ami nehezebb, mint a hagyományos múlt időben történő fogalmazás. Publicisztikussá válhat, vagy éppen filmnovellává degradálódhat, ahol csak a csontváz virít fehéren, míg a húst a rendező „építgeti” erre a vázra. Danyi műveiben szó sincs ilyesmiről. Van csontváz is, van hús is. Hol kövér, hol aszketikusan sovány, de áll, meg nem rogyik pillanatra sem. Egyedül, mint amolyan kivétel erősíti a szabályt. Talán attól más, hogy a belső monológok harsogó csöndje meg-megszakítja a történet folyását. Mint Dosztojevszkij Hasonmása, ebben a műben is követi valaki az elbeszélőt, s nem más, mint a saját árnyéka. Csatakos félelem zakatol a sorokban. A novella vége ad föloldozást, kellő homályba burkolva a megszabadulás sikoltozását. „A táguló résen napfény ömlött be. Az árny éppen mögöttem volt. De sikerült kicsusszannom az ajtón. Az árny már nem követett... Poros úton futottam. Nem tudtam, hol, csak azt tudtam, ahol kizökkent az idő.”

Murányi Zita (1982) „egyperceseivel” lep meg. Nem az Örkényi humorral, hanem a rövidség esszenciális erejével. Három ilyen is van novellái közt, nem tudom, lehet-e folytatni őket, van-e annyi erő ebben a fiatal lányban, hogy kötetnyit írjon a mások által tán szösszentekeként olvasott miniprózát. De hát itt minden véresen komoly, átszöve alig érezhető iróniával, mely mint papírpénzben a vízjel, csak fölsejlik, mikor az értelem és érzelem dupla reflektorával átvilágítjuk. Képzeldni muszáj. Hát persze. Ebben a rövidkében az író Audrey Hepburn bőrbe bújik, mint egy színjátékos. Leírja a nagy színésznő összes kellékét melyet ő maga is hord, cigarettáit, szipkáját, majd így fejezi be: „Audrey Hepburn? Már meguntam, holnaptól Brigitte Bardot vagyok”. Hát nem így voltunk mindannyian, mozihősökről álmodozva? A Teljesítmény akár egy korai Bunuel-filmjelenet. A parton merev és meztelen testek ölelkeznek. Pont a minisztériumok közelében találunk rájuk. A miniszterek körük csoportosulnak. És akkor: „A meztelen testek rezzenéstelen, egymásba gabalyodva nyugodtak. Ekkor szájuk torz fintorba biggyedt s nevetve figyelni kezdték a körülöttük álló tar, szemüveges miniszterfejeket.” (Ez a „beach” a budapesti Kossuth Lajos téren is föllelhető volna?) A Választás misztikába hajló nagy elbeszélés, minden kurtafarknyisága ellenére. Zseben három kulcs zörög. Mennyország, Purgatórium, Pokol. Ezeket nyitották. „De hiába, az életet elzárták előle.” Az élet kulcsa. Mert a többi három is élet, de nem evilági. Így aztán a három kulcsot egyszerűen lenyeli. „... három hangos koppanás, és mindennek vége lett. Kipp-kopp.

Kopogtatott egy fehérre mázolt hatalmas ajtón. Végre beeresztettek.” Murányi Zita az egész antológia legerősebb gondolati szerzője. Húsz éves. Bírnia kell. Kötelező. Kedvét nem szeghetik. Ha igen, akkor nem író többé. Most, hogy olvasom, magyarázom, kóstolgotom, az. Remek.

Fesető Piroska (1981) A test című novellája ragadja el a kritikust. A mű a ma oly divatos, a klinikai halálból visszatért emberek nagyon is hasonlatos elbeszélései alapján dolgozik, de éppen ellenkezőleg: nem teremt divatot, illetve a divat mentén egy lépést sem tesz, mert a művében meghalt Kriszta valódi, orvosi megnevezéssel - agyhalott. Ártatlan fürdőzés, a gumimatrac fölfordul, s a lány nem jön föl többé vízből. A parton egyre idegesebb mindenki. Kriszta is lát mindenkit, kiabál, hogy erre vagyok, hát nem látjátok? Nem halljátok amit mondok? Nem érti. Nem tudja mire vélni láthatatlanságát. És akkor: »Igen, kislányom, valóban meghaltál« - mondta valaki mögötte. Megpördült, de a víz még csak nem is fodrozódott a hirtelen mozdulattól. Az apja állt ott, az apja, aki már egy éve halott. Most mégis nagyon élőnek látta. Szép volt, szebb, mint amikor utoljára találkoztak.

Kriszta kétségbeesetten magyarázkodott neki.

»Nem, apa, TE haltál meg tavaly, abban a balesetben. De én élek! Itt vannak a barátaim is, csak kijöttünk egy kicsi fürödni...« Rátört a félelem. Nem akart halott lenni. Hisz akkor a főiskola, az anyja, a ház, Dani... Nem! Nem!

»Nyugodj meg kicsim! Nincs semmi baj! Meghaltál, de ezután még jobb lesz neked. Gyere velem és meglátod, hogy...« - az apja megérintette a karját. Nem volt hús-vér érintése, de volt benne valami megnyugtató és boldog-meleg. De a lány csak nem nyugszik. Mi lesz a testével? Apja hiába mondja, hogy az már nem érdekes. Már egy másik dimenzióban léteznek, ők ketten és a többi halottak. Aztán egy család meglátta a hullát, jobban mondva a gyerek, persze a felnőttek nem hittek neki, csak amikor szemükbe úszott a test. Fölpuffadva. A halott. Kriszta most már megnyugodott. Egykedvűen nézte a saját testét. Végigunatkozta saját temetését is, a butácska beszédeket hallgatta. Aztán megindult apja mögött az úton, a fény felé. Mint Kosztolányi Fürdése. Annak a remekműnek a folytatása. Hogy mi lesz azután. Fesető Piroska kézenfogva minket, olvasókat, kicsit megmutatta nekünk a Mennysországot...

Az antológia költői-írói valószerűtlenül fiatal koruk ellenére majd' minden műben érintkeznek a halállal. Mit mondhatunk erre? Hogy természetes. Hiszen (remélhetőleg) oly messze még a vég! És különben is. Kosztolányi Dezső szentenciája, hogy „ha nem lenne halál, nem lenne művészet sem”, az idő szorítását jelzi, még akkor is, ha hiszünk az örök életben.

Képzőművészek

Nehéz helyzet. Vizuális műfajt írott szóval ábrázolni szinte lehetetlen. Mert látni kell! Itt nem érvényes Krisztus intő mondata Tamás felé: „Hittel mert láttál. De boldogok akik nem látnak és mégis hisznek.” Pestiesen: puszira kell elhinni, hogy amit írok, az szentigaz. Ketten közülük a Képzőművészeti Egyetemen diplomáztak, egy lány épp ott folytatja tanulmányait, s ami a legérdekesebb, két kisgyermekkorú művészpálya is ott ragyog a lapokon, számos nemzetközi és hazai díjjal a vitrinükben.

Kirják Miklós (1974) valamit átörökölt Rátkay Endre fantasztikumából. Grafikai szürrealisztikus varázslatok. Kengurufejű ember lovagol. Női test, fej nélkül, mezítelen keblekkel, mellközépig nyitva, ruhafogason lóg, melyet kinyúló karból ökölbe zárt kéz, s a kézből a hüvelykujj tart, míg jobbról (sisakjából ítélve) meztelen római katona lezserül jobbáiban karddal, a saját háta mögött szúrja keresztül ezt a furcsa és bizarr torzót. Kétféjű kaméleonná zsugorodott szörnyszülött rinocérosz. Csiga a hasán csúszik, hatalmas női mellekkel, feje is

csiga, hátán a háza, mely még puttonynak is kicsi. Kirják rajzkészsége döbbenetes. Művész, mert varázsol. Bűvész, mert elvarázsol.

Porkoláb Károly (1977) élesen különbözik Kirják művészetétől. Ő egyszerűen tesz egy időutazást. Visszatér Dürer korába. Rajzain építői a katedrálisoknak. Ha valaki egy padláson bukkanna ezekre a rajzokra, hihetné, hogy több száz éves műkincsekre lelt, futna velük a „Bizóba”, ahonnan aztán rövid úton kirúgnák, mert e művek nagyon is kortársiak, csak figurativitásuk, tisztaságuk, emberségük miatt hinnénk, hogy régiek. Mert a semmitmondás olyan távol áll ettől a művésztől, mint éppen Dürertől, Goyától, vagy éppen Kondor Bélától. Szálcás rajza, az Assisi Szent Ferenc prédikál a madaraknak számomra szakrálisabb, mint mondjuk a nagy vallásos művész, Molnár-C. Pál díjnyertes alkotása, ugyanezen szent prédikációja a halakhoz. Talán azért, mert a régi mester képe már-már naivan lebeg, addig Porkolábé vaskos realitás, mely éppúgy elemelkedik, de földi, evilági áhítattal. Az ő rajzkészsége is kiváló. Erre még Szász Endre is bólintana.

Lengyel Orsolya (1976) festményei (?) hihetetlen intenzitásukat onnan nyerik, hogy részleteket mutatnak. A többi nekünk kell odaképzelnünk. Ha lusták vagyunk, a kép úgy is az egész élményét adja. Talán ilyen „réseket” látott Marcel Proust, mikor tekintete végigmázolódt a főúri estélyek molyrágta bársonyán. Ez a bekukkantás! Ahogy a művésznő „zenél” a képein. Vonalai halkan derengenek. Visszarendít minket a boldog békeidők kesernyés dekadenciájába. Bár hiszem, hogy minden igazi mű, valahol dekadens. Lengyel Orsolya, aki még tanul, (hogy mit, azt nem tudom, mert amit tudni kell, azt tudja) a Képzőművészeti Egyetemen, fejét magasra emelve járkalhat a festőállványok között, s nyugodtan bekéredzkedhet Proust végtelen magányába, mert nemcsak néz, de lát is.

Batta Eszter (1988) és Mészáros Zsuzsanna (1989) a gyerekkor édes illatát már nem sokáig érzik. De még gyerekek. Amit azonban alkotnak, azok nem gyerekrajzok. Ugyanis komponálnak. Terveznek. Nem lehet véletlen, hogy Batta Eszter 1995-2002 között rengeteg gyermekképzőművészeti versenyen vett részt, Angliától Franciaországon át Kínáig, Japánig, Tajvanig, de Ecuadorban is ismerik már éppúgy, mint Portugáliában. Két arany- és két ezüstéremmel, különdíjjal és diplomával tüntették ki. Micsoda múlt, egy 14 éves gyereknél! Népies motívumok. Batta Eszter rajzolt egy kezét, tenyeret, az ujjakon játékos mellképek, az ujjak utolsó percén pedig lányarcok. A tenyéren szemek, az egyik, a bal szem a hüvelykujj lányhajából képződő madár szeme. Orr és száj. S az egész tenyér az olimpiai ötkarikán pihen. Salvador Dali is rácsodálkozna erre a kis művésznőre, aki ráadásul szép is, tetézve bűbajos tehetségét. Mészáros Zsuzsanna másképp rajzol, ő is lányokat, néhol chagalloosan lebegnek, sálak suhanak, korcsolyás lábak merednek az égre. Naivitása nem a naiv festők-rajzolóknak módszere. Gyerekrajzok, valódi művészi erővel fölspannolva. 1997-2002 között számos kiemelkedő eredményt ért el itthon és külföldön. Tajvanon például aranyérem. Ami mindkét kislányt jellemzi, az a kifejezés sajátosan *magyar jellege*. A néplélek szólal meg lapjaikon. És ezzel együtt európaiak. És még azon is túl.

*

Végül idézzünk Nagy Cili antológabéli nyitóverséből az első és az utolsó három-három sort. „Messziről átért a szó hegye: lándzsa, nem sebesíthet, / rég bekövezve őriz a rámnőtt nincsfala börtön, / mint hadititkot, rejt ez a szikla a gépi világtól. / ... / Elszabadulva isteni lasszón fennakadok, már / benne virágzunk furcsa szerelmet (persze / vakoknak tűnhet ez így), és tart tenyerén, míg vers, levegőt adsz.”

Ezek a sorok az antológia egészére vonatkoznak. A Kövek szülnek virágot valamennyi alkotójának ars poeticájaként.

Sár, vér, verejték

Szabadi Katalin festőművész és Weinacht Péter grafikus kiállítása az Újpest Galériában



A művészházaspár kapja magát, fölölti a legpuccosabb cuccait, fukszok, parfümök, belőtt frizurák és taxit hívnak. A többi a magáé, flegmán csapják be a kocsni ajtaját. Ők meg ott, az Operaház fölajtóján egymásra néznek és belépnek Ybl Miklós palotájába. Mert Operabál. Mert illik. Társadalmi összeröffenés, a fehér asztal intim magánya, ahol minden eldől. És megdől. Negyvenötezer a legolcsóbb belépő, talán az árban benne van a vacsi is. Na de akkor prolik vagyunk, személyenként negyvenöt rongy az ciki. A plafon meg kétszázézer. Azt is kipengethetnénk, de az maradjon az üzleti szféra villogása. Középarat választunk hát és nagyon jól érezzük magunkat. Művészek vagyunk, képeinket veszik mint a cukrot, díjak savas esője hullanak a magasságból, mit nekünk egy kis bulizás!

Nem. Szabadi Katalin és Weinacht Péter legföljebb a sarki boltba billegnek át. A báli szezonban is képek készülnek. Ott, az Ihász utca és Harmat utca sarkán, földszinten, piciny előkerttel, Kőbánya sötétjében. Utrillo, Modigliani, Van Gogh utódjai ők. Meg a hajlíthatatlan Derkovitsé. Szabadi Katalin csak adni képes. A közeli krízisszállót is kiharcolta. Furamód rettegünk hajléktalan honfitársainktól, kik közül e télen csak Budapesten hetvenen haltak meg a fagyban. Azóta, ott, nagyobb a rend, mint valaha. Isten rezonanciája. Szabadi Katalin és férje, Weinacht Péter túl mindenben. Még a halálon is... A hívők már csak ilyenek. Babits-csal szólnak: „Nem annak kell az imádság, aki Istent megtalálta már.” De azt is tudják, érzik, megtapasztalják, Reménytelenül, „lassan tűnődve”, leültetve a mindig éhes József Attilát, hogy „Az ember végül homokos / szomorú, vizes síkra ér, / szétnéz merengve és okos / fejével biccent, nem remél.”

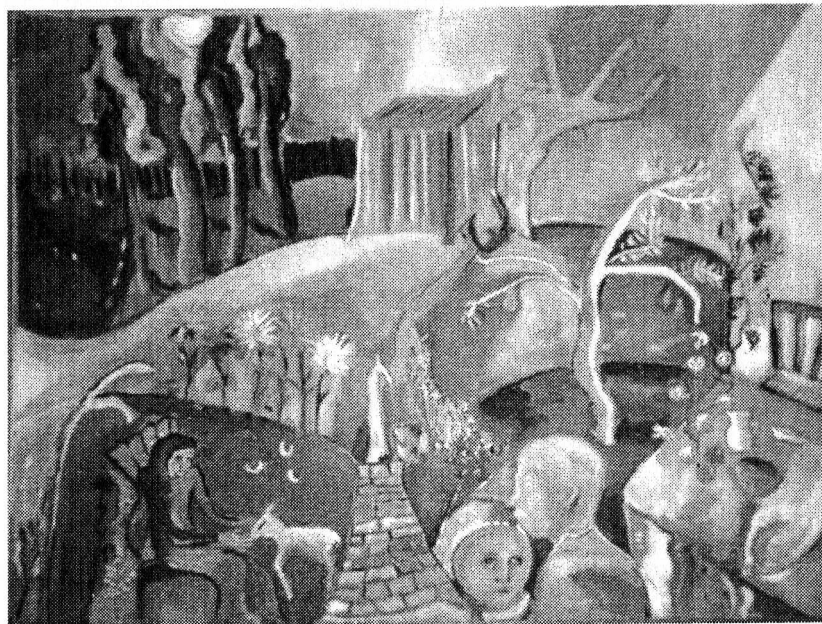
Hogy mi hajtja mégis őket? Hogy miért e roppant önkínzás az agyonhallgatás nedves és szürkésfeketén nyúlós árnyékában? Istenre bízzák. Mert a szerepek kiosztottak. Nincs apelláta. Itt vagytok ketten, sohasem lestek báli belépők, kutyát nem érdekli a kín, és ha hallgatunk, mi, a kiválasztottak, akkor nem lesz polémia. Nem derül ki, hogy ők is vannak olyan jók. Maradjanak csak a mélyben, úgymint arról papolnak, hogy a szenvedés nemesíti a lelket, hogy Dosztojevskij nem véletlenül mondta, hogy a pokol a szeretetlenség kínja! Maradjanak ők csak Tonio Krögerek, a Hans Hansenek úgymint mi vagyunk. És vagyunk a

doktor faustusok, az adrian leverkühnök. És a szeretetlenség kínjában is jobban érezzük magunkat, mint akár Szabadi Katalin, akár Weinacht Péter. És micsoda trouvaille! A babérokoszorút is a mi fejünkre biggyeszítik!



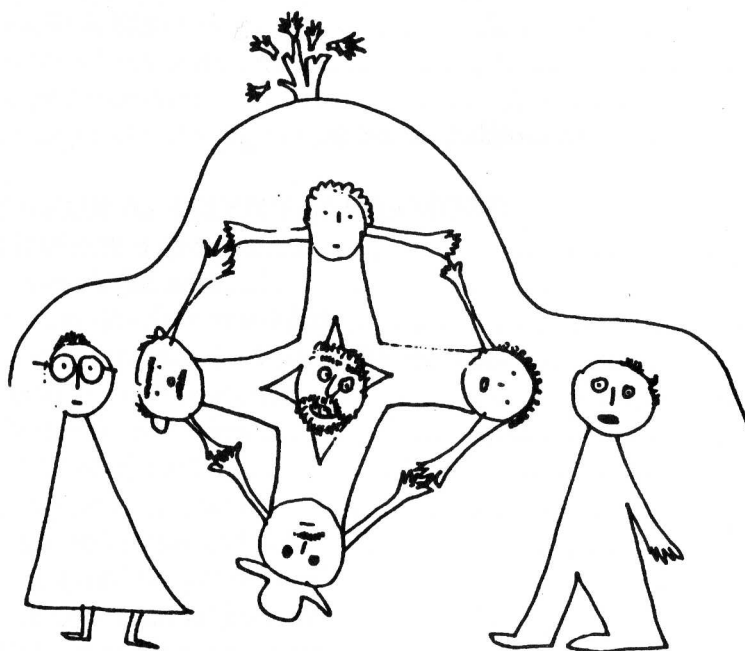
Szabadi Katalin: Adony

E kisesszé írója is elbizonytalanodik. No nem napokra, hetekre, hónapokra vagy évekre, csak a pillanat ezredmásodpercnyi csöndjéig. Keres és talál. A nagy spanyol modern festő, Juan Gris, aki inkább Weinacht rokona, ismerőse, segít nekünk. „A művészet minősége attól függ, hogy milyen mennyiségű múltat hord magában.” Szabadi Katalin festészete csupa múlt, természetesen a jelenbe ágyazva, hatalmas tapasztalattal dúsítva, megtartva a gyermeki rácsodálkozás minden naivitását és halhatatlan bölcsességét. Weinacht Péter, végképp végletes, korszerűtlen anyagokból építkezik, mint a föld, a darázsfészek, szárított gaz és újságpapír, aki nem használ színeket a festék szintjén; mert a szín nála a papírból, ebből az egyedi eljárással készült meritettségéből adódik. Közelről olyan vasarelys kanyargás, megfejthetetlen rajzolat, gyerekujj homokba kapirgált ákombákompja. De távolodjunk csak el a képektől! És ím ott a jól ismert szocreál alumínium kávéfőző, alatta a fölfogó edény. Ennyi lenne? Nem. Weinacht képén szakralizálódik a látvány. Megfoghatatlan szublimáció. Hanyatt fekvő alak, karja-lába görcsben égnek meredve, aki akár Egon Schiele bármelyik alakja helyett maga a festő lenne, Pompei kövei közt belesülve a gigantikus lávahamuba, hogy aztán odakövesedjen az időbe. Hokedlija Van Gogh-i. Elhasznál, semmire se jó tákolmány. Emberré magasodik, noha még nem egyenesedett föl, négy lábán áll komoran, jelezvén Hans Arp invokációját: „Nagy a különbség a halálosan kétségbeesett ember és a között, akit halálos találat ért.” Mert mindkettejüket már elérte ez a bizonyos találat. Ezért jók. Ezért emelkednek a hivatalosan kanonizált művészek közé-fölé. Tudván, hogy kortársak. A szó kissé már pejoratív. Jelentheti azt is, hogy posztmodern. Hogy csakis olyan lehet a mű, amit a fölkenetek annak tartanak. „Ma élni még nem jelenti föltétlenül, hogy kortársak vagyunk. Kortársnak lenni tudat kérdése.” Hilde Domin nem beszél a levegőbe. Weinacht Péter kortársunk. Domini értelemben az. A valamikor Pallas Lap- és Könyvkiadó segédmunkása volt. „Ismeri Bürgernek azt az epigrammáját, hogy a fülemilék, az erős torkú, világtavaszt hirdető fülemilék nem születtek lisztes zsák cipelésére?” (Kosztolányi írta Juhász Gyulához.) Weinacht-fülemile nem volt alkalmas. „Csak” a művészi munkára.



Szabadi Katalin: Békés

Szabadi Katalin farostlemezre álmódott olajképei pedig hasonlatosak. Aquinói Szent Tamás istenérveihez. Csak itt másról van szó. Ez pedig nem más, mint a genetika metafizikája. Olyan öröklődés, ahol semmiféle családi, tehát fizikai kapcsolat nincs, nem s lehet. Bumfordisága Breughelé. Ha a Mester és Margaritát nézem, hát óhatatlan Gulácsy Lajos reinkarnációs megjelenése itt, az Újpest Galériában. Juhász Gyula meg fölolvass. „Nincsen remény, s te nem tudod. Szelíden / És finoman - hisz művész vagy, Lajos - / Babrálsz a párnán ujjaddal. Az Isten / Legyen irgalmas. Ó, csodálatos / Szent, tiszta művész, Giottó jó utóda, / Alázatos, hű, tőled nem kíván / Már e planéta semmit, és a holdba / Nakonxipán vár már, Nakonxipán!” Köszönjük bátyánk, Gyula! Te önkezdű halál. Köszönjük. De ez a metafizikai génátvitel nem szakad meg percre sem. A Kórházi látogatók sápadt arcai rég halottak, mint a meglátogatotté. Katakombákban zsúfolódó fejek Ottó Dixet, Szabó Vladimírt és Chagallt hozza hozzánk még közelebb. Szabadi Katalin piktúrájából visszaeredeztethető a genealógia. A Síró Madonna a festő komor színeihez képest maga a világosság. De e fény mögött barlangnyi sötétség. Önarckép - persze. Rémuló Madonna, aki látja a világ vesztét és belesápad, mert tehetetlen, s akkor hiába a jelenések sora, Fatima, Lourdes, Medjugorje. „Hat vagy hét festőgeneráció élt és él a modernitás kezdeteitől. Az első nagy generációkat a közfelfogással való lázadó szembefordulás foglalta le. Ám mihelyt a közfelfogás megtört, és elfogadta a modernet, a művészek stiláris és tematikus védjegyeket alakítottak ki, pályájukon a felismerhetőségért futottak, aminek járulékos következménye, hogy elenyészett a nagyság vágya és problémája, s ezzel összetöpörödött az egyéniség.” Keserű Ilona festőművész verniszázsa kapcsán fejtette ki e gondolatokat Balassa Péter esztéta. Külön tanulmányt érdemelne e pár sornak az elemzése. Nem vagyok festőteoretikus. Úgyhogy még csak nem is festőhöz fordulok, de belekapaszodom a nagy német költő, Gottfried Benn axiomatikus, bár, mondjuk Roland Barthes-al szemben inkább amellyel gejl, deklaratív az alábbi, 1949-ből való kijelentésébe: „Egyetlen mondatot, egyetlen valóságos és lényeges mondatot nem lehet leírni anélkül, hogy a személyiség egész pátosza és fájdalma mögötte legyen.” És ezt most tessék lefordítani a kiállított képek festői-grafikai nyelvére. Bár igaz, a művészházaspárnak esze ágában sincs a nagyságra törekvés, de hogy összetöpörödtek volna? De mindegy is. Nietzsche figyelmeztet, rángatja a galléromat, hogy „a legkisebb alkotás is magasabb rendű, mint beszélni az alkotásról”. Úgyhogy beszéljenek a képek. Hallani fogják a sikolyukat.



Weinacht Péter: Család